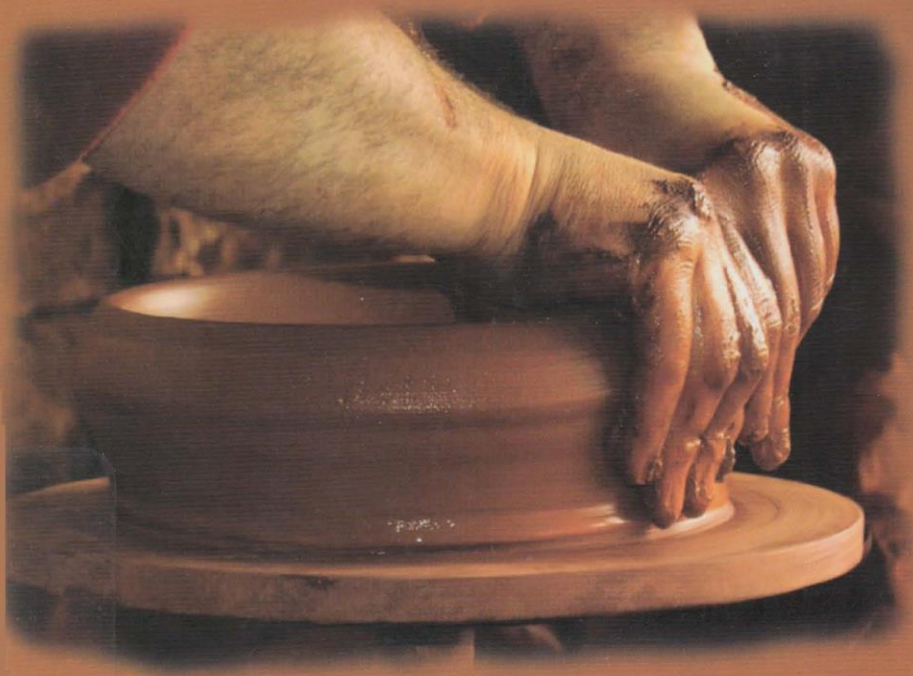
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI: 8

Dr. Mehmet Ali YOLCU

NEVŞEHİR YÖRESİNDE YAŞAYAN GELENEKSEL MESLEKLER

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ KAPADOKYA ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ - NEVKAM

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI: 8

NEVŞEHİR YÖRESİNDE YAŞAYAN GELENEKSEL MESLEKLER

Dr. Mehmet Ali YOLCU

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ KAPADOKYA ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZI - NEVKAM

Ankara, 2014

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları: 8

Nevşehir Yöresinde
Yaşayan Geleneksel Meslekler

Yazar
Dr. Mehmet Ali YOLCU

ISBN: 978-605-4163-17-5
1. Baskı
Mayıs, 2014 / Ankara
500 Adet

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Baskı ve Cilt

DETAY ANATOLIA AKADEMİK YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
Adakale Sokak No: 14/1 Kızılay/ANKARA
Tel : (0.312) 434 09 49 • Faks: (0.312) 434 31 42
Web: www.detayyayin.com.tr • e-posta: detayyay@gmail.com

ÖNSÖZ

İnsanın ihtiyaçlar ölçüsünde tarih öncesi dönemlerden itibaren araç gereçler ürettiği bilinmektedir. Bu araç gereçlerin kullanımında uzmanlaşma, insanlığın geçirdiği tarımsal devrimle birlikte avcı-toplayıcılıktan daha gelişmiş bir işbölümünü sosyal hayata uygulamasıyla ivme kazanmış, bugün *meslek* olarak adlandırdığımız kavram, araç-gereç kullanımıyla paralel yaygın hale gelmiştir. Toplumların ekonomik ilişkilerinin çağlara göre değişmesi, yeni yeni mesleklerin doğmasına sebep olurken, eski mesleklerin bir kısmı tarih sahnesinden silinmiş, bir kısmı da dönüşerek yeni biçimlerde varlığını sürdürmüştür.

Bütün bu değişimler bazı dönemlerde yavaş yavaş olmuş, bazı dönemlerde ise oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu hızlı değişimlerin olduğu dönemlerin başında Sanayi Devrimi gelmektedir. Sanayi Devrimiyle beraber çoğu meslekte makineleşme, bilindik üretim süreçlerini ortadan kaldırarak onları adeta zihinlerde yaşatılan güzel bir hatıra konumuna itmiştir.

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesiyle dünya üzerinde koruma altına alınmaya çalışılan alanlardan biri de geleneksel mesleklerdir. Üretim-tüketim ilişkilerinin değişmesi ve sanayi devrimi sonrası makineleşmeyle beraber geleneksel üretim, hızla ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple ülkemizde yapılan derleme çalışmalarına katkıda bulunmak, bu alanda Nevşehir'in kültürel belleğini araştırmak, tarihsel geçmişlerinden hareketle geleneksel mesleklerin etrafında oluşmuş çeşitli gelenek ve inançları ortaya koymak, bu mesleklerin sorunlarını ilgililere duyurmak, konuyu SOKÜM eksenli koruma tedbirleri ile kültür ekonomisi bağlamında mesleki sunumların uygulanabilirliğini tartışmak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Nevşehir'de yaşayan geleneksel mesleklerin halk bilimi yöntemleri kullanılarak derlenip kayıt altına alınmasını önceleyen bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi bünyesinde yürüttüğümüz NEÜBAP13S9 numaralı ve *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çerçevesinde Nevşehir'de Yaşayan Geleneksel Mesleklerin Tespiti, Derlenmesi ve İncelenmesi* adlı BAP projesi kapsamında yapılmıştır. Alan araştırmasından önce geleneksel meslek olarak adlandırılan ve makineden ziyade basit aletler ve kol gücünün ağırlıklı olarak kullanıldığı meslekler tespit edilmiştir. Bu bağlamda Nevşehir yöresinde yaşayan 27 geleneksel meslek grubundan 38 kaynak kişiyle görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerden elde edilen bulgular çalışmada belirli bir sistematik içinde verilmiş ve tartışılmıştır.

Mesleklerin sınıflandırılması, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezinin yayınladığı *2004 Yılında Türkiye'de Yaşayan Geleneksel Meslekler* adlı kitap temel alınarak yapılmıştır. Ancak kullanılan hammaddeye

göre yapılan bu tasnif üzerinde yörede yaşayan geleneksel mesleklerin özellikleri dikkate alınarak bazı değişikliklere de gidilmiştir. Hammadde kullanmayan ve hizmet eksenli olan bazı meslekler *Diğer Geleneksel Meslekler* başlığı altında incelenmiştir. Tasnif grubu içinde yer alan meslekler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Çalışmada, her mesleğe ayrı bir başlık açılarak mesleklerle ilgili genel bilgiler verildikten sonra bu başlıklar altına *ustaların tanıtımı, kullanılan madde ve aletler, ürünlerin yapılışı ve kullanım alanları, meslekle ilgili sorunlar, mesleğin gelenek boyutu* gibi alt başlıklar açılmıştır. Meslek başlıklarının altındaki dipnotlarda kaynak kişilerle ilgili doğum tarihi, nerede yaşadığı, mesleği, mesleği kaç yıldır yaptığı, kimden öğrendiği, kime öğrettiği vb. bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonunda resimler eklenmiş ve sözlü kaynaklar başlığı altında kaynak kişiler K.K. kısaltması ve sıra numaraları ile listelenmiştir.

Bu çalışmada bizimle görüşmeler yapmayı kabul eden, bize zaman ayıran değerli meslek ustalarına; proje ekibinde yer alan, derlemelerde şahsıma eşlik ve yardım eden Mevlüt Cihan Eroğlu, Recep Aral, Erdem Tażegül, Mehmet Emin Dede ve Serkan Köse'ye; projeyi destekleyen ve bu çalışmayı yayınlayan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ne Rektör Sayın Prof. Dr. Filiz Kılıç şahsında teşekkür ederim.

Dr. Mehmet Ali YOLCU

Nevşehir / 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ iii

İÇİNDEKİLER v

KISALTMALAR vii

1. GİRİŞ 1

1.1. Sanayi Devrimi ve Seri Üretim 2

1.2. Turizm ve Geleneksel Meslekler 4

1.3. UNESCO Koruma Programları ve Geleneksel Meslekler 6

2. İNCELEME 13

2.1. Hammadde Olarak Ağaç Kullanılan Geleneksel Meslekler 13

2.1.1. Kündekarlık 13

2.1.2. Minyatür At Arabası Yapımı 15

2.2. Hammadde Olarak Hayvansal ve Bitkisel Atık Kullanılan Geleneksel Meslekler 18

2.2.1. Ayakkabıcılık ve Köşkerlik 18

2.2.2. Deri Takı Tasarımı 23

2.2.3. Saraçlık 24

2.2.4. Su Kabağı Süslemeciliği 27

2.3. Hammadde Olarak Kumaş Kullanılan Geleneksel Meslekler 29

2.3.1. Bez Bebek Yapımı 29

2.3.2. Terzilik 32

2.4. Hammadde Olarak Lif Kullanılan Geleneksel Meslekler 34

2.4.1. Halıcılık 34

2.4.2. Yorgancılık 39

2.5. Hammadde Olarak Maden Kullanılan Geleneksel Meslekler 41

2.5.1. Demir Süsleme (Ferforje) 41

2.5.2. Demircilik 43

2.5.3. Gümüş Takı Tasarımı 46

2.5.4. Kalaycılık 49
2.5.5. Nalbantlık 50
2.6. Hammadde Olarak Taş Kullanılan Geleneksel Meslekler 53
2.6.1. Kaya Oymacılığı 53
2.6.2. Mezarcılık 56
2.6.3. Oniks Taşı İşçiliği 58
2.6.4. Ponza Taşı İşçiliği 62
2.6.5. Sarı Taş İşçiliği 65
2.6.6. Tornarza Taşı İşçiliği 67
2.7. Hammadde Olarak Toprak Kullanılan Geleneksel Meslekler 69
2.7.1. Çömlekçilik 69
2.7.2. Seramikçilik 80
2.7.3. Tandır Yapımı 84
2.8. Diğer Geleneksel Meslekler 85
2.8.1. Berberlik 85
2.8.2. Kamyon Kasası Süslemeciliği 89
2.8.3. Saat Tamirciliği 91
3. SONUÇ 94
KAYNAKÇA 99
SÖZLÜ KAYNAKLAR 103
EKLER 106
1. Soru Listesi 106
2. Resimler 107

KISALTMALAR

AKMB	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
AREGEM	: Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü
AÜ	: Ankara Üniversitesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
K.K.	: Kaynak Kişi
s.	: Sayfa
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları

1. GİRİŞ

Meslek, insanlara yararlı mal ya da hizmet üretmek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, belli bir eğitimle kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, kuralları toplumca belirlenmiş etkinlikler bütünüdür (Kuzgun 2003: 15). Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*'nde (1999: 491) mesleği emek piyasalarının büyümesinin bir sonucu olarak ev eksenli işlerden ayrılan iktisadi bir rol olarak tanımlar ve mesleki rollerin bir sanayi kuruluşunun, resmi bir dairenin ya da sosyoekonomik yapının içindeki daha geniş bir iktisadi işbölümünün bir parçasını oluşturduğunu söyler.

William Goode, meslek üyelerinin neden bir topluluk olarak adlandırılması gerektiğini şöyle açıklar (1996: 67-68):

> "Her yerleşik mesleğin özelliği ve geleceğe yönelik diğer mesleklerin amacı 'bir meslek topluluğu' olmaktır. Profesyonel mesleklerin hepsi, fiziksel bir varlığı olmayan topluluklardır, diğer topluluklar gibi hareket kabiliyeti zayıftır, kurucu babaları ile şimdiki yönetici kuşak arasında hiçbir kan bağı bulunmaz. Yine de şu özelliklerinden dolayı topluluk olarak adlandırılırlar: 1. Üyeleri kimlik duyguları ile birbirlerine bağlıdırlar. 2. Bir kez üye olunduğunda sadece çok az kişi mesleği terk edebilir. 3. Üyeleri açısından, meslekler son bir nokta ya da çoğu kimse için sürekli devam eden bir süreçtir. 4. Hem üyeler hem de üye olmayanlar açısından rol tanımlamaları bellidir ve her üye için aynıdır. 5. Birlikte hareket edilen alanlarda, meslekten olmayanların sadece kısmen anlayabilecekleri ortak bir dil vardır. 6. Topluluk, üyeleri üzerinde bir otoriteye sahiptir. 7. Bunun sınırları makul ölçülerdedir ve coğrafyasal ya da fiziksel olmasa bile toplumsaldır. 8. Meslekler biyolojik olarak gelecek kuşakları üretmese bile, yeni gelen acemileri seçmede elinde tuttuğu kontrol ve bu kişileri gönderdiği eğitim ya da toplumsallaşma süreçleri sayesinde bunu toplumsal olarak yapar. Şüphesiz ki, mesleklerin topluluk olma dereceleri değişiktir ve bunları bu şekilde görmek de yeni değildir."

Diğer yandan geleneksel meslek kavramıyla, geçmişten beri yaşayagelen, halk estetiğini ürünlere yansıtan, geleneksel yollarla çırak yetiştiren, el sanatlarıyla ilişkili meslek, akla gelmektedir. Geleneksel meslekte endüstriyel üretim koşullarından ziyade basit el aletleri ve kol gücü ön plana çıkmaktadır. İnsanların ihtiyaçları ölçüsünde ortaya çıkan bu mesleklerin öğrenme süreçleri halk kültürünün yarattığı bilgilerle inşa edilir. Bu bilgilerden yola çıkılarak yapılan bir ürün de ister istemez halkın ortak beğeni anlayışını ve halk kültürü ögelerini yansıtacaktır. Söz konusu mesleklerdeki geleneksel nitelik işte bu amillerle ortaya çıkmıştır.

Geleneksel meslek olgusunu daha iyi anlayabilmek için *gelenek* kavramını açıklamak yerinde olacaktır. Dursun Yıldırım'a göre (1998: 81-82), milletlerin

hayatında, tarih sahnelerinde görünmelerinden bu yana, varlıklarını, bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını her anlamda karşılayan düzenler görülür. Süreklilik vasfına sahip bu düzenlerin hepsine, gelenek adını verilir. Bunların sayısı, fonksiyonları ve yapı özellikleri, ait oldukları milletin gelişme durumlarına ve ihtiyaçlarına göre değişir. Sayıları, özellikleri ve fonksiyonları ne olursa olsun, bir milletin hayatında yer alan geleneklerin tümü, o milletin kültürünü meydana getirir.

Ruhi Ersoy'a göre (2006:135), gelenekler çıkış noktasında bireysel karakterli olsalar da nakledilme yoluyla toplumsal olma kapasitesine ulaşabilmektedirler. Nakledilme süreçlerinde ise, geçmişten geleceğe doğru akıp giden dinamik zaman içinde toplumsal tecrübelerden oluşan birikimle, toplumların bugününü ve yarınını şekillendirirken; aynı zamanda, temsil ettikleri toplumlar için bütünleştirici, öteki için de farklılaştırıcı bir işleve sahip olurlar. Gelenekler toplumsal yapıların farklılığını ve ait olduğu toplumların yaşam biçimini anlamayı sağladıklarından veya büyük ölçüde yardımcı olduklarından dolayı halkbilimciler için de önemli bir yol haritasıdırlar.

Metin Ekici, geleneği, "eskiden beri devam edip gelen, gayri resmî yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı" (2007: 20) şeklinde tanımlamaktadır.

Gelenekle ilişkili olarak düşünülen geleneksel meslek kavramının içerisine, el sanatları ürünlerinin ticari bir maksat güdülerek pazarlandığı meslek dallarını almak yerinde olacaktır. Geleneksel meslek kavramı aynı zamanda; belli bir geleneği olan, usta-çırak ilişkisine dayanan, bireysel yaratıcılığa yer veren, toplum tarafından kendine ait olduğu kabul edilmiş, eski zamanlardan beri varlığını sürdüren meslekleri kapsar (Duman 2011: 15).

Geleneksel mesleklerin tespit edilmesinde dikkat edilecek hususlardan biri, söz konusu mesleğin el sanatlarına dayanıyor olmasıdır. Bir el sanatı ürününün mesleğin eskiliği ve geleneksel üretim ilişkileri çerçevesinde ticari kaygılarla pazarlanıyor olması, o mesleğe geleneksel bir kimlik kazandıracaktır. Bu bağlamda sanayi devrimi öncesinden gelen üretim ilişkilerine sahip meslekler mercek altına alınmalıdır.

1. 1. Sanayi Devrimi ve Seri Üretim

İnsanlık tarihinin başlangıcı olarak her ne kadar yazının keşfi gösterilse de araç-gereç yapımına geçişin uygarlığın ilerlemesinde büyük etkileri olmuştur. Araç-gereç kullanan insan, toplumsal işbölümü, uzmanlaşma ve nihayetinde mesleklerin doğuşunun kapılarını aralamıştır. Günlük hayatta kullanılan kap kacaklar, savaş ve avlanma aletleri, barınak yapımında kullanılan malzeme ve

aletlerin yapımında uzmanlaşmış kişilerin varlığı tarih öncesi dönemlere kadar gitmektedir. Zamanla ticaretin ortaya çıkışıyla belli alanlarda uzmanlaşmış kişiler, başka ürünlerle takas veya değerli madenler karşılığında yapmış oldukları ürünleri satmaya başlamışlar ve böylece meslek denilen olgu ortaya çıkmıştır.

Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde toplumlar ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, günümüzde ise sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş şeklinde farklı gelişme aşamaları geçirmişlerdir. Bu gelişme aşamalarından insanlık tarihinde iz bırakan aşamalardan birincisi insanları ilkel yaşamdan toprağa ve yerleşik düzene bağlayan tarım toplumuna geçiş, ikincisi tarım toplumundan kitlesel üretimin, tüketimin ve eğitimin önemli olduğu sanayi toplumuna geçiş, üçüncüsü ise kitlesel refahın, bilginin ve nitelikli insan sermayesinin önem kazandığı bilgi toplumu aşamasıdır (Aktan ve Tunç 1998: 118-120).

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş 18. yüzyılın sonuna doğru yaşanan sanayi devrimi ve Fransız devriminin sonucunda oluşmuştur. Sanayi devrimi; James Watt'ın 1765'de buhar makinesini bulması ve bunun enerji kaynağı olarak kullanılması gibi yeni teknolojilerin ekonomik alanda artan ölçüde kullanılmasına yol açmış, Fransız devrimi ise, sosyal, siyasal ve kültürel alanı etkisi altına almıştır. Sanayi devrimi, ekonomik faaliyetlerin hızla artmasına yol açarak, toplumun tüm alanlarında değişime neden olmuştur. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılması ve işbölümü artışıyla üretim ve verimlilik hızla artmıştır. Tarıma dayalı geleneksel toplumda üretim, evlerde, el tezgâhlarında yapılırken, sanayi devrimi sonrasında üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmış, toplumun kurumları, yapısı, norm ve davranış kalıpları değişmiş, geleneksel davranışlar giderek akılcı davranışlara yerini bırakmıştır (Aktan ve Tunç 1998: 118-124).

Sanayi devrimi sonrası, üretimde makinenin yoğun olarak kullanımıyla kitle üretimine geçilerek mal bolluğu yaşanmış; böylelikle birim maliyetin azalması ve mal arzının artmasıyla fiyatlarda önemli derecede düşüşler yaşanmıştır. Diğer taraftan, buhar makinesinin ulaşım araçlarında da kullanılmasıyla, şehirler, hatta ülkeler arasında, kısa sürede ucuz ve rahat seyahat etme, üretilen malları diğer ülkelerde pazarlama imkânı giderek artmıştır. Bu sayılanlar, Sanayi devriminin nimetler cephesinde sıralanırken, külfetler cephesinde de, kuşkusuz kötü çalışma koşulları, düşük ücretler, dolayısıyla emeğin acımasızca yaklaşık yarım yüzyıl istismar edilmesi ve sömürülmesi yer almıştır (Mahiroğulları 2005: 42).

Çalışma hayatının iki aktörü·usta-çırak kavramının işçi-patron kavramına dönüşmesi sadece aktörlerin adının değişmesi bağlamında kalmamış; geleneksel çalışma ilişkileri döneminde usta-çırak arasında yüzyıllardır yaşanan ortak çıkarlara dayalı dayanışma olgusu, Sanayi devrimi sonrası yeni dönemde çatışmaya dönüşmüştür (Mahiroğulları 2005: 43).

Ali Duymaz ve H. İbrahim Şahin, Türkiye'deki mesleklerin Sanayi devrimi sonrasında ikili bir yapı arz ettiğine işaret etmektedirler (2010: 101-102):

> "... günümüz Türkiye'sinde bir yanda el becerisini ve geleneksel teknikleri kullanarak varlığını korumaya çalışan mesleklerle diğer yanda makineleri ve modern üretim tekniklerini kullanan meslekler bir arada bulunmaktadır. Sanayi devriminin sonucu olarak ortaya çıkan bu durum, ilk bakışta geleneğin veya geleneksel olanın yok oluşu gibi görülebilir, ancak geleneğin durağan değil, dinamik bir yapı olduğu gerçeği dikkate alındığında bunun doğal bir süreç olduğu anlaşılacaktır."

Bugün geleneksel meslek olarak adlandırdığımız meslekler, sanayi devrimi öncesinden kalma üretim ilişkileriyle varlıklarını sürdürmektedir. Bu meslekler, küresel ölçekte ortaya çıkan seri ve fabrikasyon ürünler karşısında bireysel yaratıcılık, folklorik teknikler ve turizmin katkısıyla kısmen de olsa rekabet gücü kazanabilmişlerdir. Örneğin, günümüzde at ile ulaşım kalmadığı için at arabası yapımı ortadan kalkmıştır; ancak bahçe ve kapalı mekân dekorasyonu olarak üretilen minyatür at arabaları veya turistik amaçlı kullanılan faytonları yapan ustalar ayakta kalmıştır.

1. 2. Turizm ve Geleneksel Meslekler

Geleneksel mesleklerin üretmiş olduğu ürün ve hizmetler, yöresel ihtiyaçlara mı cevap vermelidir? Geleneksel meslekleri bölgesel kültür imgeleri haline getirebilir miyiz? Bu sorulara verilecek yanıtlar, turizm ve geleneksel meslekler arasındaki ilişkiyi çözümlememize yardımcı olacaktır. Nitekim Nebi Özdemir kültürel imge konusunda şu noktalara vurgu yapmaktadır (2012: 108-109):

> "Burarın (ülke, kent, yöre vb.) neyi/neleri meşhurdur? sorusu, bir bakıma kentsel, yöresel ve ulusal imgeleri öğrenme, tanıma, deneyimleme ve bunu bir ya da birkaç kültürel unsurla anılaştırma ve gösterme isteğini ifade etmektedir. Yabancı/turist/öteki bu soruyu soruncaya kadar, ev sahipleri genelde bu konu üzerinde ciddi ve bilinçli bir şekilde durmuş ve düşünmüş değildir. İnsan ve toplum çoğu kere, yabancının kendini tanıma arzusu karşısında sahip olduklarının farkına varır. Deneyim avcıları olarak tanımlanan turistlerin merakı, kültür turizminin olduğu kadar, kültürel bellek ve imge araştırmalarının da temelini meydana getirmektedir."

Dünya üzerinde çeşitli ülkeler, kültürel imge yaratma hususunda oldukça başarılı girişimlerde bulunmakta ve önemli ölçüde de bunu başarmaktadır. Kültürel imgeler, hem dünya çapında tanınmaya, hem de böylelikle turizmin gelişmesine katkıda bulunur. Bugün Brezilya'da Rio Karnavalı, Hollanda'da peynir ve lale, Fransa'da şarap, İspanya'da boğa güreşleri vb. nesne ve festivaller kültürel imge haline gelmiştir. Bu durumu ulusal ölçekte düşünürsek, Kapadokya denilince peri bacası dışında Avanos çömlekçiliği, Hacıbektaş taş işçiliği,

Derinkuyu bez bebekleri vb. imgelerin turistlerin aklına gelmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Alan araştırması esnasında görüldüğü üzere, Nevşehir yöresinde yaşayan çoğu geleneksel meslek, yöresel ihtiyacın ötesinde turizme yönelik ürün ve hizmet üretmektedir. Böyle bir dönüşüm, elbette ürünlerin folklorik yönünü durağandan dinamiğe çevirmiş, halk sanatına yöreselden ulusala, ulusaldan evrensele geniş bir perspektif kazandırmıştır. Gelenek ustalarının bazılarının *yozlaşma* olarak adlandırdığı bu durum, bazılarına göre *değişim*dir ve ihtiyaca cevap vermeyen hiçbir ürün piyasada yer bulamayacağından dolayı *değişim* ve *dönüşüm* gereklidir. Halk bilimi ürünlerinin sunum ve temsili noktasında görüşler ortaya koyan Metin Ekici, sunumun çerçevesini şöyle çizmektedir (2004: 18):

> "Sunum temelde ekonomik, turistik ve tanıtım amaçlı olabilir. Temsil gücü olan bir halk bilgisi ürününün ekonomik değeri zaten vardır ve böylesi bir yaratma içerik ve işlevi bakımından en azından kendi toplumu içinde bir ekonomik değere mutlaka sahiptir. Ekonomik değerin arttırılması noktasında turistik amaç ön plana çıkmakta, çünkü yerel veya ulusal bir halk bilgisi ürününün evrensel boyuta çıkması veya çıkartılması söz konusu edilmektedir. Turistik amacın gerçekleştirilmesinde ise tanıtım ve sunum önem kazanmaktadır."

Metin Ekici, geleneksel ve değişme kavramları üzerinden bu dönüşümün nasıl olması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir (2004: 18):

> "*Geleneksel* ve *değişme* kavramları belki birbirine tezat olarak görülebilir. Ancak; her kuşakta değişen kültürel çevre ve özellikle kültürün teknolojik yönü, kültür içindeki diğer iki birimi; *toplumsal örgütlenme* ve *ideolojik birimleri* de belli ölçüde değiştirmektedir. Teknolojik kısımdaki hızlı değişme, sosyal örgütlenme kısmına biraz, ideolojik kısma ise çok az etki etmekte, ama her halükarda, zincirleme bir reaksiyon halinde az veya çok değişme meydana gelmektedir. Değişme her zaman iki şekilde meydana gelir. Toplum tarafından benimsenen, toplu yaşamı kolaylaştırırken toplumun yaratıp benimsediği diğer unsurlarla çatışmayacak şekilde meydana gelen değişme olumludur ve olumlu değişme, her zaman *gelişme* kavramı ile ifade edilir. Toplumsal değerlerle uyuşmayan veya sürekli bir çatışma arz eden nitelikteki bir değişme ise *bozulma* veya *dejenerasyon* kavramları ile ifade edilir."

Bir turistik öğe olan geleneksel el sanatlarının turizmde önemli bir yeri vardır. Turizmin gezinin planlanması, seyahat destinasyonu, ziyaret, dönüş ve son olarak da seyahati hatırlatmadan oluşan beş aşaması bulunmaktadır. El sanatları veya turizmdeki karşılığı ile hatıra eşya unsuru asıl önemini, beşinci aşamayı oluşturan hatırlatma sürecinde kazanmaktadır. Çünkü ziyaret edilen

yerden alınan bir hediyelik eşya, turistlerin evlerinde, o yöreyi anıp tekrar ziyaret etmelerini sağlamak gibi bir işlevi olabilmektedir (Günal 2006: 176-177).

Böylece bu öğe sayesinde gezi deneyimi, geziden sonra da uzatılabilmekte ve sürdürülebilmektedir. Hatıra eşya gezi deneyiminin tekrar yaşanmasında, gezi anılarının zenginleştirilmesinde ve korunmasındaki araç ve simgelerden en önemlisidir (Doğan 1987: 85-86).

Ülkeler, kültürlerini turizm sektörü haline getirerek hem ekonomilerinin canlanmasını hem de kültürel değerlerini yaşatmayı amaçlamaktadır. Halk biliminin çalışma alanı da var olan kültürel değerleri gelecek nesillere aktarmaktır. Yani turizm ve halk biliminin ortak noktası kültürdür. Turizmin amacı bundan ekonomik gelir sağlamak, halk biliminin amacı ise kültürün unutulmasını engellemektir. Bundan dolayı da halk bilimi ve turizm sürekli etkileşim içindedir (Kaplan 2011: 33).

Kapadokya'nın bir turizm bölgesi olması nedeniyle bu yörede var olan kültürel unsurlar, turistlerin ilgi odağında bulunmaktadır. Yörede var olan geleneksel mesleklerin bir kısmı turizme yönelerek ortadan kalkmaktan kurtulmuşlardır. Avanos çömlekçiliği bunun tipik bir örneğidir. Günlük kullanım kabı olarak yöre ve çevre yerleşim yerleri için üretilen çömlekler, 1970'li yıllardan itibaren turizmin gelişmesiyle paralel dönüşüme uğramıştır. Bugün Avanos çömlekçiliği, turistik hatıra-eşya olarak dekoratif ürünlere yönelmiştir.

Diğer yandan somut olmayan kültürel miras ve kültür turizminin birleştirici unsuru olabilecek *kültürel animasyon* ve *uygulamalı halkbilimi* kavramları önem kazanmaktadır. Nitekim Evrim Ölçer Özünel'e göre (2012: 98), etkin kültürel animasyonların oluşturulabilmesi için uygulamalı halkbiliminden yararlanma alanlarının tartışılabilmesi ve uygulanabilir örneklerin ortaya konulması önemlidir. Ancak, turizmi deniz-güneş-kum üçgenine sıkıştıran anlayışın bir benzeri turizme halkbilimi gözlüğüyle bakmaya çalışırken de karşımıza çıkar. Uygulamalı halkbilimi ve kültür turizmini birlikte ele alan çalışmaların çoğu tüketim-turizm-hediyelik eşya üçlüsünü ön plana çıkartmaktadır. Oysa kültürel animasyon ve uygulamalı halkbilimi kültür turizmini bir tüketim alanı olarak görmeyen yaklaşımları içerir. Uygulamalı halkbilimi ve kültürel animasyon, sürdürülebilir turizm anlayışını somut ve somut olmayan kültürel mirasla bir bütün olarak değerlendirir. Bu da elde bulunan somut miras ve bunun etrafında oluşan kültürel zenginliğin bir bütün olarak turistin hizmetine sunulmasıyla gerçekleşir.

1. 3. UNESCO Koruma Programları ve Geleneksel Meslekler

Toplumsal değerlerin geçmişten günümüze aktarılarak taşınmasının *somut* ve *somut olmayan* şeklinde adlandırılabilecek ikili bir yönü vardır. Somut olmayan kültürel miras olarak nitelendirilebilecek kültürel unsurlar, sadece ulusal ölçekte değil, aynı zamanda insanlığın ortak değeri olarak da kabul edil-

mektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu değerler, ihtiyaçlardan ortaya çıkmış, zamanla gelişerek halkın ortak estetik anlayışını yansıtan öğeler olmuşlardır.

Kültürel miras kavramı, UNESCO'nun 1972'de kabul ettiği *Dünya Mirası Sözleşmesi*ne göre anıtlar, yapı grupları ve sitlerden oluşmaktadır. Tarih, sanat veya bilim açısından olağanüstü değer taşıyan anıtlar; mimari önemleri, homojenlikleri veya peyzaj içindeki konumlarıyla evrensel değer taşıyan yapı grupları; insan eliyle yapılmış veya doğa ve insanın ortak çabasının ürünü olan tarihi, estetik, etnolojik veya antropolojik yönden evrensel değer taşıyan sitler *Dünya Mirası Listesi*'ne alınmak için önerilebilmektedir (Aksoy ve Ünsal 2012: 129).

20. yüzyılın sonlarına doğru, genelde halk kültürlerinin, özelde ise geleneksel mesleklerin koruma altına alınması fikirleri tartışılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, küreselleşmenin tehdit ettiği halk kültürleri, UNESCO'nun 2003 tarihinde kabul ettiği *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*yle yeniden dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu sözleşmeyle dünyanın kültürel çeşitliliğine yönelen tehditlerin başında olan küreselleşmeye karşı koruma programlarıyla halk kültürlerinin koruma altına alınması, uygulamalı folklor müzeleriyle bu kültürlerin yaşatılmaya çalışılması öngörülmektedir. Sözleşme, koruma kriterlerini 40 maddede tanımlamaktadır. Bu kriterlere göre taraf ülkeler, halk kültürlerini aynı zamanda insanlığın somut olmayan kültürel mirası olarak kabul edeceklerdir.

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, uzun yıllar devam ede gelen çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sözleşmeden önce UNESCO'nun ilan ettiği *Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı*, *İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı Programı* ile *Yaşayan İnsan Hazineleri Programı* bu alanda öncü kararlardır.

Öcal Oğuz, UNESCO'nun koruma programlarının 19. yüzyıl kültür çalışmalarının temel dayanaklarından biri olan farkın 21. yüzyılda büyük oranda ortadan kalkacağı düşünce ve kaygısıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir. Oğuz'un aktardığı bilgilere göre (2008: 6), küreselleşme, bu yönüyle kültürleri tektipleştirici bir olgu olarak ele alınmakta ve onun bu olumsuz yönüne karşı mücadele bayrağı açılmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinde tartışılan kültürü koruma düşüncesinin uzun serüveni, ortaya adında *koruma* kelimesi bulunan dört sözleşme çıkarmıştır.

Oğuz'un verdiği bilgilere göre (2008: 6), UNESCO'nun bu amacı güden daha kapsamlı bir koruma yaklaşımı *Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemi*dir. Bu sistem, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulmuş ve ilk ortaya atıldığı 1993 yılından beri sürekli olarak geliştirilmiştir. UNESCO, bu sistem aracılığı ile somut olmayan kültürel mirası üreten insana dikkat çekmek istemektedir. Bu sisteme göre, somut olmayan kültürel mirası üreten ve gelecek kuşaklara aktarmakta olan usta kişiler *insan hazineleri* olarak adlandırılmakta ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine zarar

vermeden kültürün korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yapacakları katkıya vurgu yapılmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında başyapıt ilanı, örgün ve yaygın eğitim, kültürel mekânların korunması gibi konuların yanında kültürü sürdüren topluluk, grup ve bireyin önemi bu sistemde daha da öne çıkarak usta insanların kültürün aktarılmasındaki rolüne dikkat çekilmektedir.

*Ulusal Yaşayan İnsan Hazineleri Sistemlerinin Kurulması İçin Yönerge*de yaşayan insan hazineleri kavramı şöyle açıklanmaktadır:

> "Yaşayan İnsan Hazineleri, somut olmayan kültürel mirasın spesifik unsurlarını yüksek derecede icra etme ve yeniden yaratma bilgisine ve yeteneğine sahip olan kişilerdir. Her bir üye devlet, bilginin ve yeteneğin taşıyıcılarını adlandırmak için uygun bir başlık seçmelidir. UNESCO tarafından önerilen *Yaşayan İnsan Hazineleri* başlığı belirticidir. Var olan sistemler arasında, hâlihazırda çeşitli başlıklar bulunmaktadır: *Sanat Ustaları* (Fransa), *Popüler El Sanatı Geleneği Taşıyıcıları* (Çek Cumhuriyeti), *Yaşayan Ulusal Hazine* (Kore Cumhuriyeti), *Önemli Bir Somut Olmayan Kültürel Miras Varlığının Sahipleri* (Japonya ve Kore Cumhuriyeti)." (Oğuz 2009: 155).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, belirtilen alanlarda kültürel mirasın ulusal ölçekte korunması için araştırılıp derlenmesi, arşivlenmesi, müzeler kurulması, örgün eğitim içerisinde okutulması, toplumda olumlu bir farkındalık oluşturulması, nesiller arasındaki kültürel kopuklukların giderilmesini temel amaç olarak görmektedir. Türkiye'de 21 Ocak 2006'da *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun* kabul edilerek sözleşmeye taraf ülke olmuştur. AREGEM bu konunun sorumlusu ve uygulayıcısıdır (Anmaç 2013: 16). Sözleşmenin 2. maddesinde tanımlar verilmiş ve somut olmayan kültürel miras kavramı şu şekilde açıklanmıştır:

> "Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. İşbu sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır." (Oğuz 2009: 167).

İlgili maddenin devamında somut olmayan kültürel miras alanları genel hatlarıyla listelenmiştir. Listede görüldüğü üzere beş maddenin tamamı halk biliminin çalışma alanlarıyla ilişkilidir:

> "Yukarıda 1. fıkrada tanımlanan somut olmayan kültürel miras, özellikle aşağıdaki alanlarda belirir: a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; b) gösteri sanatları; c) toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; d) doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar; e) el sanatları geleneği." (Oğuz 2009: 167-168).

Öcal Oğuz, koruma teriminin somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına geldiğini; buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılmasının dâhil olduğunu ifade etmiştir (Oğuz 2009: 168).

Türkiye'de SOKÜM kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü ile UNESCO Türkiye Milli Komisyonu çalışmalar yapmaktadır. AREGEM, 4848 Sayılı Kanun'a göre bu konuda uygulayıcı birimdir ve görevi; somut olmayan kültürel mirasın derlenmesi, araştırılması, tanıtımı, arşivlenmesi, bu konuda tescil ve tespit kurulları meydana getirilmesi, ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında işbirliği geliştirilerek koordinasyonun gerçekleştirilmesi olarak 13. madde içinde belirlenmiştir (Anmaç 2013: 19).

Türkiye, SOKÜM çerçevesinde *SOKÜM Ulusal Envanteri* ve *Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri* olmak üzere iki çeşit envanter çalışması yürütmektedir. SOKÜM Ulusal Envanterinin oluşturulmasında insan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri, kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki köklülüğü, belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği ve kaybolma riski ölçütleri dikkate alınır. Bu listede şimdiye kadar kabul edilmiş olan unsurlar şunlardır:

> "Ahilik, Alevi-Bektaşi ritüeli semah, Arguvan türküleri, âşıklık geleneği, aşure, atma türkü, bahar bayramı, barak havaları, bıçakçılık, boğaz havaları, bozlak havaları, cıgor bayramı, çalgı yapımcılığı, çinicilik, çoban bayramları (koç katımı, saya, döl dökümü, koyun yüzdürme), çömlekçilik, ebru sanatı, edirnekâri sanatı, erguvan bayramı, feretiko bez dokuma, geleneksel sohbet toplantıları, halı dokuma, hamam, hayır geleneği, hıdrellez/Azız George günü, ıslık dili, imece, kahve kültürü, Karagöz, kartal halayı, kaşenlik, keçecilik, Kırkpınar yağlı güreşleri, kilim dokuma, kirvelik, kispet yapımcılığı, köçeklik, Köroğlu hikâye anlatımı geleneği, köse oyunu, lületaşı işleme, mayıs yedisi, meddahlık, mesir macunu festivali, Mevlevi sema törenleri, Nasreddin Hoca fıkra anlatım geleneği, nazar

boncuğu, Nevruz, oya sanatı, sabantoy/habantoy, Sarıkeçililer ve yayla göçü, sepetçilik, seymenlik, sin sin oyunu, telkâri, taş işleme, tören keşkeği, yağmur duası törenleri, yayla şenlikleri, yaylacılık, yazmacılık, zeybeklik"[1].

Görüldüğü üzere bu envanterde bıçakçılık, çalgı yapımcılığı, çinicilik, çömlekçilik, keçecilik vb. geleneksel meslekler yer almaktadır.

Geleneksel meslekleri icra eden gelenek ustalarının kültürel aktarımlarının devamlılığını sağlama çabaları, *Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Sistemi*ni oluşturmak amacıyla 2008 yılında hazırlanan *Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanteri*nin hazırlanmasıyla başlamıştır.

Geleneksel bilginin gelecek kuşaklara aktarımında, kültürü sürdüren topluluk, grup ve birey en önemli etkendir. Bundan dolayı geleneğin ustalarının tespiti ve bunların envanterinin oluşturulması, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve devamlılığı açısından özellikle dikkat edilen unsurlardır. *Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi*nde kayda alınan bu gelenek ustaları kendi mesleklerine ait belge, doküman ve bilgiler ile AREGEM'e başvurularını yapmakta ve sonrasında yeterli görülüp kabul edilen başvuru sahipleri Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi'nce kayıt edilmekte ve kendilerine *Kültürel Miras Taşıyıcısı* olduğunu gösterir belge düzenlemektedir (Anmaç 2013. 23).

Yaşayan İnsan Hazineleri, somut olmayan kültürel mirasın belli unsurlarını yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişileri anlatır. *Yaşayan İnsan Hazineleri* şu ölçütlere göre belirlenir: Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması, sanatını usta - çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması, bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü, konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması, kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı, kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi), kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması)[2].

*Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi*ne kayıtlı *Kültürel Miras Taşıyıcıları*nın, şimdiye kadar envantere geçmiş olan meslekleri şunlardır:

"Aba dokuma, ağaç işçiliği, ağaç işleri-yatık yapım, ağaç yapım işleri-topaç yapımı, ahşap işçiliği-ahşap oyma, ahşap işçiliği-kaşık yapımı, ahşap işçiliği-kuş kafesi yapımı, ahşap işçiliği-kündekâri, bakır işçiliği, bakırcılık, bastonculuk, bıçakçılık, cam altı resim, cam işçiliği-Beykoz, cam üfleme, çalgı yapımı, çalgı yapımı-kemençe, çalgı yapımı-tulum, çalgı yapımı-ud, çalgı yapımı-ney, çalgı yapımı-saz, çalgı yapımı-kaval, çancılık,

[1] AREGEM, "SOKÜM Ulusal Envanteri", (Güncelleme Tarihi: 04.01.2014). http://aregem.kulturturizm.gov.tr/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusalenvanteri.html

[2] AREGEM, "Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri", (Güncelleme Tarihi: 04.01.2014). http://aregem.kulturturizm.gov.tr/yasayan-insan-hazineleri-ulusal-envanteri.html

çarık yapımı, çinicilik, çizmecilik, çömlekçilik, deri işçiliği, dokuma, dokumacılık-battaniye, ebru, fayton, geleneksel giysili bebek yapımı, gölge oyunu tasviri yapımı, gümüş işçiliği, gümüş işçiliği-kazaz, gümüş işçiliği-telkâri, gümüş-Oltu taşı, halı dokumacılık, hüsnü hat sanatı, ipek dokumacılık, işlemecilik, işlemecilik-sim sırma, kalem işi, keçecilik, kemik tarak yapımı, klasik cilt sanatı, koşum takımları, körüklü çizme yapımı, kaatı, kutnu dokuma, lületaşı işçiliği, Maraş işi işleme, metal işçiliği, minyatür, oya yapımı, örücülük, peştamal dokuma, rebâb, saraçlık, sedefkârlık, sepet örücülüğü, sepetçilik, seramik, takunyacılık, tel kırma işleme, tespihçilik, tezhip, yazma baskı-Kastamonu, yazma baskı-Tokat, yazmacılık, yemenicilik"[3].

[3] AREGEM, "Geleneksel El Sanatları Sanatkârları Listesi", (Güncelleme Tarihi: 04.01.2014). http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,13027/ustalar-sanatcilar-ozanlar.html

2. İNCELEME

2. 1. Hammadde Olarak Ağaç Kullanılan Geleneksel Meslekler

2. 1. 1. Kündekârlık*

Tarihten günümüze kadar ulaşmış ağaç işçiliğinin geleneksel sanatlar arasında önemli bir yeri vardır. Kurgan buluntularından yola çıkılarak eski Türklerin ahşabı detaylı bir şekilde kullandıkları söylenebilir. Özellikle at eğeri, koşum takımları gibi günlük kullanım araçlarında ağaç parçaları bulunmuştur. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ağaç oymacılığının geliştiği ve bu sanatta İslami motiflerin kullanıldığı bilinmektedir. Türkler, Orta Asya'dan beri ahşap sanatını uygulamış, göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçtikten sonra daha kalıcı eserler vermeye devam etmişlerdir. Osmanlı dönemine kadar olan ve Selçuklu dönemini de kapsayan zaman diliminde, cami minberleri, kapı ve pencere kanatları, sandukalar, Kuran mahfazaları ve rahleler ahşap işçiliğinin çok gelişmiş olduğunu göstermektedir (Kürklü 2011: 14).

Ağaç oymacılığı, kereste parçalarını belirli bir formda kesip oymak şeklinde tanımlanabilir. Ağaç oyma ve süslemesi iç içe veya sade desenler kullanılarak oyma kalemi adı verilen bir aletle veya bu sanata özgü bıçaklarla yapılabilir. Oymacılıkta dikkat ve el becerisi ön plandadır. Günümüzde ağaç oyma sanatının uygulama yerleri cami ve türbelerin mihrap ve minberleri, rahleler, mezar taşları, kapı, pencere ve dolap kapakları, mücevher kutuları, ahşap beşikler, sofra altlıkları, oyma bezemeleri, çeşmeler ve sandıklardır. Ayrıca evlerde kullanılan sandık, çekmece gibi eşyaların süslemelerini, çeşitli mimari eserlerin iç kısımlarına yazı yazan hattatların yazılarını tahta üzerine tatbik edenler de bu sanatın ustalarıdır (Yücel 1968: 21-23).

Diğer yandan çeşitli geometrik desenlerin, delik ve zıvana ile çatma olarak yapılan iskelete geçirilmesi ile tutkalsız ve çivisiz olarak yapılan geleneksel ahşap el sanatına ise *kündekâri* adı verilmektedir. Omurga sistemini oluşturan çıtalar iç içe geçerek çivi ve tutkal gerekmeksizin bir araya getirir. Bu çıtaların üst kısmı çeşitli profillerle süslenir ve kenarları iç dolgu parçalarının yerleştirilebilmesi için kinişlidir. Omurga sistemiyle iç dolgu parçalarının birleşmesi ve bunu çevreleyen dış kilitleme çerçevesiyle bezeme veya süsleme de denilen tezyinat tablası oluşturulur. Bu tablada bulunan parçalar arasında oluşan çok ince derzler sayesinde ağaç malzemenin nem kaybederek çekmesi halinde meydana gelecek küçülmelerde ayrılmalar meydana gelmeyip kinişli birleşim içinde oluşan hareketle tezyinat tablasında bir bozulma meydana gelmemektedir.

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Halil EVDİRİR, 1949 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Kündekâr. Mesleği kendi kendine ve gözlem yaparak öğrenmiştir. 8 yıldır bu mesleği fiili olarak sürdürmektedir. Çırak yetiştirmemiştir ve şu an çırağı bulunmamaktadır.

Bundan dolayı kündekâri sadece bir süsleme sanatı değil aynı zamanda bir birleştirme yöntemidir (Kürklü 2011: 15). Kündekâri Farsçadan dilimize geçmiş, asıl hali *kendekâri* olan bir kelimedir. Fakat İran'da şimdi buna *mütenebbihe*, Araplar ise *ta'şik* adını veriyorlar. Kündekâri kelimesini yalnız Türkler kullanmaktadır (Kürklü 2011: 14).

Kündekârlık genellikle İslami mimaride; özellikle cami minberi, mihrabı ve vaaz kürsüsü yapımında kullanılmaktadır. Tahta oymacılığın tekniğine uygun olarak çivi kullanılmadan yapılan mihrap ve minberler ile diğer tahta oymacılığının ortaya konulduğu alanlarda, geleneksel el sanatlarının tüm incelikleri de eserlerde dikkat çekmektedir. İnce bir işçilik, beceri ve sabır gerektiren bu sanatta geometrik ağaç parçacıkları yivler yardımıyla birbirine geçirilmekte ve böylelikle eser tamamlanmaktadır.

Ustanın Tanıtımı: Halil Eğridir, kündekârlığı 2005 yılından beri oğluna ait mobilya imalathanesinde sürdürmektedir. Daha öncesinde geçimini inşaat işçisi olarak sağlamış olan Halil Usta, bu mesleğe o zamanlar ilgi duyduğunu, ancak şartlar gereği bunu ancak emeklilik döneminde gerçekleştirebildiğini söylemiştir. Arkadaşlarının da gayretlendirmesiyle Nevşehir Bekir Efendi Cami'sinin minberini yapan Halil Usta, sonraları başka camilerin de çeşitli yerlerini süslemiş, hatta Fransa'da açılan bir cami için minber yaparak oraya göndermiştir. Halil Usta kişisel bir tercih olarak cami minber, mihrap ve kapıları dışında herhangi bir ürün üretmemektedir.

Kullanılan Madde ve Aletler: İşlemek için genellikle abanoz ağacı, dişbudak, meşe, ceviz, akasya, dut, kayısı, maun tercih edilmektedir. Kıl testere, iskarpile, oluk kalemi ve bıçak ağacı oymak ve işlemek amacıyla kullanılmaktadır. Ürün tamamlandığında bazen çeşitli cila ve boyaların kullanıldığı da olur (K.K. 14).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Önce kullanılacak malzeme seçimi yapılır. Tahta seçiminde ağacın sertliği, dayanıklılığı, bükülebilirliği vb. özellikler etkili olur. Ayrıca seçilen ağaçlarda incelik, kalınlık ve renginin açıklığı ve koyuluğuna dikkat edilir. Kündekârlıkta önce çizimin yapılması gerekmektedir. Bu çizimin üzerine ana desenler geometrik olarak oluşturulur. Parçaların içi oyma tekniğiyle yapılarak doldurulur. Diğer geometrik şekil, öbür şekille geçirme yoluyla birleştirilir. Halil Evdirir yaptığı sanatı şöyle anlatmaktadır:

> "Bu alanda Nevşehir'de tek başıma çalışıyorum. Bir mihrap yaklaşık olarak 9 ayda bitiriliyor. Bu kadar uzun süren bir iş elbette sabır, beceri ve ince işçilik gerektirir. 5 metre 70 santim boyunda ve 2,5 metre enindeki bir mihrabın sanatın tüm inceliklerini içerisinde taşıması, bu sanatın zorluğunu göstermektedir. Çeşitli ağaçlarından, 3 bine yakın şekil, bilezik, direk ve oyma tablaların yer aldığı mihrabın hiç birinde çivi kullanılma-

dığı gibi bütün parçalar iç içe geçerek monte edilmektedir. Bu işi yapmak isteyen kişi için üç şey gerekli: hayal, resim çizme yeteneği, el becerisi. Yaptığım ürünlerde çok sayıda kendime ait motifler, işlemeler bulunmaktadır. Yaptığım ve geliştirdiğim yeni model ve de tasarımları ikinci bir defa başka bir üründe kullanmamayı tercih ederken kafamdan yeni yeni tasarımlar geliştiriyorum." (K.K. 14).

Meslekle İlgili Sorunlar: Halil Evdirir, mesleği devam ettirmeye gayret gösterdiğini bildirirken gelişen yeni nesil teknolojik ürünlerin bu sanatın önünü kestiğini belirtmiştir. Yeni ürünlerden olan demir döküm, pik ve buna benzer ürünlerin her türlü mekânlarda hâkimiyet kazandığını, buna karşılık bu malzemelerin çeyiz sandığı, mumluk, şamdanlık, cami mihrabı, hutbe, kürsü ve mihraplara oranla gerek daha ucuza mal edilmesi, gerekse de daha kısa sürede montajdan ötürü rağbet gördüğünü beyan etmiştir (K.K. 14).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Halil Evdirir, turizme yönelik çeşitli otellerin kendisinden ürün talep ettiğini ancak onları reddettiğini, inancı gereği sadece dini yapılara ürün yapacağını belirtmiştir. Çünkü ona göre kündekârlık cami ile özdeşleşmiş bir sanattır (K.K. 14).

2. 1. 2. Minyatür At Arabası Yapımı*

Atın ehlileştirilmesi, at ile birlikte arabanın da kullanılmasını sağlamıştır. Yani atın ehlileştirilmesi arabayı uygarlık tarihine kazandırmıştır. Bu gelişme de dünya üzerindeki toplumların birbirlerini tanımalarına ve kültür alışverişlerinin artmasına sebep olmuştur. Kuşkusuz bunda atı uygarlık tarihine hediye eden Türklerin payı ve önemi büyüktür (Şahin 2005: 174).

Kağnı, Asya'da milattan önceki yıllarda hatta 4. yüzyılda bile bilinmektedir. Birçok Asya mezarında tekerlekli arabalar dikkati çekmektedir. Bazılarındaki at iskeletlerinin durumlarından, bunların Türk defin geleneğine ait olduğu sonucuna varılmaktadır. M.Ö. 4. yüzyılda Türkler arabayı kullanmışlardır. Oğuz Destanı'nda da kağnının kullanılmasından değil, bizzat icadından bahsedilmektedir. Destanda kağnının icadının belirtilmesi, Türklerin atı çok eski çağlardan beri bilmelerinin yanında arabayı da tanıdıklarını göstermektedir (Şahin 2005: 171).

Araba, Türk kültürü içinde çeşitli gelişmeler göstermiştir. Araba, kağnı, fayton isimleri zaman içerisinde *atlı araba* için kullanılmıştır. Ancak günümüzde artık teknoloji karşısında at arabaları sadece, süs aracı olarak kullanılmaktadır. Faytonlar, turistik mekânlarda kullanılmakla beraber, at arabası ve kağnıların

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Ali KOCATÜRK, 1946 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, at arabası ustası. Mesleği at arabası ustası olan ağabeyinden öğrenmiştir. 25 yıldır minyatür at arabası yapmaktadır. Onun öncesinde günlük kullanım için at arabaları yapmıştır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

artık minyatürleri yapılmaktadır. Günümüzdeki at arabası ustaları da, gelişen teknoloji karşısında kaybolmakta olan sanatlarını, minyatürlerini yaparak devam ettirme gayretindedirler (Şahin 2005: 165).

Ustanın Tanıtımı: Nevşehir'de 1970'li yılların sonuna kadar bağcılık ve ulaşımda kullanılan at arabalarına olan ilgi, tarımda makineleşmenin artmasıyla birlikte 1980'li yıllardan itibaren azalmaya başlamıştır. Günümüzde köylerin çok azında görebildiğimiz at ve at arabaları, teknoloji karşısında varlıklarını sürdürememişlerdir.

Ali Kocatürk'ün ağabeyi, 1950'lerde Eskişehir'den Nevşehir'e gelmiş ve göçmenlerden öğrendiği bu mesleği Nevşehir'de icra etmeye başlamıştır. Ali Kocatürk, bu mesleği aynı zamanda ustası olan ağabeyinden öğrenmiş ve uzun yıllar bu mesleği sürdürmüştür. 1980'li yıllara kadar at arabaları üretimi yapan Nevşehirli usta Ali Kocatürk, motorlu araçların artması ile birlikte geçmişte kullanılan at arabalarının maketlerini yaparak mesleğini sürdürmeye çalışmaktadır.

Kocatürk, teknolojik gelişmelerin mesleğini zora soksa da, at arabası maketlerini yaparak yerli ve yabancı turistlerin yanı sıra büyük mekânlarda insanların geçmişe özlem ile bakmalarına ve yine geçmişi hatırlamalarına yardımcı olduğunu ifade etmektedir (K.K. 5). Ali Usta ayrıca arı kovanları da yapmaktadır.

Nevşehir Sanayi Sitesi'nde çıraksız olarak bu sanat kolunu devam ettiren Ali Kocatürk, eskiden 10 kadar usta ve atölyenin bulunduğunu, fakat günümüzde sadece kendisinin bu mesleği devam ettirdiğini söylemiştir. Ali Usta'nın aktardığına göre, eskiden Yaşar Alkış, İlyas Torun, Sadettin Bedenli bu mesleğin ünlü ustalarıymış (K.K. 5).

Kullanılan Madde ve Aletler: Minyatür at arabası imalatında yassı daire, kalınık, planya, hızar, örs, ocak, punta kaynağı, rende, süsleme lambaları, parmaklık, mengene, somunlar, vidalar, bezir yağı, cila, boya, fırça, zımpara gibi malzeme ve aletler kullanılmaktadır (K.K. 5).

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Ali Kocatürk, kullanılan malzemeleri Nevşehir'deki sanayi esnafından temin ettiğini belirtmiştir. Ali Usta'nın aktardıklarına göre, maket at arabasının sandık kısmı kavaktan; parmakları, topları ve takımları ise dişbudak, meşe, gürgen vb. sert ağaçlardan yapılmaktadır. Ağaçlar önce ebatlarına göre biçilerek kullanıma uygun hale getirilir. Daha önceden hazırlanmış olan kalıpların üzeri çizilerek hızar yardımıyla biçilen ağaç kalıplara oturtulur. Sonra zımpara yapılarak yüzey düzeltilir. Sandık kısmı cilalanarak boyanır. Üzerine müşterilerin isteklerine göre süslemeler yapılır (K.K. 5).

Süsleme motiflerinin başında çiçek, hayvan figürleri ve geometrik şekiller gelmektedir. Son yıllarda peri bacaları gibi yöreye ait motifler de kullanılmaktadır. Bazen boya, zift ve bezir yağı karışımıyla eskitme denilen bir yöntem uygulanarak ürüne nostaljik bir özellik katılmaktadır. İsteğe göre arabanın önüne atın maketi de yapılmaktadır. Bir arabanın yapımı yaklaşık 5-6 gün sürmektedir. Bir maket at arabasının fiyatı yaklaşık 200 TL. civarındadır. Bu ürünler hediyelik eşya olarak ya da bahçe, ev ve otellerin dekor süslemelerinde kullanılmaktadır (K.K. 5).

Ali Usta, 2008 yılında Kırşehir'deki müşterilerine 5-6 tane fayton yapmış. Bir fayton 2800 liraya mal oluyormuş. Faytonun yapımı on beş gün sürüyormuş. Ali Usta, ayrıca bozulan at arabalarının ücretsiz olarak tamirini yapmaktadır (K.K. 5).

Meslekle İlgili Sorunlar: Ali Kocatürk, yapmış olduğu maket at arabalarına yeterli talebin olmadığını, yaşlandığı için pazarlamada sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. Eskiden bir arkadaşının yardımıyla ürünlerini İstanbul'a, oradan da ABD'ye gönderdiğini, ancak bu işin de arkasının gelmediğini söylemiştir. Kocatürk meslek sorunlarıyla ilgili şunları demiştir:

> "Bu meslek karın doyurmaz. Emekli maaşım olmasa geçinemem. Bu yüzden de çırak yetiştiremiyorum. Benden sonra Nevşehir'de bu meslek ölür, eşyalarımı da hurdaya satarlar. Yalnız olduğum için turizme yönelik de çalışamıyorum. Yapmış olduğum arabaları Göreme'de birkaç turistik yere sergilenmesi için gönderdim ama insanlar aza kanaat etmedikleri için bu ürünler üzerinden çok para kazanmak istediler. Tabi böyle olunca müşterilere pahalı gelmiş. Devletin elimizden tutması lazım. Ürünlerimin pazarlanması için reklam, afiş veya internet yoluyla çalışmalar yapılabilir. Bir keresinde İzmir fuarına götürmüştüm arabaları, epey ilgi oldu. Valiliğin ya da belediyenin bu tip tanıtım faaliyetleri için destek olması gerekir." (K.K. 5).

Minyatür at arabası yapımı, geleneksel üretim biçimleri kullanılarak turistik hediyelik eşya olarak üretilmeye doğru bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümde pazar, sunum, reklam gibi hususlarda sorunlar bulunmaktadır.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Sabah dükkânın erken açılmasına özen gösterilir ve dükkân açıldığında besmele çekilir. Aksi takdirde bereketin kaçacağına inanılır. Besmelenin yanında "Ya Rab, senin rızık kapını açıyorum helal rızık gönder" diye dua edilir. Siftahta da, "Allah razı olsun, Allah bereket versin, Allah kesene bol versin" gibi sözler söylenir. Çalışma esnasında nazara uğranabileceğine yönelik inançlar vardır. Buna önlem olarak dükkânın bir yerine nazar boncuğu asılmalıdır. Bu mesleğin piri yoktur ama marangozların piri kabul edilen Nuh peygamber mesleğin piri olarak düşünülmektedir (K.K. 5).

2. 2. Hammadde Olarak Hayvansal ve Bitkisel Atık Kullanılan Geleneksel Meslekler

2. 2. 1. Ayakkabıcılık ve Köşkerlik*

Eski Türk kültüründe ayakkabı malzemesine göre tahtadan, keçeden ve deriden olmak üzere üç şekilde yapılırdı (Baykara 2001: 94). Orta ve İç Asya'da neredeyse insanın ilk kez barınaklarını yaptığı söylenen dönemden itibaren ortaya çıkan ve kesin şeklini bozkır kültüründe alan kıyafet tarzı ve buna bağlı olan çizmeler, Ön-Türk ve Hunlardan sonra küçüklü büyüklü birçok Türk topluluğunda, Göktürklerde, Uygurlarda başka bozkır topluluklarında yaygın biçimde kullanılmıştır (Çoruhlu 2003: 160).

Eski Türkçede ayakkabıcı anlamına gelen *atükçi* sözü kullanılmıştır. *Atükçi* sözünün türediği *atük* tabanı Eski Türkçede ayakkabı yanında çizme ve terlik anlamlarına gelmekte; dolayısıyla genel olarak *ayak giyimi* kavramını karşılamaktadır. *Atük*, Harezm Türkçesi sonrasında anlam değişmesi geçirmiş, genel olarak ayakkabı kavramı yerine giderek kısa konçlu çizme, mest, hatta çizme manalarını yansıtır hale gelmiştir (Şen 2003: 9-10).

Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde asıl ayakkabıya yani, günümüz ayakkabı tipine benzer ayakkabıya Oğuzlarla Kıpçakların *başmak*, diğer Türklerin ise *başak* dediklerini görüyoruz (Kaşgarlı Mahmud 2005: 176-177; Genç 1997: 189).

Köşker sözcüğü ise, Türk diline Farsçadan geçmiştir. Aslı *kevsger* olan bu sözcük değişime uğrayarak önce *koşkar*a, daha sonra da *köşker*e dönüşmüştür. Anlamı yemeni dikicisi, ayakkabı tamircisidir (Diyarbakırlıoğlu 2010: 84).

Erdoğan Merçil'in aktardığına göre (2000: 35), Selçuklu döneminde ayakkabıcılıkla ilgili dört kelime tespit edebiliyoruz: *iskaf, kefş-ger, haffaf-kavvaf* ve Türkçe *başmakcı.* Bu dönemde kunduracı dükkânları da çarşı olarak bir arada çalışmakta idiler. Nitekim Kırşehir'de *Kunduracılar Çarşısı*, Konya'da *Haffafıstan* ve 622/1223 tarihli bir vakfiyeye göre de Amasya'da *Ayakkabıcılar (Hazain) Çar-*

---

* **Derleme Yerleri ve Yılı:** Merkez ve Ürgüp-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Alper GÜLKAN, 1969 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, köşker. Mesleği ustasından öğrenmiştir. 33 yıldır bu işi yapmaktadır. Eskiden çırak yetiştirmiş ancak şu an çırağı yoktur. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Emin BOZCALI, 1929 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli köşker. Mesleği ustası Pilavoğlu lakaplı Mehmet Peker'den öğrenmiştir. Yaklaşık 60 yıl bu işi yapmıştır, ancak şu anda emeklidir. Eskiden çırak yetiştirmiştir. **3. Kaynak Kişi Bilgileri:** Nizamettin ZENCİR, 1947 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, köşker ve kunduracı. Mesleği babasından öğrenmiştir. 53 yıldır bu işi yapmaktadır. Eskiden çırak yetiştirmiş ancak şu an çırağı yoktur. **4. Kaynak Kişi Bilgileri:** Yaşar YORULMAZER, 1938 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, köşker ve mest yapım ustası. Mesleği ustasından öğrenmiştir. Yaklaşık 60 yıldır bu işi yapmaktadır. Eskiden çırak yetiştirmiş ancak şu an çırağı yoktur.

şısı bulunmaktadır. Sivas'ta var olan dükkânlardan dokuzu ayakkabıcı idi ve çarşı olarak bir arada çalışıyorlardı.

Eskiyen ayakkabıların tamir işiyle ilgili olarak Selçuklu kaynaklarında bazı bilgilere rastlanmaktadır. Tamircilere *kefşduz*, *iskâf* ve *harraz* denilmektedir. Celaleddin Karatay, Kayseri, Elbistan arası İlbaşı (Zamantı) nahiyesine bağlı Karadayı (Karatay) köyünde yaptırdığı kervansaray vakfiyesinde, her yolcunun ayakkabısını tamir eden ayakkabıcıya (iskâf) yılda yüz dirhem para ve yirmi dört *mudd* zahire verilmesini şart koşmuştu. İbn Battuta, Antalya'da Şeyh Şihabeddin Hamevi'nin medresesinde konuk olduğunda, kendisini Ahi reislerinden ve kundura dikicisi olan bir kişi ziyafete davet etmişti (Merçil 2000: 36).

Ustaların Tanıtımı: Nevşehir'de köşker ustaları olan Alper Gülkan, Nizamettin Zencir ve Yaşar Yorulmazer'in dükkânları birbirine yakındır. Nizamettin ve Yaşar Usta emeklidir, ancak kendi dükkânlarında çalışmaya devam etmektedirler. Nizamettin Usta, 1960 senesinde 13 yaşındayken kunduracılığa başlamıştır. Mesleği babasından öğrenmiş ve askerden geldikten sonra usta olmuştur.

33 yıldır mesleğin içinde olan Alper Gülkan da usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş, mesleğin bir cazibesinin kalmamasıyla da deri çanta tamirine yönelmiş bir ustadır. Yaşar Yorulmazer, emekli olmasına rağmen yarım asırlık dükkânını her sabah açarak eş-dost ve her gün gittiği camideki cemaat arkadaşlarına mest yapmaya devam etmektedir.

Ürgüplü Emin Bozcalı, eski köşkerlerdendir. Ustasından öğrendiği mesleğini yaklaşık 60 yıl boyunca icra etmiştir. Şu anda asıl mesleğini devam ettirmemektedir, kendine ait hırdavat dükkânını işletmektedir. Emin Bozcalı, yetiştiği dönem hakkında şu bilgileri vermiştir:

> "Pilavoğlu Mehmet Peker benim ustamdır. Bana ayakkabıcılığı o öğretti. O da Anaryus adında bir Rum'dan öğrenmiş. Buralar önceden hep Rum'muş. Nalbant Rum, ayakkabıcı Rum'muş. Bizim yerliler onlardan öğrenmiş. Köşkerlik aile mesleğim değil. Büyüyünce bizi sanata verdiler." (K.K. 10).

Kullanılan Madde ve Aletler: Ayakkabıcılıkta kullanılan ana maddelerden ilki *gön* adı verilen deridir. Nevşehir'de deriler genellikle Kayseri'den temin edilmektedir. Derinin dışında kösele, çekiç, yapıştırıcı, falçata; sökükçü adı verilen makine, fora (ayakkabı tabanlarını diken makine), kalıp, saya ve freze kullanılmaktadır (K.K. 27).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Günümüzde bir ayakkabının elde yapılması çok nadirdir. Ancak tercih üzerine ayağı taraklı olanlar, ayağına uygun numaralı ayakkabı bulamayanlar tarafından sipariş verilir ve onların istediklerine göre yapılır. Ayrıca halk oyunları ekipleri ve gösteri gruplarına da

sipariş üzerine elde yapılma ayakkabılar üretilmektedir. Ortalama 15-20 senedir ayakkabı imalatının yapılmadığı, sadece sipariş üzerine Nizamettin Usta'nın ayakkabı yaptığı tespit edilmiştir.

Ayakkabı yapımında önce *saya* kesilir. Saya ayakkabı kalıbına göre kesilir ya da yakılır. Ayakkabı modeli olarak kalıp vardır. Sonra kalıbın altına taban astarı kesilir. Bazı yörelerde taban astarına lakap da denilmektedir. Sonra bombesi ve foltu konulur. Daha sonra kalıba konulur (K.K. 27).

Ayakkabı kösele tarzı yapılacaksa kalıp ona göre kesilir. *İstanpa* adı verilen ayakkabının üzerindeki desenleri belirleyen kalıplar vardır. Bu kalıplar, deri üzerine konulur ve ona göre kesilir. Topuğu takılır ve frezeye hazırlanır. Ayakkabının içinin astarı yapılır ki buna *mostura* adı verilmektedir. Son olarak ayakkabının cilası vurulur ve hazır hale getirilir (K.K. 7).

Ortalama bir ayakkabı, sayasının hazırlanmasıyla birlikte iki günde yapılmaktadır. Sipariş üzerine ayakkabı üretilir. Yaşar Usta, ayakkabı tamir işlerinin yanında sipariş gelirse mest ve yemeni de yapmaktadır. Günümüzde yemeni halk oyunlarında kullanılmaktadır. Eskiden kullanılan erkek ve bayan yemeniler arasında fark vardır. Birincisi renkleri birbirinden farklıdır, ikincisi ise bayan yemenilerin üzerine gül motifi konulmaktadır.

Meslekle İlgili Sorunlar: Sanayileşmeyle birlikte ayakkabıcılık mesleği de diğer birçok meslekte olduğu gibi kaybolmaya yüz tutmuştur. Maliyeti düşük ve kalitesiz malzemelerin piyasaya sürülmesi ve ayakkabıcıların birlikte hareket ederek bu meslek için herhangi bir önlem almamaları da bu mesleğin devamlılığını sekteye uğratmıştır. Günümüzde Nevşehir'de birkaç ustanın dışında ayakkabıcılıkla uğraşan yoktur ve bu ustalar da ayakkabı tamiri yapmaktadırlar.

Nevşehir'de unutulmaya yüz tutmuş meslekler arasında yer alan ayakkabıcılıkla ilgili sorunlardan biri de *ayakkabıcılık* adı altında bir derneğin veya kuruluşun olmamasıdır. Günümüzde Nevşehir'de ayakkabıcılık mesleği ile uğraşanlar, emekli maaşları olmasa sadece bu meslekten kazanılan parayla geçinemeyeceklerini vurgulamaktadırlar.

Nevşehir'de geleneksel ayakkabıcılık, taleplere göre yeniden düzenlenmeli ve devlet bu mesleği teşviklerle desteklemelidir.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Ayakkabının birçok kültürde önemli bir yeri vardır. Ayakkabıcılıkla ilgili deyim, atasözü ve kalıp sözler bulunmaktadır. Eskiden evlenmek isteyen oğul, babasının ayakkabısını çivisiyle yere çakması geleneğini ifade eden *ayakkabı çivilemek* bunlardan biridir. Ayakkabı ile ilgili bir diğer gelenek ise gelinin, arkadaşlarının adını, gelinlik ayakkabısının altına yazmasıdır. Buna göre ayakkabıdan adı silinenin yakında evleneceğine inanılır.

Ayakkabı çevirmek ise tekkelere ait bir gelenektir. Bu geleneğe göre, şeyh, tekkeden ayırmak istediği dervişin ayakkabılarını ters çevirtirmiş.

Ayakkabıcılar ve köşkerler arasında *Yemenü'l-Ekber* adıyla da bilinen *Hasan Basri*, ayakkabıcılık mesleğinin piri olarak görülmektedir. Ayakkabıcılıkta *yemeni* adı verilen ayakkabı türünün adını bu şahsiyetten aldığı tespit edilmiştir. Emin Bozcalı'nın aktardığına göre, Hasan Basri bir gün etrafındakilere keçinin, koyunun postunda namaz kılınmasına atfen "sizin secde ettiğiniz benim ayağımın altında" demiş. Etrafındakiler şaşırmış, Hasan Basri'yi anlayamamışlar. Ondan sonra durumu açıklamış ve "ben posttan ayakkabı yaptım" demiş (K.K. 10).

Nevşehir yöresinde eskiden ayakkabıcılara *kelikçi* denirmiş (K.K. 38). Şu anda Nevşehir'de köşkerlik ve ayakkabıcılık usta-çırak ilişkisi bağlamında devamlılığını sürdürmemektedir. Ustaların çoğu vefat etmiştir. Kalan ustalar ise bu mesleği yapmamakta, dolayısıyla çırak yetiştirme gibi bir durum görülmemektedir. Nevşehir'de ayakkabıcılık üretim olarak sadece sipariş üzerine, ancak çoğunlukla bakım ve onarım üzerinde devamlılığını sürdürmektedir. Emin Bozcalı, meslekteki usta- çırak ilişkisi hususunda şu bilgileri aktarmıştır:

> "Artık köşkerlik yapmıyorum. Uzun süredir hırdavat dükkânı işletiyorum. Şimdilerde marketlerde, mağazalarda satılıyor ayakkabı. Çok çırak yetiştirdim önceden; ama şimdi bitti artık. Önceden oğlu olanlar 'şu benim oğluma yanında işi öğret. Eti senin, kemiği benim' derlerdi. Öyle iki tokat vurmuşsun, on tokat vurmuşsun baskına gelinmezdi. Şimdi elini değemiyorsun. Çocuk bir sene kadar çalıştıktan sonra çocuğun işe yatkın olup olmadığını anlardın. Olmazsa 'bu çocuğu başka mesleğe ver; ya nalbanda, ya palancıya. Bu mesleği öğrenemez' derdin, o çocuğun da başını bağlamazdın. Çünkü ekmek kapısı. Bağkur, sigorta yoktu o zamanlar. Usta yaptıklarım var, ama bıraktılar. Bizim zamanımızda beş sene ustanın yanında kalır, ehliyeti ustamızdan alırdık. 1944'te bizde Ahilikten kalma *kuşak bağlama* vardı. Usta olunca ustan beline kuşak bağlardı, sen de onun elini öperdin. Sen iyi bir usta olursan, askerlikten gelince ustan, 'Sana dükkân açıvereyim' derdi. Dükkânı tutar, takımını, eşyalarını temin ederdi. İcarını sen verirdin. Ustanın gözünün önünde olursan ona gelen müşteriden sana biraz gönderirdi. Bende de aynısı oldu. Biz de bu işlerde eskiyince ustalar yetiştirdik yanımızda. Usta yetiştirdiklerimize dükkân açmasında yardımcı olurduk. Mal aldığın yere götürür, malını satın alıverirdin. Toptancıya 'ödemezse paran bende' derdin. O çocuğun da ahlakı iyiyse yapar, çatardı. Ya borcunu bana verir, ya doğru götürür mal aldığı yere teslim ederdi. Götürdüğün yeri bilince de oradan boyuna mal alırdı." (K.K. 10).

Nevşehir'de dükkâna gelen ilk müşteri siftah yaptığı için, ayakkabıcı müşteriye para konusunda indirim yapmakta hatta müşteri ne kadar verirse onu kabul etmektedir. Bereketin artmasına yönelik olarak uygulanan bir durumdur. Meslekle ilgili olarak başka gelenekler de oluşmuştur. Emin Usta, dükkân açma ve kapama, hayır verme, esnaf dayanışması gibi meslekle ilgili gelenekler hususunda şunları aktarmıştır:

> "Sabah erken dükkân açmadığımız zaman ayıplanırdık. O zamanlar çok müşteri vardı. Sabah güneş doğmadan dükkânlar açılırdı. Ömrüm boyunca daha üstüme güneş doğmadı benim. Şimdi saat onda açıyorlar. Ben saat yedide geliyorum dükkâna. Yine de 'şu halin nedir, aç mısın, susuz musun?' diyorlar. Evden çıkarken, dükkâna girerken besmele çekilir. Dükkâna sağ ayakla girilip çıkılır. Davarın ağıla girdiği gibi girecek değilsin. Sabahtan hemen gelinir, işe başlanırdı. Müşteriler sabah erkenden gelirlerdi. O vakitler böyle vasıta yoktu. Adamlar geceden eşekle yola çıkarlardı. Eşekle gelecek de ufak tefek bir şeyler satacak, bir şeyler alıp gidecekti. Araba yoktu. İki haftada bir pazar olurdu burada. Yahyalı, Yeşilhisar, Develi, Kozaklı'dan buraya develerle, eşeklerle buğday getirirlerdi. Şefaatli'den tren yolu geçince buraya gelmeyi kestiler. Sonra karayolları açılmaya başladı. 1956'da burada altmış tane ayakkabıcı vardı. Öyle ki, daha üstün, daha kaliteli yaparsan o satardı. Yeni şeylere merakım vardı benim, mesela mesti farklı bir yolla, tabandan dikişli olarak yapmıştım. O zamanlar ustalar hep pazara giderlerdi, ben hiç pazara gitmedim. Bütçemize göre senede en az bir kez hayır yapar, fakir çocuklara ayakkabı dağıtırdık. Dükkân açılırken tören olmazdı ama çırak, usta olup dükkân açtığında dört beş esnaf yanına 'hayırlı olsun'a varırdı. O da durumu müsaitse onlara kahve söylerdi. Bütçesi müsait değilse esnaflar kahveyi kendileri söylerler, parasını kendileri verirlerdi. Şimdi o esnaflar yok. Kayseri'de hepsi birbirinin müşterisini çağırıyor, 'benden al' diye müşterinin kolundan tutup çekiyorlar, saygı kalmamış. Sabahtan müşteri gelmişse, 'ben siftah ettim, komşuya var' denirdi. Şimdi onlar kalktı, bir şey kalmadı." (K.K. 10).

Emin Usta, eskiden esnaf yardımlaşmasının olduğunu, hatalı bir iş yapan esnaf olursa, mahkemeye düşmesinler diye, müşteriyle esnafın aralarını diğer esnafların bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca 60'lı yıllarda ayakkabıcılar, demirciler, nalbantlar, palancılar gibi meslek gruplarının dernekleri olduğunu ve bu derneklerin özel flamalara sahip olduğunu söylemiştir. Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında o flamaları iki kişi tutar, bayrama öyle gidilirmiş (K.K. 10).

2. 2. 2. Deri Takı Tasarımı*

Türk süslenme kültüründe önemli bir yeri olan deri malzemeler, takı tasarımında da kullanılmaktadır. Madenden yapılma süs eşyalarının yanında Eski Türklerin kullandığı deriden yapılma bileklikler, kolyeler, saç tokaları son yıllarda yeniden gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

Nevşehir yöresinde (Merkez, Avanos, Göreme) bu işi yapan toplam üç kişi vardır. Bu meslekte klasik manada usta-çırak ilişkisi yoktur. Bu iş, kullanılan malzeme ile süsleme eşyaları bağlamında geleneksel bir el sanatı olarak düşünülmelidir. Ayrıca bu işi yapmak isteyen kişinin el işine yatkın ve yetenekli olması gerekir. Deri takı tasarımını öğrenme süreci yaklaşık iki yıldır.

Ustanın Tanıtımı: 1962 doğumlu olan Mehmet Akif Küçük, Gazi Üniversitesi Müzik öğretmenliği bölümü mezunudur. Deri malzemeden takılar tasarlamayı bir arkadaşından öğrenmiştir.

Kullanılan Madde ve Aletler: Malzeme olarak Isparta'ya bağlı Yalvaç'ta işlenen *yalvaç vaketası* denen kokusuz, kaliteli bir dana derisi kullanılmaktadır. Mehmet Akif Usta, deriyi Ankara'da bir arkadaşından temin etmektedir. Yılda 7-8 kanat deri tüketilir. Bir kanadı yaklaşık iki metrekare kadardır ve fiyatı 200-250 lira civarında değişir (K.K. 20).

Dikiş için mumlu ip yapıştırıcı, boyamada anelin boya gerekmektedir. Mehmet Akif Usta, kullandığı boyaları istenilen renkte ve tonda karışım yoluyla hazırlamaktadır. Ayrıca saf alkol ve krem cila da kullanılan maddeler arasındadır. Alet olarak delik açmada çarklı zımba, birtakım işlemlerde ağaç çekiç kullanılır. Dikiş, iğne kullanılmadan elde yapılır (K.K. 20).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Bileklik yapımı için ince deriler iki sıra şeklinde kullanılarak, aralarına boncuk dikilerek belli uzunlukta bileğe birkaç kez dolanacak şekilde sıralanır. Tek deri ipi alıp bileğe ikili üçlü dolama yaparak ölçü alınır. Aynı şekilde karşılıklı gelecek biçimde alınmış ölçüde bir tane daha deri ip kesilir (K.K. 20).

Siyah ipliğe boncuk dizilerek deriye dikilir. Bu şekilde iki deri ipin arasına boncuklar dikilerek dolamalı bileklik yapımı tamamlanır. Ayrıca, değişik modellerde yuvarlak metal halkalar derinin herhangi bir tarafına dikilir (K.K. 20).

Mehmet Akif Küçük, maske, kolye, bileklik, pipoluk, araba süsleme eşyaları vb. ürünler yapmaktadır ve yapmış olduğu ürünlerle ilgili şunları kaydetmektedir:

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Göreme-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Mehmet Akif KÜÇÜK, 1962 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, üniversite mezunu, deri takı tasarımcısı. Mesleği kendi kendine ve izleyerek öğrenmiştir. 15 yıldır bu işi sürdürmektedir. Şu an çırağı yoktur.

"Yeni jenerasyon mask yapımında yüzlerde kalıp kullanılıyor. Bu basit bir tekniktir. Ben kalıpsız çalışırım. Mask hazırlamak yaklaşık iki saatte olur ama her işleminin bitmesi yaklaşık bir gün sürer. Malzemelerin maliyeti çok azdır. Tamamen el emeğiyle hazırlandığı için fiyat emeğe göre belirlenir. Bir mask hazırlanışı yaklaşık bir gün sürer. Bir işçiye günlük 70 lira verirsiniz 10 lira kadar da malzeme parası eklersiniz ama ben 65 liraya satıyorum. Müşteride ayrım yok; yerli yabancı her türlü müşterimiz var. Kazancım da iyi sayılır, idare ediyoruz. Ürünlerimde herhangi bir motif kullanmıyorum. Sadece deri üzerine agat, oniks, akik, turkuaz, latiz, cehit gibi yarı değerli taşlar kullanıyorum. Müşteriler en çok bileklik ve kolye alıyorlar. Bileklikte üç farklı model var; biri 40, biri 50, biri de 60 liradır. Kolyeler de 35 ile 95 lira arasında değişiyor." (K.K. 20).

Meslekle İlgili Sorunlar: Mehmet Akif Küçük, yanında çalıştırabileceği çırak bulamamaktan yakınmaktadır. Mehmet Akif Usta, mesleki sorunlarla ilgili şunları söylemiştir:

"Dışarıdan bakıldığında kolay gibi görünmesine rağmen bir iki ay çalışıp kaçıyorlar, o yüzden çırak yetiştiremedim. Bu iş, 2 yıl emek verdikten sonra öğrenilebilir. Benden daha yetenekli birini bulursam belki bir yılda da öğrenir, ama henüz öyle biri denk gelmedi. Deneyenler oldu ama sabretmediler, o yüzden yetiştirebildiğim bir çırağım olmadı. Bu işi benden sonra devam ettirecek etrafımda kimse yok. İşleyişle ilgili vergi dışında bir sorunum yok. Tek sorunum işleri yetiştirememek. Her şey elde yapıldığı için yetiştiremiyorum. Toptan isteyenler var ama veremiyorum. Sadece dükkânımda satıyorum. Sipariş üzerine de yapmıyorum. Parayı da sevmiyorum ben, o yüzden işi büyütmeyi de düşünmüyorum." (K.K. 20).

2. 2. 3. Saraçlık*

Saraçlık, binek veya çeki at takımları, araba koşumları, eyer, semer gibi bütün takımların deri ve meşinden olan kısımlarını yapma ve tamir etme işi, sanatıdır. Deri ve meşin kullanarak çeşitli eşyalar yapanlara saraç, bu işle uğraşan sanat erbabının toplu hâlde bulundukları yerlere saraçhane adı verilmektedir.

Arkeolojik kazıların verilerine göre, Eski Türklerde at koşumlarının sanatsal bir yönü vardı. Nitekim kazılarda bulunan koşum takımı parçaları, gemler, üzengiler, ağızlıklar vb. (Ögel 1984: 161; Kafesoğlu 2011: 308) ata bağlı bir kültürün geliştiğini göstermektedir.

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Osman TAKSU, 1938 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, saraç. Mesleği ustaları Hamdi Nurtuğ ve Kemal Uuer'den öğrenmiştir. 63 yıldır saraçlık yapmaktadır. Eskiden çıraklar yetiştirmiştir, bu kişilerden Zeki Kaynar usta saraç olmuştur. Şu an ise çırağı bulunmamaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde esnaf teşkilatına sahip olan saraçların Kırşehir, Tokat ve Amasya'da kendi özel çarşıları vardı (Merçil 2000: 40). Osmanlı başkenti İstanbul'da bulunan Saraçhane adlı semt, bu mesleğin tarihte önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Günümüzde atın gündelik ve ekonomik hayattan çekilmesiyle saraçlık mesleği de tarih olmaya yüz tutmuştur. Bugün belki de son temsilcilerinin kaldığı bu meslek, gelecekte ya ortadan kalkacak, ya da dönüşüme uğrayacaktır. Nitekim saraçların oto döşeme malzemeleri, kemer, deri eşyalar, çadır, köpek süsleme takımları gibi ürünlerin yapımına yöneldikleri gözlemlenmiştir.

Ustanın Tanıtımı: Nevşehir'de saraçlık, geçmiş yıllarda tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu diğer şehirlerde olduğu gibi geleneksel zanaatlar arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Ancak teknolojik gelişmeler, motorlu taşıtların artması ile birlikte koşum ve yük atlarına duyulan ihtiyaç her geçen gün azalmaktadır. Nevşehir'in turizm bölgesi olmasından dolayı turistik amaçlı atların kullanılması kısmen de olsa saraçlara duyulan ihtiyacı devam ettirmektedir. Ancak günümüzde Nevşehir'de sadece bir saraç ustası bulunmaktadır.

Nevşehir'in yaşayan tek saracı Osman Taksu, bugün de bu mesleği Eski Sanayi Caddesi'ndeki dükkânında sürdürmektedir. 1938 doğumlu Osman Usta, mesleğe 12 yaşındayken başlamış, 20'li yaşlarda ustalığa terfi etmiştir. 1970'li yılların ulaşımda ve tarımda hayvan gücünün yoğun kullanımından dolayı mesleğinin altın yılları olduğunu kaydeden Osman Usta, sonraki yıllarda motorlu araçların piyasaya hâkim olması sebebiyle saraçlığın giderek azaldığını söylemiştir (K.K. 29). Osman Taksu, saraçlık mesleğindeki dönüşümü şu şekilde anlatmıştır:

> "12 yaşında başladığım saraçlık mesleğini severek yapıyorum. Eskiden Nevşehir'de 25-30 saraç ustası vardı, ancak teknolojinin ilerlemesi ve motorlu taşıtların çoğalması sonucu atlara ve at arabalarına rağbet azaldı. Onun içinde bu mesleği yapanlara ihtiyaç kalmadı. Eskiden evinde hayvanı olmayan kimse yok denecek kadar azdı. O yıllarda bana birisi 'herkesin arabası olacak ve artık atlara, eşeklere binmeyecekler' veya 'tarlaları traktörler sürecek' dese hayatta inanmazdım. Böyle bir şeyi hiç hayal dahi etmedim. Diğer saraçlar dükkânlarını kapatarak başka işler yapmaya başladılar. Benim yapacak başka bir işim yoktu onun için saraçlık yapmaya devam ediyorum. 63 yıldır işimi severek yapıyorum. Atlar için yaptığım hamut, gem, koşum, başlık gibi atların ihtiyaçları olan malzemeleri civar köylerde at koşan insanların yanı sıra turistlik atçılık yapanlar da dükkânıma gelerek satın alıyorlar. Bazen de bölgemizin turistik bir bölge olmasından dolayı turizmle uğraşanlar aracılığıyla turistler gelip atları için süs eşyaları satın alıyor." (K.K. 29).

Osman Usta'nın aktardığına göre, eskiden Mustafa Keçekesen, Hamdi Nurtuğ, Kemal Uluer saraç ustası olarak tanınmış kişilermiş. Bir de meslekte eskiden *alemciler* adıyla anılan hazır satıcılar varmış (K.K. 29).

Kullanılan Madde ve Aletler: Saraçlıkta çizgi pergeli, kayış inceltmek için tıraş bıçağı, deriye yuvarlak şekil vermek amacıyla manda boynuzu, saraç bıçağı, şimşirden yapılan mat, hatte, tığ, deriyi düzeltmek için kullanılan nalpara kolu, eğer yapımında kullanılan sıyırgı makinesi, kesim makinesi vb. aletler kullanılır. Bu mesleğin ana hammaddesi kösele ve deridir. Ayrıca ağaç, demir, saç, bez, kaya, kıl ve kıtık vb. gibi çeşitli maddeler kullanılmaktadır (K.K. 29).

Atın boynuna geçirilen ve koşum takımlarının bağlanarak atın arabayı çekmesini sağlayan parçaya hamut denir. Hamut, iki ağaç parçasının birleştirilerek sırayla üzerine simit, fitil, dolma ve kabak gibi bölümlerin eklenmesiyle oluşur. Hamut yapımında kullanılan malzemeler; ağaç, keçi derisi, manda derisi ve keçedir. Deri parçalarının kesilerek koşum takımlarının yapılmasına ise koşumculuk denir. Koşumculuk içinde yer alan parçalar ise şunlardır. Paldum, başlık, gem, çeki kayışı, yan kayışı, yular ve dizgin. Saraçlar, koşum takımları dışında deri ile ilgili ürünler de yapmaktadır (K.K. 29).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Saraçlık, çok dikkat ve emek isteyen bir meslektir. Bu meslekte koşum takımlarını hayvanın boynunu rahatsız etmeyecek şekilde yapmak çok önemlidir. Bu takımlar yapılırken sıkma, ezme, çarpma gibi durumların olmamasına dikkat edilmeli, hayvanın doğal hareketini engellememelidir. Eyer ve dizgin yapılırken de benzer hususlar göz önünde bulundurulur. Saraçlıkta kullanılan derinin önemi çok büyüktür. Her deriyi kullanmak uygun değildir. Derilerin iyi dabağlanmış ve yumuşak olmasına dikkat edilmelidir (K.K. 29).

Eğerin yapılışı şöyledir: İlk önce ağaçtan ön cephe iskeleti yapılır. Sonra alt yastık dikilip içerisi pamukla doldurularak iskelete monte edilir. Üzerine deri ya da kösele çekilip yan taraflarına işlemeli şal kumaşlar dikilir. Eteklerde şal kumaş yerine bazen deri kullanılır. Uç kısımları renkli püsküllerle süslenen etekler, bir tür tozluk görevi görür (K.K. 29).

Osman Taksu, at koşum takımlarının yanı sıra hamut, kantarma, şebeş ve başlık gibi ürünler yaptığını belirtmiştir. Bu ürünler turistik atçılıkta, turistik paytonlarda ve az da olsa tarımda kullanılmaktadır. Son yıllarda meslekte yeni bir alanın açıldığını ifade eden Taksu, artık at ile ilgili ürünlere talebin azaldığını, ancak evcil hayvanlarla, özellikle köpeklerle ilgili yular, tasma gibi süs ve kullanım eşyalarına talebin arttığını, bu nedenle de buna yönelik ürünler de yaptığını ifade etmiştir. Koşum takımlarının fiyatları 100 ile 500 lira arasında değişmektedir (K.K. 29).

Meslekle İlgili Sorunlar: Gelişen teknoloji ve yük taşımada hayvan gücüne duyulan ihtiyacın azalmasıyla saraçlık mesleğine duyulan talebin de giderek yok olduğunu ve işlerinin yok denilecek kadar azaldığını vurgulayan Osman Taksu;

> "Önceden bir köyde hiç yoksa 800 hanenin 800'ünde de at veya araba vardı, bütün işler hep onun üzerindeydi. Her şey makineleştiği için bu meslek yok olmak üzeredir. Artık bu mesleği öğretecek çırak bile bulamıyorum. Daha önceki yıllarda yetiştirdiğim kişiler ise bu mesleği yapmıyorlar. Onlar da haklı çünkü artık para kazanamıyoruz. Artık süs eşyasına, köpek yularına, köpek tasmasına yöneldik. Günümüzde zenginler köpeğe ilgi gösteriyor, gezdiriyorlar onları, bu yüzden" (K.K. 29) demiştir.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Osman Taksu, eski esnaflığın sabah dükkânı erken açma, yardımlaşma, komşu esnafın müşterilerini kendine çekmeme gibi bazı temel kuralları olduğunu, ancak Ahiliğin Nevşehir'de olmadığını belirtmiştir. Taksu'ya göre bu mesleğin piri, ilk deveyi koşan Veysel Karani'dir (K.K. 29).

2. 2. 4. Su Kabağı Süslemeciliği*

Kabak süslemeciliği yeni sayılabilecek bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önceleri hamam tası veya çok amaçlı tas (salça tası, bal kâsesi, yoğurt kabı) olarak kullanılan su kabakları kent yaşamı ile beraber evlerde yerini çelik ve plastik kaplara bırakmış, bir dekorasyon unsuru olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Melih Eroğlu, mesleğin tanıtımıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

> "Türkiye'de 25 yıldır bu iş biliniyor. İlk olarak Bodrum'da yapılmış. Bu meslek son üç yılda büyük ivme kazandı. Gelecek on yıl için eğer fiyatları uçurmazsak, uyduruk işler yapmazsak mesleğin önü açıktır diyebilirim. Çünkü Avrupalı hatta Dünya bunu keşfetti. Geçen yıl Rusya'da yapan birinin olduğunu duydum. Amerika'da da bir bayanın başladığını duydum. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde birer ikişer tane dahi olsa yaygınlaşmaya başladı. Çünkü turist görüyor, şaşırıyor, İngilizcesini Almancasını söylüyor, belli ki tanıyor bunu. Gerek internetten, gerekse ülkesinde bir yerde görmüş." (K.K. 21).

Ustanın Tanıtımı: Melih Usta, 10 yıldır kabak süslemeciliği yapmaktadır. Mesleği bir ustanın yaptığı işleri izleyerek öğrenmiştir. Mersin'de iken yanında eleman yetiştirmiş ve bu işi öğretmiştir.

---

* **Derleme Yeri ve Tarihi:** Uçhisar-Nevşehir 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Melih EROĞLU, 1963 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, lise mezunu, su kabağı süsleme ustası. Mesleği kendi kendine ve izleyerek öğrenmiştir. Yaklaşık 10 yıldır bu mesleği sürdürmektedir. Şu an çırağı yoktur.

Kullanılan Madde ve Aletler: Geleneksel meslek olarak kabak süslemecilikte kullanılan ana malzeme su kabağıdır. Su kabağı kabakgiller familyasından tek yıllık bir bitkidir. Sarılıcı bir bitki olduğu için, asma kabağı olarak da bilinir. Çeşitli şekil ve boyda olan türleri vardır. Genellikle sapı dar, alt kısmı geniştir. Melih Eroğlu ana malzemesi olan su kabağının teminini kendisinin yaptığını belirtmiştir:

> "Kabağı ben daha önce Nevşehir'in ya da Mersin'in köylerinden topluyordum. Sonra kendim ekmeye başladım. Su kabağı, çekirdek olarak ekilir, ekim ayının sonunda ise tamamen suyunu almış ve kurumaya başlamış olur. Su kabağı suyu ve güneşi bol aldığı takdirde, gelişimini tam anlamıyla sağlar. Gerek damda kurumaya bırakırsınız, gerekse 3-5 cm. pay keserek bağlamayı payı yüksek yerden kesersiniz. Üzerinde öyle bırakırsınız. Şubat-mart ayı içerisinde bunların büyük bir kısmı kurumuş olur. Nisan ayında ise tamamen kurur, böylece işlenecek kabak elde edilmiş olur. Kuruttuğunuzda sunta halini alır. Kolay kolay kırılmaz. İşlemesi daha kolay hale gelir." (K.K. 21).

Kabağın dışını temizlemek için bulaşık süngeri, içini temizlemek ve oyma işlemleri için matkap ve süsleme işlemleri için çeşitli boncuk ve boyalar, bunların yanında parlak görünmesi için vernik, modelleri çıkarmak için aydınger kâğıdı kullanılır.

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanı: Şubat ayında işlenecek duruma gelen kabak toplanır. Bu kabakların dışı bulaşık teli ve sıcak su ile yıkanır. Bu işlemin amacı hem dışını temizlemek, hem de işlenilecek olan dış yüzeyi pürüzsüz hale getirmektir. Daha sonra kabak altından kesilir ve içi matkap ile temizlenir. Arkasından *paç* denilen bir yuvarlak delik açılır. Daha sonra matkaba takılan telli bir fırça ile içi oyularak etli kısım temizlenir. Temizlendikten sonra kabak işlenecek hale gelir. Motifler aydınger kâğıdı ile kabağa çizilir (K.K. 21). Yapılacak figürlerin kabaklara işlemesi konusunda Melih Usta şunları söylemiştir:

> "Resimlerde bazen karbon kâğıt ve aydınger kâğıdı kullanıyoruz. Bazen hiç kalıp kullanmayız, yani gözümüz kapalı çizebiliriz. Örneğin temalı figürler vardır, onlarda çay tabağı, kablo, kelepçe gibi çeşitli eşyalar kalıp olarak kullanılır. Daha sonra ince matkap ucu ile boncuklara uygun olarak kabağın üstüne delikler açılır. Bu deliklerin içine renkli boncuklar yerleştirilir. Boncukların tutması için üzerleri verniklenir. Son olarak altına lamba yerleştirilerek kullanıma hazır hale getirilir. Kabak süslemeciğinde kullanılan figürler çeşitlilik göstermektedir. Ben genelde karma figürler kullanırım. Çiçek, gül yaparım. Anadolu motifleri işlerim. Mustafa Kemal Atatürk'ün portresini çizerim. Bu aslında şairlik gibi, yazmak gibi

ilham olayıdır. Bunların yanında Osmanlı ve halı kilim motifleri de kullanırım." (K.K. 21).

Bir ürünün kullanıma hazır hale gelmesi kabağın büyüklüğüne veya motiflerin ağırlığına göre değişse de, ortalama iki günü almaktadır. Yapılan ürünler genelde abajur, avize, şekerlik olarak kullanılmaktadır. Ürünler, 30 ile 100 lira arasında değişmektedir. Melih Usta, yaptığı ürünlerle ve müşterilerle ilgili şunları demiştir:

"Küçüklere banyoyu sevdirmek için küçük şişeler yaptım. Hamam tasları, gaz lambasına benzer dekoratif süs eşyaları yaptım. Bazı kabaklar da doğası gereği ördeğe, kaza, kuğuya, yılana, penguene benziyor. Onlara kaş göz çizip süslemelerini işleyerek satışa hazır hale getiriyorum. Bazen aplik yapılıp duvara sabitlenebiliyor. Burada daha çok yabancı turistlere satabiliyoruz. Onlar biraz daha meraklılar böyle şeylere. Yerel alıcı çok az, daha çok meraklıdır, sorar ve kendi yapmaya çalışır, ipucu almaya çalışır. Büyük ihtimalle de yapamaz zaten." (K.K. 21).

Meslekle İlgili Sorunlar: Meslekteki en büyük sıkıntı ürünlere iç piyasanın ilgi göstermemesidir. Bu noktada şunlar belirtilmiştir:

"Burada daha çok yabancılara satıyoruz. Avrupalı insanlar, biraz daha meraklı böyle şeylere. Şurada yüzlerce fotoğraf çekildi. Genel olarak büyük övgüler alıyoruz. Bu meslek ülkemizde kabakçı diye küçümsenir, ama Avrupalı bize sanatçı diyor. Yani sanata değer var onlarda. Bazı ürünlerim Amerika, Almanya ve Kanada'da sergilendi." (K.K. 21).

2.3. Hammadde Olarak Kumaş Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.3.1. Bez Bebek Yapımı*

Anadolu'da bebek oyuncaklar, kukla ve diğer törensel işlevleriyle yaygın olarak yaşamaktadır. Kentsel yaşamda genel olarak *bebek* adıyla bilinse de Anadolu'nun birçok yerinde bebeklere *gelin* denir. Çanakkale, Afyon, Denizli, Konya, Akşehir, Niğde dolaylarında *güççe*; Erzurum, Gümüşhane gibi yerlerde *korçak*; Manisa, Akşehir dolaylarında *kurçak* denir. *Dodu, gade* gibi isimler de alan bebeklerin, Türklerin Orta Asya'da inanç sistemi olarak benimsedikleri Şamanizm'den kaynaklandığı açıkça görülmektedir (Bilgin 1990: 40).

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Derinkuyu-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Emine EKİN, 1953 doğumlu, Derinkuyu'da yaşıyor, okuma yazması yok, bez bebek ustası. Mesleği kayınvalidesinden öğrenmiştir. 15 yıldır bez bebek yapmaktadır. Kızına öğretmekle beraber, kızı bez bebek yapımını bırakmıştır. Şu anda bir çırağı bulunmamaktadır. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Murat EKİN, 1950 doğumlu, Derinkuyu'da yaşıyor, okuma yazması yok, bez bebek ustası. Mesleği çevresinden görerek öğrenmiştir. Yaklaşık 15 yıldır bez bebek yapmaktadır. Şu anda bir çırağı bulunmamaktadır.

Anadolu'nun 10. yüzyılda Türklerin eline geçmesinden sonra da oyuncak geleneği, kültür aktarımı yoluyla günümüze kadar gelmiştir. Türklerin Orta Asya'da oyuncak bebek yaptıkları, ancak sonrasında İslamiyet'in etkisiyle bu geleneği bıraktıkları, Anadolu'ya geldikten sonra da Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde küçük zanaat ustalarının oyuncak geleneğini sürdürdüğü bilinmektedir (Önder 1986: 14-18).

Kapadokya'nın tarihi ve doğal zenginliği çağlar boyunca bölge insanı tarafından doğal malzemelerle yoğrulup bütünleşmiş ve sanata dönüşmüştür. Kapadokya halkının geçim kaynağı olan uğraşlarda, bu doğal ve kültürel varlığın mirası önemli yer tutmaktadır. Kültürel mirası canlı tutmasının yanında ekonomik bir getirisi de olan el sanatlarından biri el yapımı bebek üretimidir (Temiz ve Çağdaş 2012: 272-273).

Günümüzde Anadolu'nun bazı yerlerinde yapılan bez bebekler, kimi yerlerde turistik hediyelik eşya konumuna dönüşmüştür. Bu yerlerden biri de Kayseri'ye bağlı Soğanlı Köyü'dür. Bu köydeki bez bebekler, yaklaşık 50 yıl önce ortaya çıkmıştır. Anlatılanlara göre, köy okulunda öğretmen el işi dersi için öğrencilerden oyuncak bebek yapmalarını ister. Bir öğrenci bu ödevi için annesinden yardım ister. Öğrencinin annesi (adı Hanife imiş) bir tahta üzerine bez sararak bir oyuncak bebek yapar. Bu bebek, daha sonra köye gelen turistlerin ilgisini çeker ve böylelikle köye gelen turistlere bez bebek satışı yapılmaya başlanır. Bugün Soğanlı folklorik bebekleri patentli olarak üretilmeye devam etmektedir. Soğanlı Köyü muhtarı İsmail Balak'ın müracaatı ile Soğanlı bebekleri, Türk Patent Enstitüsü tarafından *Coğrafi İşaret Tescil Belgesi* ile belgelendirilmiştir.

Zanaat üretimi turistik oyuncaklarda yabancı kültürlerle etkileşim, ayrıca önemli bir kaynak işlevi de görmektedir. Kayseri Soğanlı Köyü, bu tür bir etkileşim sonucu bugün çok talep gören oyuncak bebeklerini geliştirmiştir. Turistlerin konuk oldukları evde gördükleri el yapımı oyuncak bebeğe ilgisi, bu bebeklerin biçimsel gelişimine katkıda bulunmuştur. Böylece bebek üretimi yörede bir işkolu haline gelmiş, zaman içinde bebeklerin biçimi, alıcı turistlerin katkılarıyla evrim geçirmiş ve bugünkü halini almıştır (Akbulut 2009: 188).

Ustaların Tanıtımı: Nevşehir'de satılan hediyelik eşyaların başında gelen bez bebekleri bölgenin bütün turistik alanlarında görmek mümkündür. Bundan 30 yıl önce bölgede başlandığı belirtilen bez bebek yapımı bugün oldukça sınırlı sayıda kişi tarafında icra edilmektedir.

Murat Ekin ve eşi Emine Ekin, Nevşehir'in Derinkuyu ilçesinde yaşamaktadırlar. Yaklaşık 15 yıldır kendilerine ait küçük bir imalathanede bez bebek yapıp satan çift, Derinkuyu'daki bez bebek yapımının Soğanlı'dan daha önce başladığını iddia etmektedirler. Onların aktardığına göre, bez bebek yapımı önce Derinkuyu'da başlamış, sonra bu işi Soğanlı sahiplenmiştir (K.K. 11, K.K. 23).

Bebekler hem yerli turist hem de yabancı turist tarafından ilgi görmektedir. Hem el yapımı, hem de uygun fiyatlı oluşu, yerli ve yabancı turistler tarafından bu ürünün rağbet görmesini sağlamaktadır.

Kullanılan Madde ve Aletler: Bez bebek yapımında kullanılan alet ve maddeler şunlardır: 1,5-2 cm. genişliğinde metal tel, havlu parçaları, patiska, renkli pazenler, kutnu, yemeni, yorgan iğnesi, keçeli kalemler, makas, tığ, yapıştırıcı, tül, çeşitli kumaşlar ve iplikler ve yüz yapımı için gazoz kapağıdır. Bunların dışında uygulanacak kompozisyona bağlı olarak boncuk, pul, süs testi bebek, süs çıkrık gibi nesneler de kullanılmaktadır (K.K. 11, K.K. 23). Emine Ekin bebek yapımında kullanılan malzemelerden olan kumaşların bölgedeki manifaturacıdan elde edildiğini belirtmiştir. Demir çember ise Yeşilhisar'dan temin edilmektedir (K.K. 11). Murat Ekin, bebek yapımında günümüzde iskelet için kullanılan metal tellerin yerine eskiden tahta kullanıldığını ifade etmiştir (K.K. 23).

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Bebek yapımı için gerekli olan kumaşlar canlı renklerden seçilerek yapılır. Bebeğin çeşidine göre kutnu, pazen, kadife, patiska temin edilerek bebek yapımında kullanılır. Gövde yapımında dolgu amaçlı kullanılan havlu herhangi bir renkten olabilir. Bebek yapımı, önceden ayrıntılı bir hazırlık gerektirmez, malzemelerin olması yeterlidir. Bebeğin baş, gövde çalışması esnasında bebek giydirilmeye de başlanarak tamamlanır.

Bebek yapımında öncelikle metal tel V şekline getirilir, daha sonra yapılan bu şekil ters V şeklinde tutulur ve bir kumaş yumağı etrafına sarılarak dolanır. Ardından metal tel bez ile bir kez daha sarılır. Ürünün üst kısmına basma geçirilir. Bebeğin kompozisyonuna bağlı olarak boncuk, pul, küçük testi, ya da çıkrık ile süslenir. Son olarak yüzü kalem ile çizilir ve boyanır (K.K. 11, K.K. 23).

Emine Ekin, bir bebeğin yapımının yaklaşık iki saat sürdüğünü ve günde en fazla beş adet bebek yapabildiğini belirtmiştir. Müşterinin bebeği almadan önce ayrıntılı olarak incelemesinden dolayı kalitesiz kumaş kullanamadığını söylemiştir (K.K. 11). Satın alınan bebekler, araba içi, ev süslemelerinde kullanılabildiği gibi hediyelik eşya olarak da alınabilmektedir. Bu ürünleri daha çok yabancı turistler almaktadır. Bebekler 2, 3, bazen 4 ya da 5 liraya satıldığı kaynak kişiler tarafında belirtilmiştir (K.K. 11, K.K. 23).

Meslekle İlgili Sorunlar: Kaynak kişilerin aktardığına göre, bez bebek yapımında, maliyetin yüksek oluşu, ürünlerin fazla kâr getirmeyişi ve talebin eskisi kadar olmayışı gibi sorunlar başta gelmektedir. Meslekte yaşanan sorunlar konusunda Emine Ekin şunları söylemiştir:

> "3 liraya veriyoruz, bazen de 2 liraya. Bazen 4 ya da 5 liraya verdiğimiz oluyor. Öyle kötü bez falan da kullanamıyoruz, turist altına üstüne bakıyor. Satış yapılan özel bir yerin, bir çarşının olmayışı da bebeklere duyu-

lan ilginin azalmasına neden oluyor. Artık eskisi gibi insanlar bunda çalışmak istemiyor. Mesela benim evde gelin var, patates doldurmaya gidiyor, eşi bez bebek yapmasını istemiyor. 'Şunlarla uğraşana kadar tarlada çalışır, paramı kazanırım, ne diye akşama kadar turist peşinden koşayım' diyor." (K.K. 11).

Bez bebek yapımında seri üretimin olmaması ve herhangi bir kooperatifleşmenin bulunmayışı meslekteki diğer sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan Derinkuyu'da tur rehberlerinin anlaşmalı tezgâhlara turistleri yönlendirmeleri satışları olumsuz anlamda etkilemektedir.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Bez bebek yapımında klasik anlamda bir usta çırak ilişkisinden bahsetmek mümkün değildir. Derinkuyu'da bez bebek yapımı, henüz bir meslek olarak gelişmese de genellikle kadınlar tarafından bir ekonomik faaliyet olarak sürdürülmektedir. Yapılan iş, aile büyüklerinden öğrenilmektedir.

Derinkuyu'da yapılan bez bebeklerin üzerindeki kumaşlar, geleneksel figür, motif ve desenlerle bezelidir. Bebeklerin yemenili, başörtülü olarak tasvir edilmesi geleneksel hayatın ürüne yansıması olarak görülmelidir.

2. 3. 2. Terzilik*

Terzi kelimesi Farsça *derzi*den gelir ve "elbise biçip diken ve bunu meslek edinen kimse" anlamındadır (Şenyüz 2009: 70). Eski Türklerde terzi, *dikici* anlamında *yiçi* olarak geçmektedir (Ögel 1978b: 96). Sözcüğün etimolojisi Kaşgarlı Mahmud'a aittir. Kaşgarlı'ya göre *yiçi*, *yi* (elbisenin dikişi) kökünden türetilmiş *terzi* anlamına gelen bir sözcüktür (Şen 2007: 86).

Harezmşahlar devrinde Farsçanın etkisiyle *derzi*, *terzi* sözleri görülmeye başlar. Eski Anadolu metinlerinde ise terzi yerine çoğu zaman Farsça aslına uygun olarak *derzi* yazılmıştır (Ögel 1978b: 98-99). En eski tarihî metinlere bakıldığında doğrudan terzilikle ilgili sözcüğün olmadığını, dolaylı olarak terzilikle ilişkilendirebileceğimiz sözcüklerin ise son derece sınırlı olduğu görülür (Şenyüz 2009: 86).

Terzi, Selçuklu devrinde de bugünkü gibi, kumaşı ve elbiseyi ölçerek kesip biçmekte ve dikmektedir. Söz gelişi, terzi kaftanı adamın boyuna göre biçer, bunun dışında kaba veya cübbe ve gömlek dikerdi. Kullandığı malzemelerden biri kumaştır. Ayrıca iplik, ibrişim ve alet olarak da makas kullanmaktadır. Bunlara onun küçük, fakat en önemli aletlerinden biri olan iğneyi de katmak gerekir. Terziler de öteki mesleklerde olduğu gibi çarşı halinde bir araya toplanmak-

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Vasfi ÜNAL, 1946 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, terzi. Mesleği ustası Refik Bağışlayan'dan öğrenmiştir. 43 yıldır terzilik yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

tadır. Cacaoğlu Vakfiyesine göre, Kırşehir'de Terziler Çarşısı vardı. Vakfiye kayıtlarına göre, Sivas'taki 78 adet dükkândan sekizi terzi idi ve bir çarşı olarak çalışıyorlardı. Konya'da da Terziler Çarşısı zikredilmiştir (Merçil 2000: 15-16).

Meslek veya iş kolu olarak *terzi* tabiri Osmanlı kroniklerinde ilk kez, devletin kuruluşundan uzun süre sonra, Fetret Devri'nin sonlarında geçmektedir. Terzilerin başı olan *terzibaşı* tabiri, Osmanlı literatürüne 15. yüzyılın ilk çeyreğinde girdiğine göre, terzilerden oluşan ve örgütlenmesi daha geriye giden bir esnaf zümresi var demektir. Terziler, muhtemelen değişik esnaf mesleklerini içine alan Ahi teşkilâtının bir üyesi idiler. Padişahların, şehzadelerin ve yüksek rütbeli kamu görevlilerinin terzileri olduğu gibi ayrıca semt veya çarşı terzileri vardı. Pazar halkının çok azının terzilik işleri olduğu tahmin olunabilir. Çünkü o günün Osmanlı toplumunda halk bazı ihtiyaçlarını kendisi karşılıyordu (Öztürk 2009: 60).

Son yıllarda terzilik, hazır giyim sektörü karşısında rekabet edemez duruma gelmiş ve gittikçe mesleki alanları daralmıştır. Bugün terziler, elbise, ceket, pantolon vb. giysiler dikmekten ziyade, hazır giyim sektörünün ürettiği ürünlerin paça yapımını, düğme dikimini gerçekleştirmektedirler. Muhtemelen önümüzdeki yıllarda bu meslek ya ortadan kalkacak, ya da dönüşüme uğrayacaktır.

Ustanın Tanıtımı: 1946 Gülşehir doğumlu olan Vasfi Ünal, Nevşehir'de yaşamaktadır. 43 yıldır bu mesleğin içinde olan Vasfi Usta, eski çarşı bölgesinde bulunan dükkânında terzilik mesleğini sürdürmektedir. Ustası Refik Bağışlayan'ın yanında sekiz yıl çıraklık yapmıştır. 1970 yılında kendi dükkânını açarak bağımsız olarak mesleğini icra etmeye başlamıştır. Vasfi Usta'nın aktardığına göre, 1950'li yıllarda Kemal Derin, Mehmet Coşmaz ve Refik Bağışlayan Nevşehir'in ünlü terzilerindenmiş. Günümüzde Nevşehir'de yaklaşık 50 civarında terzi bulunmaktadır (K.K. 37).

Kullanılan Madde ve Aletler: Terzilikte ip takma aleti, düğme sökücü, terzi taşı, terzi ruleti, dikiş yüzüğü, iğne, iplik, mezura, dikiş makinesi, makas, overlok makinesi, ütü gibi alet ve makineler kullanılır. Ayrıca terzilikte çeşitli kumaş ruloları dikim için hazırda bekletilir. Kumaş temini genelde Kayseri'den sağlanır (K.K. 37).

Mesleğin İcrası: Bir giysi diktirmek istenirse öncelikle mezura ile müşterinin vücut ölçüleri alınır. Sonra istenilen modele göre kalıp çizimi yapılır. Buna göre kabataslak bir dikim yapıldıktan sonra müşteri provaya çağrılır. Eğer dikilen kıyafet, vücut ölçülerine tam uyuyorsa kalıcı dikiş yapılır. Sonra ütüleme işlemine geçilir (K.K. 37). Vasfi Usta, mesleğin icrasıyla ilgili şunları söylemiştir:

> "Eskiden overlok makinesi falan yoktu, yeni çıktı. Dikiş makinesini eskiden ayakla çevirirdik, şimdi elektronik, yağlı hatta bilgisayarlı olanı var. Eskiden işlerimiz yoğundu, gömlek, ceket, pantolon vb. ürünler dikerdik. Şimdi çoğu zaman tamir yapıyoruz. Sökükleri dikiyoruz, fermuar değişti-

riyoruz. Bir pantolonu iyi çalışırsam üç saatte dikebilirim. Ama oyalanırsam bir günde de dikilir. Her adam konfeksiyondan giyemez. Bazıları kilolu olur. Mesela bir komşum var, 150 kilo. Bir tane müşterim var, 200 kilo. Böyle kişiler kendi ölçülerine göre giysileri konfeksiyondan bulamıyor, sonra bana geliyorlar." (K.K. 37).

Meslekle İlgili Sorunlar: Terzilik, günümüzde hazır giyim sektörünün piyasaya hâkim olması, insanların tercih alışkanlıklarının değişmesi gibi sebeplerle ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir meslektir. Meslekle ilgili sorunlar hususunda Vasfi Usta şunları aktarmıştır:

"Eskiden işlerimiz çok olurdu. Konfeksiyonlar çıktıktan sonra işler azaldı. Bana bir tane pantolon diktirmektense, hazırından iki tane almayı tercih ediyorlar. Konfeksiyonların çoğalması kumaşçılığı da bitirdi. Burada bir tane manifatura kaldı. Kumaş almaya genelde Kayseri'ye gidiyoruz. Müşterilerim genelde orta yaş ve üzeri kişilerden oluşuyor. Onlar da arkadaş çevrem. Genelde tanıdığımız kişiler müşteri oluyor ama bazen tek tük de olsa yabancı da denk geliyor. Gençler konfeksiyonları tercih ediyor. Bir tane çırağım oldu ama ondan sonra gelen giden, bu sanata heves eden olmadı. Zaten bende bıraksam dükkânı düğme dikecek adam bulamam bu memlekette." (K.K. 37).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Terzilik mesleğinde usta-çırak ilişkisi vardır, ancak son zamanlarda meslekte çırak bulamama sıkıntısı yaşanmaktadır. Diğer yandan Ahiliğin etkilediği eski esnaf kültürünün Nevşehir'de terzileri de etkilediği gözlemlenmiştir.

Terzilik mesleğinin piri olarak Kuran'da adı geçen peygamberlerden olan İdris peygamber kabul edilir. İslam inançlarına göre, kalemi, yazıyı, sayıları bulan ve dikiş diken bir peygamberdir.

"Terziye 'göç' demişler, 'iğnem başımda' demiş", "Terzi kendi söküğünü dikemez", "Terziye 'dinlen' demişler, ayağa kalkmış" atasözleri bu meslekle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan terzilikte çalışırken iğnenin kırılması uğursuzluğun habercisi olarak kabul edilir (K.K. 37).

2. 4. Hammadde Olarak Lif Kullanılan Geleneksel Meslekler

2. 4. 1. Halıcılık*

Türk halılarının halı sanatı içinde özel bir yeri vardır. Halı sanatının Türklerin yerleştiği bölgelerde başlaması ve onlarla birlikte yayılması, bu yerin önemini belirten faktörlerin başında gelir. Halılar üzerinde henüz yüz yılı geçme-

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Avanos-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Korkmaz KARAKAYA, 1960 İstanbul doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, lisans mezunu, *Bazaar 54* adlı halı mağazasının müdürü. 24 yıldır halıcılık yapmış ve yedi yıldır da burada çalışmaktadır.

miş araştırmalar, halı sanatının başladığı yerin Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde olduğunu ortaya koymuştur. Bu sanatı bir sanat olarak geliştiren ve bütün dünyaya tanıtan Türkler olmuştur. Düğümlü halılar ilk defa Türklerin bulunduğu bölgede ortaya çıkmış ve gelişmesini sürdürmüştür (Yetkin 1991: 1).

Halı tarihi ve kültürü yaklaşık 2500 yıl öncesine kadar gitmektedir. Marco Polo'nun seyahatnamesinde Kapadokya, Zara ve Uşak'ı Anadolu'da üç önemli halı dokuma merkezi olarak belirttiğini biliyoruz.

Anadolu halıları, zengin kompozisyonları ve bölgelere ait özellikleri göz önüne alınarak, Batı, Orta ve Doğu Anadolu halıları olarak üç geniş gruba ayrılabilmektedir. Nevşehir, Niğde ve Konya yöresi halılarının adı, tanınmış halı merkezleri arasında geçmemektedir. Buna rağmen Orta Anadolu'nun Nevşehir, Niğde ve Konya'ya kadar inen alan içinde, yörenin özgün, tabii ve arkeolojik yapısına paralel olarak, diğer halı bölgelerinden farklı renk, boyut, kompozisyon ve desen özellikleri ile geometrik üslubun en güzel çeşitlemelerinin dokunduğu halılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiloğlu 1999: 95).

Konya Kapadokya grubu diye adlandırılan halılar yapıları, tasarımları, şekil, motif ve renkleri incelendiğinde çok belirgin ortak özellikleri ortaya çıkmaktadır. Çoğunun, *yol halısı* denilen şekilde, boylarının uzun, enlerinin dar olması, sedir üstü kullanım amacıyla dokundukları fikrini vermektedir. Fakat göçer tezgâhlarının dar olması, kolay sökülüp taşınması gibi özelliklerini de hesaba katmak gerekmektedir (Gülgönen 1997: 4-5).

Avanos'un erkekleri çanak ve çömlekçilikle uğraşırken, kadın ve kızları halı ve kilim dokumuşlardır. Her evde bulunan *istar* adı verilen tezgâhlarda, el emeği göz nuruyla, halılar, kilimler, seccadeler, yastıklar, minderler, heybeler çuvallar ve yolluklar dokumuşlardır. Dokunan halıların bütünü; cehri, ceviz kabuğu, serkile, gümüş süpürge, ayva yaprağı, zerdali kökü, narpuz, güvelek, üzüm çekirdeği gibi tabi kök boyalarla boyanmış iplerden dokunur. Halı desenleri olarak, Havva başlı, arabelli, çubuk suyu, mihraplı, dersin göbeği, yılanlı bahçe, zambaklı gibi Avanos'a özgü desende halılar üretilir (Bayındır 2007: 25).

Avanos, özellikle halıcılık ve çömlekçilikte ismini duyurmuş bir ilçedir. 1970'li yıllarda bölgede turizmin başlamasıyla halıcılık ve çömlekçilik ticari değer kazanmıştır. Günümüzde çömlekçilik, turizme yönelik bir sanata dönüşürken, Avanos halılarının üretimi 1980'li yıllarda bitmiştir (Gülmez 2009: 45). Halıcılık bitmesine rağmen, çeşitli evlerde ve koleksiyonlarda eski halılar saklanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Çeşitli halı firmalarının günümüzde otantik halıcılık olarak da adlandırabileceğimiz Kapadokya halılarını turizm amaçlı yeniden üretmeye başlaması, gösteri amacıyla halı dokutması dikkate değerdir.

Halı konusunda görüşlerine başvurduğumuz kuruluş olan Bazaar 54 Kapadokya mağazası, elli dört ortaklı bir firma olduğu için bu ismi almış ve 1987

yılında Net Turizm tarafından Avanos'ta inşa edilmiş; dokuma, boyama ve ipek çekim bölümleriyle turizm sektöründe hizmet veren bir kuruluştur. Kurulduğu yıllarda halı alım satımı gerçekleştiren kuruluş, ilerleyen yıllarda turizme yönelik sunum ve gösterim de yapmaya başlamıştır (K.K. 19). Kuruluşa gelen turistler ipliklerin boyanmasından halı tezgâhlarında dokumaya kadar halı dokumacılığının nasıl yapıldığını bizzat gözlemleyebilmektedir. Bazaar 54'te gelen ziyaretçilere halının nasıl dokunduğu, nasıl bir işlemden geçtiği ve nasıl son haline geldiği gösterilmek için 30-40 tane dokuma tezgâhı bulunmaktadır. Halı mağazası, Türk halıcılığının gelişmesi ve yeni arayışlar ile bu sanata yeni desen ve motiflerle katkıda bulunmak istemektedir. Firma, yurtdışına da ihracat yapmaktadır. Korkmaz Karakaya bölgede halı dokuma hususunda şunları demiştir:

> "Bölgeye geldiğimde geleneksel anlamda bölgede el tezgâhlarında dokunan halılar mevcuttu. Hali hazırda bu yörede halı dokumacılığı yapılmamaktadır. Kapadokya bölgesi denildiğinde sadece Nevşehir anlaşılmamalı. Böyle düşünürsek Kayseri, Niğde, Aksaray'da evlerde dokuma devam etmektedir. Bu bölgelere baktığımız zaman dokumacılık devam ediyor ama pazardaki yüksek talepten dolayı bölgedeki üretilen halıların yeterli olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bundan dolayı Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere değişik yerlerinde tezgâhlarımız vardır." (K.K. 19).

Korkmaz Karakaya, halının tarihini şöyle açıklamaktadır:

> "Halı bir yaşam biçimidir, bir kültürdür, geçmişi geleceğe ileten bir sanatsal çalışmadır. Doğal olarak renklerin ve desenlerin dili vardır. Halılar anonimdir. Halının kimin yaptığını bilmeniz zordur. Bugünün şartlarında belki bulabilirsiniz ama 300 yıl önce yapılan halının kim tarafından yapıldığını tespit etmek zordur. Eskiden ihtiyaca binaen yapılmış bir halıyı kim yapmış, nasıl yapmış, hangi teknikte yapmış bilmek çok kolay değildir. Bugün Pazırık halısı 2500 yıllık bir halıdır ve onu kimin yaptığını bilemeyiz. İranlılara sorarsanız kendileri yapmıştır. Türklere sorarsanız İskitler yapmıştır. Bana sorarsanız, ben bunun Türk halısı olduğunu düşünüyorum. Çünkü literatüre geçmiş Türk düğümü, yani çift düğüm tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bir metrekaresinde üç yüz altmış bin düğüm vardır. Günümüzde o incelikte halılar oldukça uzun zaman aldığı için çok nadir üretilmektedir." (K.K. 19).

Kullanılan Madde ve Aletler: Halı dokumacılığında yün, pamuk ve ipek olmak üzere üç doğal malzeme kullanılır. Bunların çoğu ülkemizden temin edilmektedir. Ancak bazen Avustralya ve Yeni Zelanda'dan ithal edilen yün kullanılmaktadır. Hâlihazırda bu bölgede dokunan halılarda *cehri* adı verilen bir çeşit kökboyası kullanılır (K.K. 19). Cehri boyası, bölgenin değişik köylerinde yaşayan insanların kendi etrafındaki floradan elde ettikleri boyadır. Yörede

kırmızı, mavi ve saman sarısı çok yoğun olarak kullanılan renklerdir. Özellikle Yahyalı ve Taşpınar halılarında kullanılır. Bölgenin önemli halılarından biri de şehir halıları olarak da bilinen Kayseri halılarıdır. Kayseri yün ve pamuk halılarında kök boya kullanılmaz.

Dokumacıların kullandığı tezgâh, bıçak, makas ve kirkit olmak üzere dört temel alet vardır. Yapmış oldukları düğümü kesmek için özellikle ellerinde küçük bir bıçak bulunur. Her bir sıra düğüm tamamlandıktan sonra halka atılıp kirkitleme işlemi yapılır ki bu kirkitleme işlemi bir anlamda düğümleri sıkıştırmaya yarar. Daha sonra da fazlalık olan hav belli bir yüksekliği sağlayabilmesi için özel makaslarla kesilir (K.K. 19). Günümüzde kullanılan aletlerle geçmişte kullanılanlar arasında küçük de olsa bazı farklılıklar vardır.

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Halılar tezgâhlarda ilmik atma usulüyle dokunur. Ağırlıklı olarak geleneksel renkler ve geleneksel desenler kullanılmaktadır. Anadolu desenleri, Anadolu renkleriyle kullanılır. Bugünkü şartlarda özellikle ipek gibi bir malzemeyle farklı renkler kullanılarak yeni desenler ortaya çıkarmak mümkündür. Desenlerin çizimini desanatörler yapmaktadır (K.K. 19). Hem geleneğe ait motif ve desenler, hem de modern anlamda motif ve desenler çizilmektedir.

Ürün dokunduktan ve tezgâhtan çıktıktan sonra yıkama işlemi yapılır. Bu yıkama işlemi önemlidir, çünkü ürün uzun süre tezgâhta kaldığı için malzeme keçeleşmeye uğramaktadır. Yıkama işleminden sonra yakma denilen işlem yapılır. Daha sonra eğer tezgâhta çıkan halıda ölçü olarak bir orantısızlık mevcutsa çırpma işlemi yapılır. Ondan sonra da kalite kontrol yapılıp etiketlenerek satışa sunulur. Satılan halılar günlük kullanımdan ziyade dekoratiftir. Halı alan kişi, halıyı evinin önemli bir köşesine, misafir odasına serer. Bazen duvara asar (K.K. 19). Korkmaz Karakaya halı konusunda şunları aktarmıştır:

> "Bozca'da ağırlıklı olarak Avanos'un mihrap halıları dokunur. Bünyan halıları, kelle tabir ettiğimiz salon ölçüsünde, yani iki metreye üç metre ebatlarında dokunur. Bunlar pamuk halılardır. Avanos halısı gerçek Yörük halısıdır. Kayseri halısı el halısı olmasına rağmen ipliğin eğrilmesi ve boyamada bir miktar fabrikasyon işleme tabi tutulur, bu halılar şehir halısıdır. Avanos halısında tamamen kirmenle el eğirmesi ip ve doğal boyalar kullanılır ve doğaçlama yapılır. Biz ağırlıklı olarak halıları yurtdışına ihraç ediyoruz. Buraya dünyanın hemen hemen her ülkesinden insanlar geliyor. Amerika'dan Brezilya'ya, Güney Afrika'dan Kanada'ya, Çin'den Rusya'ya kadar çok geniş bir yelpazede bir ihracat alanımız var. Bölgeye gelen turistlerin mağazamızı ziyaretiyle almış oldukları ürünleri kendi evlerine kargoyla teslim ediyoruz. Bir halının dokunma süresi belli değildir. Halının ölçüsü nedir? Kaç renk kullanılmıştır? Düğüm sayısı nedir? Bunlar süre için önemli kriterlerdir. Bu kriterler belirlenmeden halı

şu kadar zamanda dokunur diye bir cevap vermem mümkün değil. Ama bir seccade ölçüsündeki halının yapım süresi, halı 2.20 metrekare büyüklüğünde ise ve 16 düğüm ve 9 renkle çalışıldığında ortalama bir buçuk aydır. Halının maliyeti belirlenirken asgari ücret işçilik, kullanılan malzeme gibi hususlar göz önüne alınır. Maliyet satış fiyatı anlamına gelmiyor. Bunun üstüne tabi değişik şeyler de eklenerek satış fiyatı tespit ediliyor." (K.K. 19).

Meslekle İlgili Sorunlar: Halıcılıkla ilgili sorunların başında Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerle bu alanda rekabet gücünün zayıflaması gelmektedir. Yerli halılar, bu ülkelerden gelen halılar karşısında geri planda kalmış durumdadır. Çünkü Türkiye'de asgari ücretle üretilen bir halı, Pakistan'da veya Hindistan'da beşte bir fiyatına üretilmektedir. Bu sebeple üretim her geçen gün geriye gitmektedir. Korkmaz Karakaya bu hususta şunları söylemiştir:

"Asgari ücret Türkiye şartlarında bellidir ve normal düzeydedir, ancak normal olmayan İran, Pakistan ve Hindistan'daki işçilere ödenen ücretlerdir. Saydığım ülkelerde çok az bir ücretle işçiler çalıştırılmaktadır. Bu durumda siz bir halıyı üç ayda üretip nasıl rakip olacaksınız? Bugünkü asgari ücretle rakip olma şansınız yoktur. Doğu Anadolu'da zor şartlarda yaşayan insanlarımıza bazı imkânlar devlet tarafından sunulabilir. Yerel meclisler, muhtarlıklar tezgâh ve malzeme sağlayarak halıcılık sektöründe istihdam yaratabilir, halıcılığın sürdürülebilir bir hale gelmesi için mücadele edebilirler. Yine de uluslararası piyasada bizim rekabet gücümüzü olumlu olarak sağlayacağını düşünmüyorum. Pazarlamada ciddi bir sıkıntı var. Çünkü sattığınız halı bir ihtiyaç maddesi değildir ve lükstür. Mesela bir tane saat alır, kullanırsınız. Bu ihtiyaçtır ama halı bir ihtiyaç değildir. Hal böyle olunca ciddi anlamda ülkelerin ekonomik krizler yaşadığı bugünkü dünyada halıyı pazarlamak çok kolay değildir. İnsanların ekonomik gücünün her gün zayıfladığı bir dönemde sizin elektrik, su gibi girdi maliyetleriniz ve işçi maliyetleriniz artıyor. Masraflarınızı kısacaksınız ki uluslararası piyasada rekabet edebilir hale geleceksiniz. Bu çok kolay bir şey değil. Pazarlamada reklamı ve interneti kullanıyoruz ama internet üzerinden satış yapmıyoruz. Çünkü halı denilen sanat eseri, görülmeden, dokunulmadan alınmaz." (K.K. 19).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Avanos'ta geleneksel anlamda halı dokuma işi bitmiştir. Bazaar 54 mağazası gibi çeşitli halı mağazaları turizmin gelişmesiyle birlikte yok olan bu kültürü yeniden canlandırmak amacıyla uygulamalı müzeler gibi gösteri amaçlı halı dokuma tezgâhları kurmuşlardır. Bazaar 54'te yaklaşık 20 kişi bu tezgâhlarda halı dokumaktadırlar. Burada çalışan kişiler halı dokumada deneyimli kişilerdir. Yeni işe alınanlar ise, burada yetiştirilmektedir. Yeteneklerine göre önce yün halılarda ve kaba dokumalarda çalıştırılır, sonra

ince işlere yönelirler. Bir kişi yeteneğine göre ortalama üç ayda halı dokumayı öğrenmektedir. Geleneksel halıcılıkta ise usta çoğu zaman annelerdir. Onlar kızlarına halı dokumayı öğretir (K.K. 19).

Halı, Türk sözlü kültürüne yansıyan bir üründür. Atasözlerinden deyimlere, türkülerden manilere kadar birçok sözlü türde bu yansımanın izlerine rastlamak mümkündür. Yavuz İşçen'in Avanos belde ve köylerinden derlediği manilerde (2010: 40-52), halı dokumanın izlerine rastlanmaktadır:

"Halı dokurum halı
Bitmiyor domuz malı
Halı icad olalı
Gızların benzi sarı.

Halı dokurum halı
Boyu irahan dalı
Kaç senedir dokurum
Bitmiyor gâvur malı."

2. 4. 2. Yorgancılık*

El sanatları geleneğimizin en köklülerinden biri de yorgancılık sanatıdır. Günümüzde yerel motiflerin kullanıldığı, geleneksel malzemeyle doldurulan yorganlar ve onların sanatkârları ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bahaeddin Ögel'in verdiği bilgilere göre, Eski Türkler pamuk bitkisinin olgunlaşıp, toplanmasından, pamuğun temizlenmesine, halaç yayı ile atılıp yorgan, şilte, minder, arka yastığı yapımına kadar birçok konuda bilgi sahibiydiler. *Yogurkan* bugünkü yorgan sözünün atasıdır. Bu sözün yoğurmak kökü ile bağlantılı olduğu düşünülmelidir (Ögel 1978a: 221). 16. yüzyıldan başlayarak İstanbul'da düzenlenen esnaf alaylarında, padişahların ve devlet görevlilerinin önlerinden geçen yorgancıları gösteren minyatürler vardır (Duman 2000: 115-130).

Türk kültür tarihinde yorganın önemli bir yeri olduğu yorganla ilgili atasözleri ve deyimlerden de anlaşılmaktadır. "Pire için yorgan yakmak", "Ayağını yorganına göre uzatmak" gibi atasözleri ve deyimler bu durumu göstermektedir. Tüm bu önemine rağmen yorgancılık sanatı günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Günlük hayatta artık çok rastlamadığımız geleneksel el yapımı yorganların yerini fabrika ürünleri almaktadır.

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Ümit YAĞAR, 1987 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ortaokul mezunu, yorgancı. Yorgancılığı amcasından öğrenmiştir. 14 yıldır bu mesleğin içindedir. Şu an çırağı yoktur.

Ustanın Tanıtımı: Ümit Yağar, Nevşehir'de kendi dükkânında el yapımı yorgancılığı sürdüren 4-5 ustadan biridir. Yorgancılığı 25 yıldır Nevşehir'de yorgancılık yapan amcasından öğrenmiştir. Yorgancılık Ümit Yağar'ın aile mesleğidir ve kendisi 14 yıldır bu mesleğin içindedir (K.K. 35).

Kullanılan Madde ve Aletler: Yorgan yapımında kullanılan malzemeler müşterinin isteğine göre değişse de, yorganın içini doldurmak için yün, pamuk, elyaf, silikon; yorganın yüzü için ise saten, floş, nevresim, Amerikan bezi ve astar kullanılır. Ayrıca makas, iğne, yüksük, dikiş makinesi, yorgan ipliği ve kalıplar kullanılan aletlerdir (K.K. 35).

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Kullanılacak yün elde yıkatılır. Sonra yün ditme makinesinde işlemden geçirilir. Yorgan kılıfı, dikilmesi planlanan yorganın astar ve yüz kumaşının birleştirilmesinden oluşur. Kılıflar yorgan ölçülerine göre hazırlanır. Kullanım şekline göre astar ve yüz kumaşı farklı olabildiği gibi aynı kumaştan da hazırlanabilir. Yorgan, dikim esnasında küçüleceği için kılıflar yorgana göre daha büyük kesilmelidir. Yorgan dikişi özen ve dikkat isteyen bir iştir. Dikişte her parmağın görevi vardır. Baş ve işaret parmağı iğneyi tutarken orta parmak yüksüğü taşır. Yüzük parmağı ise yüksük takılı parmağı destekler. Yüzük parmağı ve serçe parmak ipliğe yön verir (K.K. 35).

Yüz ve astar dikiş makinesinde dikilir. Dükkânın içinde genişçe bir yere yüz tersinden serilir ve dolgu malzemesi eşit bir şekilde yüzeye dağıtılır. Döşemeden sonra yorganın köşesinden başlanarak dört ucu da kıvrılır. Astardan çevrilerek yorgan iğnesiyle ve el yüzüyle dikimi başlanır. Bu işleme *yorgan sırıma* denir. Yorganın içine ayrıca kalın olması için bir bez daha serilir. Yorganın yüzeyi genellikle baklava desenli olur. Buna *motifli yorgan* denir. Bunun zahmeti fazla olduğundan fiyatı da fazladır. Motifli yorganlar genellikle gelinlik genç kızların düğünlerinde yapılır. Genç kızın erkek evine giderken kız evinin hediyesi olarak götürülür. Yorgan motiflerine şu adlar verilmektedir: menekşe, baklavalı göbekli, hanım tırnağı, yelpaze, Ankara modeli, Kayseri modeli, papatya, yuvarlak model, çavuşlu, çiftli hurma dalı, armutlu, çerçeve, âşık yolu vb. (K.K. 35).

Yüze işlenecek desenin taslağı, pergelin ucuna takılan tebeşirle şablon yardımıyla çizilir ve yorgan dikime hazır hale gelir. Desen yapma aşamasında model özelliğine göre ilinti olması gereken yerlere ilinti yapılır. İnce iş ve baskı dikişi de desenin özelliğine göre uygulanır. Yorgan yüzünde kullanılan kumaşın özelliğine ve rengine göre iplik seçilir, yorganın kenarları, ince iş dikişiyle dikilir. Yorganın iç tarafları baskı dikişiyle dikilerek yorgan tamamlanır. Mavi, eflatun, yavruağzı, fıstık yeşili, lila, gül kurusu, şeker pembesi, gümüş, bordo ve kırmızı en fazla kullanılan renklerdir. Yorganlar ebat olarak tek kişilik, çift kişilik, battal ve çocuk boyları olmak üzere dört şekilde dikilir. Günlük kullanım için dikilen yün yorganlar 50-100 TL., çeyizlik yorganlar ise 100 ile 300 TL. ara-

sında değişmektedir. Bir kişi günde ortalama iki-üç tane yorgan dikebilir (K.K. 35).

Meslekle İlgili Sorunlar: Endüstriyel üretimin ürettiği hazır yorganlar karşısında gün geçtikçe azalan el yapımı yorgancılık, çeyizlik ürünlere yönelmiştir. Vergilerin yüksek oluşu, çırak bulmakta yaşanan sıkıntılar da mesleğin sorunlarındandır. Diğer yandan büyük alışveriş merkezleri ve bu merkezlerde satılan yorgan ve uyku setleri, geleneksel üretim yapan yorgancılığın da azalmasına sebep olmuştur.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Geleneksel üretim yapılan yorgancılıkta ustaçırak ilişkisi esastır. Çırak, 4-5 yıl boyunca ustasının yanında mesleğin icrasını ve inceliklerini öğrenir. Diğer yandan hallaçların piri kabul edilen Şit peygamber, yorgancılar arasında yorgancılığın da piri sayılmaktadır (K.K. 35).

Türk sözlü kültüründe, Dede Korkut anlatmalarında, masallarda, halk hikâyelerinde yorganla ilgili ifadelere rastlanmaktadır. Ayrıca yorganla ilgili dilimizde birçok deyim ve atasözü hala yaşamaktadır.

2. 5. Hammadde Olarak Maden Kullanılan Geleneksel Meslekler

2. 5. 1. Demir Süsleme (Ferforje)*

Demircilikle ilgili bir terim olan ferforje kelimesi Fransızcadan dilimize girmiş bir sözcük olup "ocakta çalışılan ve dövülerek işlenilen demir" anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük'te karşılığı "Kapılara, pencerelere veya evlerin iç bölümlerine süsleme amacıyla yapılıp takılan dövme demir"[4] olarak verilmiştir.

Kömür ocağında demiri ısıtıp örste şekillendiren demirciler, zamanla bunu bir sanata dönüştürerek onu estetik kullanıma sunmuşlar ve böylelikle ferforje sanatı doğmuştur. Bu ustalar, at nalı, kazma, kürek, saban demiri gibi günlük kullanım araçlarının dışına çıkarak konsol, şamdan, avize, şaraplık gibi süslü ve ince işlere yönelmişlerdir. Günümüzde ferforje ustaları, balkon korkulukları, bahçe çitleri, bahçe kapıları, kapı pervazları, sehpa, aynalık, resimlik, aydınlatma araçları vb. dekoratif ürünler yapmaktadırlar. Geleneksel ahşap yapılarda

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Ünal BİÇİMVEREN, 1955 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, ferforje ustası. Mesleği demirci ve nalbant olan babasından öğrenmiştir. Yaklaşık 40 yıldır bu işi yapmaktadır. Yanında çalışan iki kişiye bu mesleği öğretmektedir. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Orhan KAÇMAZ, 1980 doğumlu, Göre'de yaşıyor, lise mezunu, ferforje ustası. Mesleği teknik lisede metal işleri bölümünde okurken öğrenmiştir. 13 yıldır bu işi yapmaktadır. Yanında çalıştırdığı bir çırağı vardır.

[4] TDK Güncel Sözlük, "Ferforje" Maddesi, (Tarih: 10.12.2013). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.52a0fa685f6262.90632882

demir malzeme ağır geldiği için kullanılmazken, dekoratif demirlikler genellikle cami, saray gibi anıt yapılarla, taş evlerde kullanılmaktadır.

Ustaların Tanıtımı: Nevşehir sanayi sitesinde dükkânını ziyaret ettiğimiz Ünal Biçimveren yaklaşık 40 yıldır bu işle uğraşmaktadır. Çocuk yaşlarda baba mesleği olan nalbantlıkla tanışan Ünal Usta, demirciliği orada öğrenerek bir müddet presçilik yapmış, ardından da ferforje işine adım atmıştır. Ünal Usta yanına zaman zaman çıraklar almış, onları yetiştirmeye çalışmış ancak çeşitli sebeplerle onlar bu işi bırakmışlar. Şu anda ise yanında iki kişi çalışmakta olup bir işçisi İran vatandaşıdır.

Ünal Usta'nın komşusu Orhan Kaçmaz da bu işi 13 yıldır yapmaktadır. Orhan Usta, alaylı olmayıp bu mesleği teknik lisede metal işleri bölümünde okurken öğrenmiştir. Okuldan sonra da çeşitli yerlerde demir üzerine çalıştıktan sonra 6 yıl önce dükkânını açmıştır. Orhan Kaçmaz, Rumlardan kalan eski evlerde bu sanatın kalıntıları olduğunu, bundan dolayı özellikle Nevşehir'de ferforje mesleğinin Rumlardan kalmış olabileceğine dikkat çekmektedir (K.K. 28).

Kullanılan Madde ve Aletler: Çeşitli ebatlarda sac ve profiller, tepsi testere, kesme makası, taşlama makinesi, zımpara, kaynak makinesi, matkap tezgâhı, oksijen tüpü, mengene, ölçü aletleri, çekiç, örs, pense vb. aletler bu meslekte kullanılmaktadır (K.K. 28, K.K. 36).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Ünal Biçimveren ve Orhan Kaçmaz, genellikle kapı tokmağı, menteşe, aynalık, lambalık, şamdan gibi dekoratif ürünlerin yanında pencere demiri, sandalye, perdelik, mangal, fırın, bağış kutusu gibi günlük kullanıma yönelik araçlar da yapmaktadırlar.

Bir ürünü yapmak için, yapılacak ürüne göre ya sac demir, ya da çubuk demir tercih edilir ve bunlar ölçüsüne göre kesilir. Kesilen parça bazen örs üstünde ısıtılarak, bazen de kaynak makinesi yardımıyla bükülür, ona şekil verilir. Bazı işlerde kalıp kullanılsa da genelde bunlar el işçiliğiyle yapılır. Ürünün yapımı bittikten sonra isteğe göre ürünün üstünde eskitme tekniği uygulanır. Örneğin bir kapı tomağı 2 günde yapılmaktadır ve satış fiyatı 50 ile 100 lira arasında değişmektedir (K.K. 28, K.K. 36). Ünal Usta yapılan ürünlerde kullandığı motiflerle ilgili şunları demiştir:

> "Motifleri kullanacağım zaman hayal gücüm devreye girer. Gözümde bir şeyler canlandırırım. Koç boynuzu, lale, kelebek, ağaç, Süleyman mührü vb. doğal ve geometrik motifler ortaya çıkartırım. Mesela Osmanlı devletinin amblemi ve bayrağından ilham aldıklarım da oldu." (K.K. 36).

Meslekle İlgili Sorunlar: Orhan Usta'nın aktardığına göre, bu sanatta kullanılan birçok desen, kalıp ve aksesuar; Avrupa ülkelerinden gelmektedir, Ancak son yıllarda turistik mekânlarda ferforjenin kullanılmasıyla yerel motifler

yavaş yavaş ağırlığını koymaya başlamıştır. Orhan Kaçmaz, meslekle ilgili sorunlar konusunda şunları söylemiştir:

> "Bu mesleği çevremizde bilen kişi az. İşçi veya çırak bulmakta zorlanıyoruz. Bulduklarımız da yüksek ücretler talep ediyor. Katalog hazırlayıp en azından çevre illerde de iş yapmak gibi bir hedefim var ama böyle bir durumda atölye haline gelip 15-20 kişi çalıştırmam lazım. Şu durumda yetişemem. Son yıllarda Çin'den gelen şamdan, mumluk gibi bazı hazır ürünler görüyoruz. Malzemesi bizim ürettiklerimizin üçte biri kadar, kalitesiz ve işçiliği yok denecek kadar az. Bunlar 3 liraya satılıyor. Biz o paraya ürünün hammaddesini ancak alıyoruz. İnsanlar ucuz diye bunlara yöneliyor. Tabi montaj yaptığımız ürünlerde Çin rakip olamaz, çünkü Çin'den adam gelip pencere ölçüsü alamaz herhalde." (K.K. 28).

2. 5. 2. Demircilik*

Demirin tarihi M.Ö. 1500'lü yılara kadar uzanır. Arkeolojik verilerden hareketle ilk kullanıldığı yerin Mezopotamya bölgesi olduğu söylenebilir. Diyarbakırlıoğlu'nun aktardığına göre (2010: 45), demirin bulunması ve kullanılması toplumların yaşam şartlarını belli ölçülerde kolaylaştırmıştır, insanoğlu demiri bularak savunma ve avlanma amaçlı silah, ev eşyası vb. araç gereçler üretmiş, yaşam alanlarını sağlamlaştırarak kendilerini diğer toplumlardan ve doğanın yıkıcı etkilerinden daha iyi bir şekilde korumaya başlamıştır.

Demirin kullanımı yaygınlaşmaya başlayınca alet ve silah yapımında tunç madeninin yerini demir almıştır. Demir maden olarak yaygınlaştıkça başta bıçak, kılıç, balta, kalkan, mızrak ucu, gürz gibi silahların; çeşitli ev aletleri, şömine takımları, ocak, kafes, tava, kazan, kilit, hırdavat araç ve gereçlerin yapımında kullanılır olmuştur. Tarihte, demir aletlerini kullanan toplumlar diğer toplumlar üzerinde üstünlük kurmuş, onları hâkimiyetleri altına almışlardır.

Demircilik, Türklerin en eski el sanatlarındandır ve Türk ulusu nezdinde saygın bir yere sahiptir. Tarihten örnek vermek gerekirse, Göktürklerin ataları-nın da demirci olduğu, Ergenekon destanında demir dağın eritilip oradan yol alındığı ve o günün de kutsal sayıldığı anlatılır. Bir inanışa göre demirciliği insanlığa Davut peygamber öğretmiştir. Bundan dolayıdır ki Davut demircilerin koruyucusu olarak bilinir. Demircilik, Orta Asya halkları arasında nasıl önemli bir meslekse Anadolu'da da müstesna ve tarihi bir yere sahiptir (Diyarbakırlıoğlu 2010: 45).

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Ürgüp- Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Turgut TÜRKMEN, 1967 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, ilkokul mezunu, demirci. Mesleği aynı zamanda ustası da olan babasından öğrenmiştir. 44 yıldır demircilik yapmaktadır. Oğluna bu mesleği öğretmektedir.

Türk, Çin ve Arap tarih ve coğrafya kaynaklarının hepsinde Türklerin atalarının demirci olduğundan bahsedilmektedir. Türklerle İranlıların çok eski devirlerde geçmiş olan savaşlarını tavsif ve tasvir ederken Firdevsi'nin *Şehname*'sinde Türk ordularının demirden, çelikten kurulmuş ordu olduğu anlatılmaktadır. Arap coğrafyacılarından İbn Hordadbih, Türklerin ihracat malı olarak demir silahları olduğunu zikretmektedir. Ayrıca Altay, Ural ve Sayan dağlarında eski Türkler tarafından işletilen maden ocaklarında birçok demir aletler ve silahlar bulunmuştur (İnan 1991: 229-231).

Eski çağlarda hemen her toplumda demirciler saygın bir yere sahiptirler. Bu, halkların mitolojilerine de yansımıştır. Örneğin, Yakutların geleneğine göre, Yakutların ilk atası Elliei ilk demirciydi. Sibirya halklarında da demirci epey yüksek bir toplumsal konuma sahiptir ve demircilerin özel ruhlar tarafından korunduğuna inanılır. Şamanın kıyafetindeki demirleri demirciler yapar ve demir döverken kötü ruhları kovdukları söylenir (Eliade 2003: 86-87).

19. yüzyıla kadar demirin kullanımıyla elde edilen araç ve gereçlerin tamamına yakını körüklenmiş kor ateşte ısıtılan demirin örs üstünde çekiçle dövülmesiyle yapılmıştır. Bu gelenek 20. yüzyıla kadar da kısmen sürmüştür. Sanayileşme ve demir-çelik sektöründeki gelişmeler klasik demirciliğin sonunu getirmiş ve böylece demircilik kaybolmaya yüz tutmuş bir meslek haline gelmiştir.

Ustanın Tanıtımı: Turgut Türkmen, Nevşehir Ürgüp'te klasik demirciliği sürdüren ender ustalardan biridir. Türkmen'in dedesi de demirciymiş ve 1950'li yıllarda Ürgüp'te demircilik yapmaya başlamış. Aile mesleği olan demircilikle çocuk yaşlarda tanışan Türkmen, babasının 1979'da kendi işyerini açmasıyla fiili olarak demirciliğe adım atmıştır. 2003 yılında babasının mesleği bırakmasıyla işleri kendisi devralmış ve bağımsız olarak bu işi Ürgüp Sanayi sitesindeki dükkânında sürdürmeye başlamıştır.

Kullanılan Madde ve Aletler: Türkmen'in aktardığına göre, demir sac olarak Kayseri'den alınmaktadır. Kilosu 2,5 liradan alınan yıllık 2 ton demir dükkânın ihtiyacını karşılamaktadır. Daha sonra bu saclar kesme aletleriyle küçültülerek işleme hazır hale getirilmektedir (K.K. 34).

Demircilikte ocak önemlidir, ocağın üzerinde dumanı iyi emebilen davlumbaza benzer bir düzenek vardır. Ocakta yakmak amacıyla odun ve kömür kullanılır. Ocağı harlayabilmek için eskiden manda derisinden yapılan bir körük kullanılırmış (K.K. 34). Ancak günümüzde elektrikle çalışan hava üfleme makineleri körük işlevini görmektedir. Demirciliğin ana aletleri örs ve çekiçtir. Üstünde demir dövülen ve altında bir kütük olan yere örs, kızgın demiri tutmaya yarayan alete kıskaç denir.

Yapılacak olan işin özelliğine göre değişmekle birlikte genel olarak kullanılan diğer alet ve makineler şunlardır: Şahmerdan makinesi, press makinesi, bileme taşı, matkap, oksijen kaynağı, kıskaç, keski, karga burun, şişler, uzun saplı penseler, değişik ebatlarda çekiçler, çekiciler vb. (K.K. 34).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Turgut Usta, genellikle saban demiri, tırpan, çapa, kazma, balta, orak, yaba demiri, nacak, keser, traktör kancaları, eğde, bel gibi tarım, bağ ve bahçe işlerinde kullanılan araç ve gereçlerin yanında çekiç, balyoz, nal, nal çivisi, çan, kapı tokmağı, kapı çengeli, dağra, kürek, sarı taş işlemeciliğinde kullanılan taraklı çekiç gibi nesneler yaptıklarını belirtmiştir (K.K. 34). Türkmen bir malzemenin yapımıyla ilgili şöyle konuşmuştur:

> "Diyelim ki 12 cm. uzunluğu 3 cm. kalınlığı, 5 cm. de eni olan çelik bir malzemeyi ocağa atarız, oradan çıkartıp çekiç ve örs yardımıyla nesneye şekil veririz. Demirciliğin önemli bir kuralı da demiri tavında dövmektir. Bütün hüneri örs ve çekiçte saklıdır. 12 cm. kesilmiş vaziyetteki çelik malzemeyi hem ocakta ısıtıyoruz, ağzının şeklini veriyoruz, hem de markamızı vuruyoruz. Ucu sivri veya yassı, gerisi yuvarlak zımbalarımız var. Bir ısıtmada da burası dediğimiz o sapı takma şekline getiriyoruz. Sonra bileniyor, tesviyesi yapılıyor, tekrar su vermeye ocağa gidiyor. Tabi kıvamını buluyor zaten. Kullanılan su doğal sudur, içine herhangi bir katkı maddesi koymuyoruz. Eğer malzeme sertse, su malzemeyi yumuşatır. Suyun bir derecesi, gözle görülür bir ayarı yoktur. Demircilerin meslek deneyimleriyle ayarlanan bir şeydir bu. Eğer üründe delinecek bir yer olursa matkapla deliyoruz. Bir nacağı yaklaşık bir saatte çıkartabilirim. Ürünün satış değeri ise 5 ile 30 lira arasında değişiyor. Başka sanatlarla kıyasladığınız ve emeğini göz önüne aldığınız zaman gerçekten ucuz." (K.K. 34).

Meslekle İlgili Sorunlar: Turgut Türkmen, kaybolmaya yüz tutmuş diğer mesleklerde olduğu gibi, demirciliğin de piyasa şartları, çırak yetiştirememe, rekabet gücünün azalması gibi şartlardan kaynaklanan sorunları olduğunu ifade etmiştir. Ancak dönemin şartlarına göre meslek kendini yenileyebilirse, ihtiyaçlara cevap verebilirse ayakta kalınacağını da eklemiştir. Türkmen, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

> "Bu işte 10 senedir kendi adımıza çalışıyoruz, o zamandan beri demir işçiliğini, demir doğrama işlerini yapıyoruz. Şimdilik ailemi geçindirebiliyorum, ama yarın ne olur bilinmez. Zaman zaman turistik yerlere, eski binalara özel işler de yürüttük. Eğer yanımda birkaç kişi daha olsa daha fazla iş alabiliriz turistik yerlerden. Bana göre bu mesleğin yaşaması için market usulüne geçmemiz gerekiyor. Tarımda makineleşme oldukça, hazır market ürünleri piyasada egemen oldukça bu gibi durumlarda reka-

bet etmekte zorlanıyoruz. Ürgüp'te iki demirci dükkânı var, diğerini de ağabeyim yürütüyor. Çırak konusunda da sıkıntılarımız var. Talep olmuyor ki çırak yetiştirelim. Oğlum okula gittiği için tam zamanlı olarak buraya gelemiyor, dükkâna geldiği ölçüde de mesleği ona öğretmeye çalışıyorum. Okulu bittikten sonra bu işte devam etmesini isterim, çünkü yeteneği var." (K.K. 34).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Çeliğin sertleşmesi için ocakta ısıtıldıktan sonra malzeme suya sokulur. Bu işleme "çeliğe su vermek" denir. İşte bu su ile ilgili bazı inançlar oluşmuştur. Bu su içildiğinde ya da bedenin üzerine döküldüğünde bazı hastalıklara iyi geldiğine, demirci suyunun şifalı olduğuna inanılır.

"Demiri tavında dövmek", "Yiğidin sözü, demirin kertiği", "Demir tavında, dilber çağında", "Demir nemden insan gamdan çürür", "İşleyen demir pas tutmaz", "Demircinin canı demirden berk gerek" gibi deyim ve atasözlerinin kaynağı olarak demir ve demircilik mesleği gösterilmektedir (Aksoy 1976; Aksoy 1988). Diğer yandan TRT repertuarında da bulunan "Demirciler demiri neyle döverler" ve "Demirciler demir döver tunç olur" türküleri demircilik mesleğiyle ilgilidir.

Demircilerin pirinin Davut peygamber olduğuna inanılır. İnanışa göre, Hz. Davut bir gün demiri eliyle dövmüş ve eli yanmamış. Ayrıca, Tanrının lütfuyla demirin Hz. Davud'un elinde ateşte eritmeksizin mum veya çamur gibi oluverdiği ve çekiç gibi aletler kullanma ihtiyacı duymadan demire istediği biçimi verdiğine inanılır (K.K. 34).

2. 5. 3. Gümüş Takı Tasarımı*

Gümüş, Orta Asya'da çıkarılan bir maden olup geçmiş çağlarda süs eşyaları ve günlük kullanım kaplarında kullanılmıştır. Eskiçağ tarihçileri ve seyyahları Türklerin bu madeni kullandığını kaydetmişlerdir. İslam öncesi Türk devletlerinde ve Selçuklularda gümüş işlemeciliğinin yapıldığı bilinmektedir (Ögel 1978b).

Gümüş, beyaz rengi ile dikkat çeker. Talaş Vadisi'ndeki *Şelci* gümüş madenlerinde on bin Isfahanlının çalıştığını İslâm coğrafyacıları yazar. Türkler sonradan geldikleri Anadolu sahasındaki gümüş madenlerini, 12. yüzyıldan itibaren işletmişlerdir. *Gümüş-şar, Gümüş-pazar* gibi isimler özellikle kesildikleri sikkeler (paralar) sebebiyle biliniyor (Baykara 2001: 131).

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Uçhisar-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Sercan ERTAN, 1982 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, ilkokul mezunu, gümüş takı tasarımcısı. Mesleğe bir ustanın yanında oniks taş işlemeciliği ile başlamış, daha sonra bu işi yapan bir arkadaşından görerek öğrenmiştir. Yaklaşık on yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

Türk süslenme kültüründe gerdanlık yapımında genellikle altın, gümüş, inci ve firuzenin kullanıldığını görüyoruz. Türklerin en çok kıymet verdikleri gerdanlıklardan biri boğmak denilen çeşidi idi. Kaşgarlı'nın verdiği bilgiye göre bu gerdanlık altın ve gümüşten yapılıyor, üzerine değerli taşlar ve inciler oturtuluyordu (Genç 1997: 196).

Günümüzde gümüş işlemeciliği denildiğinde ilk akla gelen yerler, Midyat, Beypazarı ve İstanbul'daki Kapalıçarşı'dır. Son yıllarda bu sanat dalında dökümcülüğün artmasıyla el becerisine dayalı ürünler ortadan kalkmak üzeredir. Nevşehir'de herhangi bir gümüş madeni yoktur. Nevşehir yöresinde dışarıdan ham olarak alınıp işlenerek yapılan gümüş işlemeciliği birkaç yerde yapılmaktadır. Ürgüp'te bulunan gümüş işleme atölyesi dışında Kapadokya'nın çeşitli yerlerinde turizme yönelik açılan sanat galerilerinde gümüşten takı tasarımcılığı yapılmaktadır. Buralardaki el sanatları, gelenekten beslenen bir icra olmayıp turizm amaçlı sunuma dayanmaktadır.

Ustanın Tanıtımı: Sercan Ertan, Uçhisar kasabasının girişinde bulunan üç ortaklı Hanem Sanat Merkezi'nde gümüş takılar tasarlayan, maaş usulü çalışan bir ustadır. Oniks taş işçiliğinden gelen Sercan Usta, daha sonra gümüş takılar tasarlamayı öğrenerek bu işe girmiş. Çünkü oniks taş işlemeciliğinden zarar etmiş. Kendisi bu durumu şöyle anlatmıştır:

> "Ben 15 senedir turizmin içindeyim. Oniks taş işçiliği yapardım eskiden. Bir arkadaşım gümüş üzerine çalışıyordu, bana bu işe yönelmemi söyledi. Yanına gelip giderken gümüş takılar tasarlamayı öğrendim. El işçiliğine yeteneğim de vardı. Önceleri o arkadaşıma yardım ettim, sonra tek tük bağımsız olarak takılar tasarladım. Oniks taş işçiliğinde ustam vardı, bu işte ise yoktur. Oniks atölyemiz vardı, zarar ettik." (K.K. 31).

Sanat merkezinde bulunan atölyede günde 10 tane yüzük yapılmaktadır. Ancak İstanbul Kapalıçarşı'da olduğu gibi teknolojiyi kullanan yerlerde makinelerle seri üretim yapılıyormuş ve bu şekilde günde 200 civarında ürün üretilebilmekteymiş (K.K. 31).

Kullanılan Madde ve Aletler: Bu meslekte kullanılan ana madde 925 ayar gümüştür. Bu gümüş İstanbul ve Muğla'nın Milas ilçesinden temin edilir. Gümüş ham olarak 1000 ayar olarak gelmekte ve burada 925 ayara çevrilip işlenmektedir. Gümüşün yanında zultanit ve antik turkuaz rengindeki taşlar işlenmektedir. Antik turkuaz taşlarının çoğu sıkıştırma tekniğiyle elde edilse de doğal olanları da vardır. Bunların dışında gümüşün kaynaması için boraks kullanılır. Karga burun, çifte, külçe, pota, şarlama, şide, tırtır, tokmak, yüksük kolu ise bu meslekte kullanılan diğer madde ve aletlerdir (K.K. 31).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Sercan Usta, yaptığı işi şu şekilde tanıtmaktadır:

"Desen, yüzük, küpe, kolye, broş gibi takılar tasarlıyoruz. Ayrıca modelini kendimiz tasarlayarak taşın kenarına gümüş işlemesi ve yüzüklere taş yerleştirme yapıyoruz. Ham gümüş bize yuvarlak misket şeklinde gelir. Bu ham gümüş kaç kiloysa ona göre belli miktarlarda bakır karıştırarak 925 ayara dönüştürüyoruz. Bu işlem yapılırken eritme ocakları ve büyük potalar kullanılır. Erimiş gümüş istediğimiz ayara gelince astar denilen kalıplara dökeriz. Gümüş buradan silindir veya düz plaka şeklinde çıkar. Sonra gümüş külçeler, kalem ucu gibi tel şeklinde inceltilir. Gümüş tellerin birleştirilmesinde kaynak kullanılır. Kaynak yapılırken tellerin ince olması nedeniyle dikkatli olmak gerekir. Isı fazla gelirse tel eriyebilir. Dolayısıyla bu çalışma büyük titizlik ve sabır ister. Bunun için önce, ayarı düşürülmüş gümüş eğelenerek küçük tanecikler halinde bir güderi parçası içine toplanır. Eğelenmiş gümüş bir kaba konur ve içerisine toz boraks katılır. Suya daldırıldıktan sonra amyant üzerine yerleştirilen ana iskeletin her bir parçası bu gümüş-boraks karışımı ile kaynak yapılarak birleştirilir. Daha sonra ne tasarlamak istenirse, ona göre şekillendirilir. Şekillendirmede mikron kalıpları kullanılır. Motifleri kendi kafanıza göre ne yapmak istiyorsanız, ona göre tasarlarsınız. Genelde tırnaklı teknik veya sıvama tekniği uygulayarak tuğra, çiçek, yaprak, geometrik şekiller gibi motifler çıkarıyoruz." (K.K. 31).

Bu sanat merkezi tümüyle turizm odaklı çalıştığı için ürünlerin sunumunu rehberler yapmaktadır. Sergilenen ürünlerin özelliğine göre yapılışı, motif özellikleri ve geçmişte o ürünü kullanan kişiler gibi hikâyeleri anlatmaktadırlar. Sercan Ertan, konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Bazı modeller eskidir. Mesela Osmanlı'da Harem'de kullanılan modeller vardır. Rehber arkadaşlar bunları anlatırlar. Ürünlerin nasıl yapıldığı, modellerde kullanılan motiflerin ne anlama geldiği, taşların insan psikolojisi üzerindeki etkileri gibi hususlarda sunumlar yaparlar. Her ülke vatandaşlarının kendine özgü favorileri, tercihleri olmaktadır. Örneğin, Japon turist turkuazdan başkasına bakmaz. Bir Fransız oniks düşkünüdür. İtalyan ve İspanyollar gümüş ağırlıklı ürünleri tercih ederler, özellikle İtalyanlar kaba gümüşleri çok sever. Türkler ürünlerin hepsine ilgi duymaktadır. Şu an Brezilyalılara çok satış yapıyoruz. Alışveriş tutkunu insanlar ve genellikle Latin zevkine hitap eden ağır, büyük, zümrüt ve yakut ağırlıklı Osmanlı modeli ürünleri alıyorlar." (K.K. 31).

Meslekle İlgili Sorunlar: Gümüş takı tasarımı turizmle paralel geliştiği için turizmde yaşanılan sorunların çoğu bu meslekte de görülmektedir. Yaz sezonunda turist azlığı bu mesleği de olumsuz etkilemiştir. Sanat galerilerini Göreme'de faaliyet gösteren tur acenteleri gezdirmektedir. Turizm alanında görülen komisyonculuğa burada da rastlanmaktadır. Meslekle ilgili diğer bir

sorun takı tasarımında seri üretim avantajı nedeniyle dökümün öne çıkmasıdır. Bu da el sanatını yok etmektedir.

2. 5. 4. Kalaycılık*

Kalayın kullanılmaya başlanması bakır kaplarla paralellik arz eder. Mutfak kapları olarak kullanılan bakırın oksitlenmesi ve zehirlenmelere sebep olması nedeniyle kalaya ihtiyaç duyulmuştur. Kalay çeşitli yöntemlerle bakır kapların üzerine kaplanarak oksitlenme ve zehirlenmelere karşı koruyucu bir işlev üstlenir. Kalaycılık mesleği işte bu ihtiyaca yönelik ortaya çıkmış bir meslektir.

Ustanın Tanıtımı: Nevşehir'de kendi dükkânında uzun yıllardan beri kalaycılık yapan usta Ahmet Neşeli, bu mesleği babası Hacı Ahmet Neşeli'den öğrenmiştir. Eskiden kalaycılığın yanında bakır kaplar, mangallar da yaptığını söyleyen Ahmet Usta, ilginin azalmasıyla bakırcılığı 10 yıl önce bırakmıştır (K.K. 2). Nevşehir'de eskiden bu işle ilgilenen başka ustalar da olduğunu belirten Neşeli şöyle demiştir:

> "Mesela, İrfan Usta vardı, Durmuş Usta vardı, hepsi öldü. Şimdi aşağı yukarı sekiz-on kişi vardı, şimdi onlar da kalay işi yapmıyorlar, bıraktılar. Babam bıraktı, Gülcüoğlu, Kuddusi abim vardı, bıraktılar hep. Şimdi bitti kalaycılık." (K.K. 2).

Ahmet Neşeli, Nevşehir Merkez'de mesleğin son temsilcisi olduğunu, işlerin giderek azaldığını ve bu sebeple de artık çelik ve alüminyum kapların tamirine ya da pirinçten minare âlemi gibi bazı süslemeler yapmaya yöneldiğini ifade etmiştir. Ahmet Usta, babasının zamanında çıraklar yetiştirdiğini ancak onların bu işte kalmadıklarını, kendisinin ise talep olmadığı için hiç çırak yetiştirmediğini söylemiştir (K.K. 2).

Kullanılan Madde ve Aletler: Bakır kapların kalaylama işleminde kalay, kömür, kum, pamuk, örs, çekiç gibi madde ve aletler kullanılmaktadır. (K.K. 2).

Mesleğin İcrası: Bakırdan yapılma yemek ve su kapları, sahanlar, siniler, tavalar, tencereler, kevgirler, kepçeler, cezveler, su ibrikleri, bakraçlar, kovalar ve kazanlar kalaylanır. Kaplar örs ve çekiç yardımıyla düzeltildikten sonra eğer gerekliyse yama ya da kaynak yapılır. Kalay yapılacak olan yerler kum veya kömür parçaları ile temizlenerek kaplar yıkanır ve kurutulur. Daha sonra kap körükte ısıtılarak üzerine kimyasal bir toz atılır. Parlak bir madde olan erimiş kalay, bir bez ya da pamuk yardımıyla kabın her tarafına dağıtılır. Böylelikle kalaylama işlemi tamamlanmış olur (K.K. 2).

Yemek yapılan ve yenen kaplar kalaylanmalıdır. Su ve bal gibi maddeler bakıra zarar vermedikleri için bu maddelerin saklandığı bakır kaplara kalay

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Ahmet NEŞELİ, 1959 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, kalaycı. Mesleği kalaycılıkla uğraşan babasından öğrenmiştir. Yaklaşık 40 yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

yapılması gerekmez. Ancak içerisinde tuz, ayran olan herhangi bir yiyeceğin saklandığı kaplar mutlaka kalaylanmalıdır. İnce bakırlar üç dört ayda, kalın bakırlar ise yedi ay veya bir sene arasında değişen bir sürede bu işlemden geçmelidir. Bir kabın kalaylanma fiyatı ebadına göre değişse de ortalama 10-15 lira civarındadır (K.K. 2).

Meslekle İlgili Sorunlar: Ahmet Neşeli meslek sorunlarıyla ilgili şunları demiştir:

> "Mesleğe başladığım zamanlarda bakırdan yapılan mutfak eşyaları çoktu. İnsanlar bakırı mutfaklarında kullanıyorlardı. Bu yüzden o dönemlerde işler yoğundu. Ancak şimdi çelik ve alüminyumun ardından seramik tencerelere ilgi arttı. Emekli maaşım olmasa geçinemem. Yaptığımız tek tük iş ise süs eşyası veya nostaljik olarak kullanılan bakır kapları kalaylamak. Ek iş olarak çelik ve alüminyum kapları tamir ediyorum. Bu meslek 10 yıla kalmaz yok olur." (K.K. 2).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Sözlü kültürde sıkça rastladığımız "kalaycı çırağı gibi kıvırmak" deyiminin kaynağı bu meslektir. Bakır kaplar önce çırak tarafından parlatılıp temizlenir. İnce kum ve kömür parçalarının olduğu bir yerde, çıplak ayakla kalçasını bir sağa bir sola kıvırarak, hareket ettirerek yapar. Kalaycı çırağının bu hareketi, verdiği sözde durmayanları betimlemek için kullanılan "kalaycı çırağı gibi kıvırmak" deyiminin çıkışına neden olmuştur (K.K. 2).

Diğer yandan, "Kalaylı bakır küflenmez", "Komşu kızı almak, kalaylı tastan su içmek gibidir", "Kalayı basmak", "Kalayı yemek", "Ağzının kalayını vermek", "Dışı kalaylı, içi alaylı", "Meramı kalaycılık değil göt çalkalamak" gibi deyim ve atasözlerinin çıkış kaynağı kalaycılık mesleğidir (Aksoy 1976; Aksoy 1988).

Bu meslekte, dükkânın erken açılması, esnaf yardımlaşması gibi toplumsal boyutu olan inanç ve uygulamaların yanında siftah ve nazar ile ilgili inançlara da rastlanmaktadır. Kalaycılık mesleğinin piri olarak *Abdülmecid Ayine Pak* kabul edilir (K.K. 2).

2. 5. 5. Nalbantlık*

At, eşek, katır, öküz gibi binek ve hizmet hayvanlarının toynaklarına korumak amacıyla nal çakma zanaatına nalbantlık adı verilir. Binek hayvanları için, toynaklarına takılan nalın önemi büyüktür. Binek veya hizmet hayvanları-

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Ahmet ODABAŞI, 1959 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ortaokul mezunu, nalbant. Mesleği babasından öğrenmiştir. Yaklaşık 40 yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır. İşlerine yardımcı olması için yanında geçici olarak çalışan bir üniversite öğrencisi vardır.

nın dünyada yaşam şartlarının hayvan gücüne bağlı olduğu zamanlarda hayati bir etkisi vardı. Atlı-göçebe medeniyetin temsilcisi olan Türklerde nal kullanımı çok eski tarihlere kadar gitmektedir. Demiri ustaca kullanan Eski Türkler, at kültürü çerçevesinde nal yapmayı da biliyor olmalılardır.

Erdoğan Merçil'in aktardığı bilgilere göre (2000: 37), nalbant kelimesinin Türkçesi *takavcı*dır. Türkiye Selçukluları devrinde nalbant, baytar olarak iş görmektedir. Mevlana'nın anlattığı bir hikâyede, zayıflayan bir eşeği nalbanda göstererek neden zayıflamakta olduğunu öğrenmek istemişlerdi. Başka bir hikâyede ise, savaştan yaralı dönen Arap atlarının yaralarına nalbantlar bakmıştı. Yaralı atlar ahırlara geldikten sonra ayakları sağlam iplerle mükemmel bağlanıyor, nalbantlar sıra sıra dizilip hançerlerle atların bedenlerini yarıyor ve yaralardan temrenleri çıkarıyorlardı. Buna mukabil 14. yüzyılın sonlarında Osmanlı döneminde Tokat'ta Nalcılar Çarşısı'nın bulunması nalbantların atlara ve öteki hayvanlara nal takma işini de yaptıklarını gösteriyor.

Diğer yandan 14. yüzyılda Memlük sahasında yazılmış *Kitabu'n-Nasıri* adlı eserde nal ve mıhların çeşitlerine göre adları, ölçüleri ve nallama usullerinden söz edilmektedir (Şen 1995: 185). Günümüzde tarımda motorlu araçların atın yerine geçmesiyle birlikte nalbantlık mesleğinin oldukça azaldığını söyleyebiliriz. Ancak at yarışı veya turistik gösterilerde atın kullanıldığı yerlerde nalbanda hala ihtiyaç duyulmaktadır.

Ustanın Tanıtımı: 1959 doğumlu olan Ahmet Odabaşı, nalbantlığın aile mesleği olduğunu ve bu işi çocukluk çağlarında babasından öğrendiğini ve yaklaşık 40 yıldır bu mesleğin içinde olduğunu ifade etmiştir (K.K. 3). Nevşehir sanayi sitesindeki dükkânında bu mesleği sürdüren Odabaşı, Nevşehir'de sadece iki nalbant kaldığını, 10-15 yıl sonra ise bu mesleğin tamamen yok olacağını söylemektedir. Odabaşı meslekle ilgili şunları demiştir:

> "Bu bölgede büyük nalbantlar vardı. Birisi babam, birisi Nalbant Bekir, birisi Sait Usta ve diğeri de Naim Usta olmak üzere 4 büyük usta vardı. Onların hepsi vefat etti. Şimdilerde bazı köylerde mal sahipleri kendileri nallama yapıyor ama yaptıkları alelusul. Bu bölgede bağcılık olduğu için at ve eşek bağ aralarını sürmede hala kullanılıyor, çünkü traktör aralara giremiyor." (K.K. 3).

Kullanılan Madde ve Aletler: Ahmet Odabaşı, hem nal çakmakta, hem de kendi atölyesinde nal yapmaktadır. Nallanacak hayvanın ayağına çakılan nal, nalın üstünde bulunan deliklere çakılan mıh, hayvan tırnağını temizlemek amacıyla kullanılan yonacak, kerpeten, törpü, çekiç, sunturma, örs, eğe gibi malzemeler bu meslekte kullanılmaktadır. Nal üretimi yapılırken ise sac demir, sava ve pres makinesi kullanılır. Nalbantlıkta nalın çerçevesinin çizildiği ecene kalıbı, sacın kesildiği kesme kalıbı, delmenin yapıldığı delgi kalıbı kullanılır (K.K. 3).

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Nallanacak olan hayvan bir direğe yularıyla bağlanır. Nalbandın yardımcısı nal vurulacak hayvanın ayağını geriye doğru L şeklinde kaldırarak tutar. Bu esnada hayvanın huysuzlanmaması için ayağını tutan kişi hayvanı sever, okşar. Nalbant, hayvanın tırnağını muayene ederek fazlalıkları keskiyle alır ve tırnak altını düzeltir. Sonra tırnak ölçüsüne göre bir nal seçer. Nallar, hayvanların ayaklarına göre nalın çapını gösteren bir numarayla numaralandırılmıştır. Çivileri hayvanın tırnağına çakarak nalı tuttu-rur. Buradaki amaç, taş, çakıl, diken gibi sert ve yaralayıcı cisimlerin hayvanın ayaklarına zarar vermesini engellemektir. Nallama işlemi bittikten sonra hayvanın toynağı törpülenir (K.K. 3).

Hayvanlara nal çakmak ustalık isteyen bir iştir. İşi bilen, eli yatkın birinin nal çakması çok önemlidir. Çift toynaklı hayvanların nal çakımı tek toynaklılara göre daha zahmetlidir. Çift toynaklı hayvanlar nallanacakları zaman ayakları bağlanır ve yere yan yatırılır. Tek toynaklılar yere yatırılmadan yuları kısa bağlanarak ve ayağı bükülerek nallanır. Tırnak kesimi esnasında dikkatli olunmalıdır. Eğer tırnak fazla kesilirse ya da mıh hatalı çakılırsa hayvanın ayağı zarar görür; bu da hayvanın topallamasına sebep olunur (K.K. 3).

Düz, askeriye, demir-lastikli ve lastikli nal olmak üzere dört çeşit nal vardır (K.K. 3). Nallar günümüzde tamamıyla makineler yardımıyla yapılmaktadır. Belirli bir kalınlıkta özel sacdan nal kesilir, kenarlarına delik açılır. Aynı şekilde ince demir parçaları da çekiçle dövülerek mıh yapılır. Mıhların inşaatlarda kullanılan çivilere göre boyutu küçüktür. Ahmet Odabaşı nalın üretimiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

> "Sacı İstanbul ve Bursa'dan alıyoruz. Sac demir geldiğinde makasla 10 cm. 12 cm. ve 13 cm. kesiliyor. Ondan sonra 10 cm. veya 8 cm. kalıpla tek tek ayrılıyor, preste basılıyor, sonra elde dövülerek şekle getiriliyor. Dövülmüşün en küçüğü eşek nalı oluyor, bunun biraz büyüğü katır nalı, onun büyüğü de at nalı oluyor. Bir demir parçasının dövülüp nal haline gelmesi yaklaşık beş dakika sürmektedir. Bir nalın satış fiyatı 2,5 lira, nallama ücreti ise 60 liradır." (K.K. 3).

Nevşehir yöresinde oldukça azalsa da hala hayvan gücünden yararlanılan alanlar bulunmaktadır. Özellikle bazı bağlara ve bahçelere traktör giremediği için çiftçilikte ve bağcılıkta hayvan kullanılmaktadır.

Meslekle İlgili Sorunlar: Ahmet Usta, meslekle ilgili sorunlar konusunda şunları demektedir:

> "Kapadokya bir turizm bölgesi olduğu için turistik amaçlı paytonlarda at kullanılıyor. Mesela Avanos'takileri ben nallıyorum. Tabi, yeterli değil. Buralarda hayvancılık azaldığından dolayı nal üretimine yöneldim. Nalları üretip başka vilayetlere, Doğu'ya, Güney Doğu'ya, Karadeniz'e,

Ege'ye gönderiyorum. Şimdilerde günde 100-150 civarında nal üretimi yapıyorum, ama önceden 1000 taneyi buluyordu, Nevşehir'e nal yetiştiremiyordum. Artık şehir şehir gezerek satış yapmaya çalışıyoruz. Bu sanatın devamı için bir şeyler yapılabilir. Öncelikle bağcılığın geliştirilmesi, devlet tarafından desteklenmesi lazım. Ancak önlem alınmazsa bağcılık biter, bağcılık biterse bizim meslek de ortadan kalkar. İşin kendisi ortadan kalkacağı için çırak da yetiştiremiyoruz. Çünkü bağcılıkta ve çiftçilikte artık motor kullanılıyor. Şu an bizim geçim başı başına geliyor; emekli maaşı, ev kirası gelirleri gibi yan gelirlerimiz de var tabi, sadece bununla geçinemeyiz." (K.K. 3).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Kültürümüzde nal ve nalbant ile ilgili deyim ve atasözlerinin varlığı hayvancılıkla iç içe yaşayan Türk toplumunun yaşam tarzını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. "Acemi nalbant gâvur eşeğinde dener kendini", "Üç nal ile bir ata kaldı", "Hem nalına hem mıhına", "Bir mıh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır", "Ata binen nalını, mıhını arar", "Ata nal çakıldığını görmüş; kurbağa ayaklarını uzatmış", "Nalıncı keseri gibi kendine yontmak", "Ölmüş eşek arıyor ki nalını söksün", "Nalları dikmek" gibi atasözü ve deyimlerimiz vardır (Aksoy 1976; Aksoy 1988). Ayrıca "Çekin kır atımı nalbant nallasın", "Atıma yaptırdım haydi de nalbant nallasın", "Nalbant oğlan", "Of aman nalbandım" adlarında türkülerimiz vardır.

2. 6. Hammadde Olarak Taş Kullanılan Geleneksel Meslekler

2. 6. 1. Kaya Oymacılığı*

Nevşehir, kaya kiliseleri, oyma mağaralar, kayanın içine açılmış ambarlar ve turizmin artmasıyla birlikte kaya otellerin yoğun olarak bulunduğu bir yerdir. Toprağın yapısı itibarıyla Kapadokya bölgesi oyma barınaklar için müsaittir. Bu barınakların yapımını planlayan, bu işi taraklar yardımıyla bizzat yapan kişilere *kayacı, ambarcı* adı verilir. Nevşehir'de bu işi yapan usta sayısı soğuk hava depolarının artmasıyla birlikte hızla azalmıştır. Mesleğin geleneksel boyutu, bu işi sürdürenlerin kaya otellerin yapımı noktasında turizme yönelmesiyle dönüşüme uğramıştır.

Ustaların Tanıtımı: 1969 doğumlu Durmuş Aslan, yaklaşık 30 yıldır bu işi yapmaktadır ve mesleği babası ve dedesinden öğrenmiştir. Durmuş Usta, meslekle ilgili şu bilgileri vermiştir:

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** İbrahimpaşa Köyü, Ürgüp-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Durmuş ASLAN, 1969 doğumlu, Ürgüp'e bağlı İbrahimpaşa köyünde yaşıyor, ilkokul mezunu, kaya oyma ustası. Mesleği babası ve kaya oyma ustası Mehmet Aksoy'dan öğrenmiştir. 33 yıldır bu mesleği sürdürmektedir. Geleneksel anlamda çırağı olmasa da yanında çalışan işçilere mesleği öğretmeye çalışmaktadır. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** İsmail SAPMAZ, 1979 doğumlu, Ürgüp'e bağlı İbrahimpaşa köyünde yaşıyor, ilkokul mezunu, kaya oyma ustası. Mesleği babası ve dedesinden öğrenmiştir. 20 yıldır bu mesleği sürdürmektedir. Geleneksel anlamda çırağı olmasa da yanında çalışan işçilere mesleği öğretmeye çalışmaktadır.

"Ben ilkokul mezunuyum. Bizim meslek eskiden beri depocu veya kayacı diye geçer. Meslek okullarında fayansçı, çatıcı, sıvacı, demirci var ama bizim meslek yok. Niye olmasın? Aslında bu bölgede bu bir ihtiyaç. Hititlerden beri bölgemizde var bu meslek. İbrahimpaşa'da bu işle uğraşan 10-15 usta var. Kapadokya bölgesi dışında bizim yaptığımız işi yapan pek yok. Bu benim aile mesleğim; babamdan öğrendim. Ben ilkokuldan beri bu işle içli dışlıyım. Bizim taş ocağımız vardı ilerde, şimdi sit alanı diye kapattılar. Orda babama yardım ederdim. Hafta sonları oradan taş keserdik, parke yapardık. Bizim bölgemizin taşı olan sarı taş orada bulunur. Eskiden Ortahisar'da patates ve limon depoları eşerdik. Günümüzde ise turizme yönelmiş bulunmaktayız. Geçimim, kazancım sadece bundan. Çiftçilik yapıyorum ama yiyeceğimiz kadarını yetiştirmekle uğraşıyorum. Turizme sonradan atıldık, önceden limon deposu, patates deposu yapardık. Şimdi otel odası yapıyoruz. Mesela; Karakuş, Asmalı Konak vb. Eski ustalardan babam vardı, adı Mustafa. Ayrıca benim de ustam olan Hafız Usta (Mehmet Aksoy) var. Zaten bizim turizm sektörüne atılmamızı sağlayan da o oldu. İşi iyi ve düzgün yaptırmaya çalışırdı. O olmasaydı hâlâ patates deposu yapıyor olurduk. Bugün artık patates deposunu elde yapma bitti, makineleşti. Otel odalarını da makineyle yapacaklar ama makineler odalara giremediği için elde yaptırıyorlar. Kavak'ta taş ustası, İbrahimpaşa'da kayacı, Mustafapaşa'da sıvacı ve fayans ustaları var. Buranın geneli bu işlerle uğraşıyor. Bunlarla ortak çalışmalar yapıyoruz. İbrahimpaşa'da bu işle ilgili 20 usta var." (K.K. 9).

1979 doğumlu olan İsmail Sapmaz, İbrahimpaşalı bir diğer kaya oyma ustasıdır. O da 20 yıldır bu işin içindedir. İsmail Usta'nın aktardığı bilgilere göre eskiden beş odalı bir ev alıp pansiyon yaptırırlarken, şimdilerde zengin yatırımcılar bir mahalleyi tümüyle satın alıp kaya oteller haline getiriyorlarmış. Böyle durumlarda bir yıllık, iki yıllık işler götürü usulü alınmaktadır. O bölgeyi restore edip otel şekline dönüştürülebilmesi için bu tip işlerde 15-20 kişilik bir ekip şeklinde çalışılır. Bu meslekte sürekli bir iş çıkmayabilir, bazen üç dört ay beklendiği de olur. İşin durumuna göre gündelik işçi olarak veya ücrette anlaşarak götürü usulü çalışılmaktadır. Günlük yevmiye yaklaşık 100 liradır. Dışarıya yapılan işlerde 20-30 lira kadar günlük gider olmaktaymış. Turizm iyi gittiği sürece kaya oyma ustalarının işleri de iyi gitmektedir (K.K. 18).

Kullanılan Madde ve Aletler: Bu meslekte *külünk* adı verilen tek uçlu bir çeşit kazma ile taşçı kalemi kullanılır. Diğer yandan toprak birikintilerini boşaltmak için küreğe ihtiyaç vardır. Külünk daha ziyade kalın oymalarda kullanılırken, kalem ise ince işlerde, motif oluşturmada kullanılır. Bir kişi akşama kadar yirmiye yakın uç harcar (K.K. 9, K.K. 18).

Ambar oyulacak yerin tüflerinin homojen, katıksız, bazalt kırıntılı olmaması gerekmektedir. İçinde süngertaşı, ponza bulunan tüf katmanlar ideal sayılmaktadır. Bir ambarı oymak için gerekli kesici-yontucu aletler binlerce yıldan bu yana hemen hemen değişmemiştir: külünk, beylik kazma, küsük, lağım demiri, balyoz, çivi ve kama (Güney 2005: 3).

Mesleğin İcrası: Durmuş Usta kaya oymacılığının nasıl yapıldığını şöyle anlatmaktadır:

> "Var olan eski kayaları oyuyoruz. Oturulmamış, yıkılmış, önü uçmuş kayaların önce rutubetini alıyoruz. Rutubeti alınmazsa o kayadan pek hayır gelmez. Önüne taşçı arkadaşlara kemer çattırıyoruz. Zamanında o yapı ne olarak kullanıldıysa ya da sağlam olup olmadığına göre işlem yapıyoruz. Yapının iç temizliği bittikten sonra iç yüzeyde tıraşlama yapmaya başlıyoruz. İsteğe göre motif ve desen de yaptığımız oluyor. Örneğin, önceden burada Rum yerleşimi varmış, nakış ve süslemeler daha önce onlardan kaldığı için tarzımız onlara yakın. Fakat bazı durumlarda özgün çalışmalarımız da oldu. Babamın yanında taş ocaklarında taş kırmayı, Ortahisar'da ise patates deposu yapmayı öğrendim. Ama depo ve ambar gibi yapılarda ince iş olmaz. Hafız Usta'nın yanında ince işi öğrendim. 2000 yılından beri bağımsız çalışıyorum; ancak bu iş, ekip işi. Bu ekipte herkesin bir görevi var. Yiv denilen doğal çatlaklar olur, elle çalışırken bunlara iyi bakacaksın. Makineyle keserken, çark dönerken bu doğal çatlaklar kapandığı için görünmüyor. Elimizle işlerken bu çatlakları görüyoruz. Bir çatlağa sütun koyulacaksa koyuyoruz. Taştan bir kemer çatılacaksa çatıyoruz. Yani ustalık bir yapının içini boşaltıp dümdüz kale şeklinde kesmek değildir." (K.K. 9).

Meslekle İlgili Sorunlar: İsmail Usta mesleğin çeşitli sorunları olduğunu söyleyerek bunların başında ustalık belgesi hususu olduğunu vurgulamıştır:

> "Bizdeki en büyük sorun artık bu meslek için ustalık belgesi istenmesidir. Bu durum televizyonda da söylendi, ama bu belgeyi verecek herhangi bir kişi ve kurum olmadığı için ustalık belgesi alamıyoruz. İşkur'a sorduk, başka kurumlara da sorduk, tatmin edici bir cevap veremediler." (K.K. 18).

Durmuş Usta meslekle ilgili sorunlardan bahsederken Anıtlar Kurulu ile olan sıkıntıları dile getirmiştir:

> "Şimdi Anıtlar Kurulu, bize zorluk çıkarıyor. Tıraşlama yapabilmemiz için en fazla 3 cm. izin veriyorlar. Ancak 3 cm. ile olmaz, bu işi onlar değil ustaları bilir. Avrupa'dan turist çağırıyoruz ama onların konaklayacağı yerleri yapamıyoruz. Bir yapının restorasyonu için mimar çalıştırma şartı

vardır, mimara da saygımız var ama işin içinden gelmediği için bazı şeyleri bilmiyor, bizlere soruyor." (K.K. 9).

Durmuş Usta, yetiştirdiği çırakların olduğunu, bu sanatı öğrenmek için belli aşamalardan geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Durmuş Usta'nın aktardığına göre, çırak, önce amele işlerini yapar, toprak atar, taş kırar. Son olarak kaya kesme işini öğrenir. Bu sanatı öğrenmenin belli bir sınırı yoktur, kaç yılda öğrenileceği yeteneğe bağlıdır. Günümüzde çırak yetiştirme hususunda sıkıntılar oluyormuş, çünkü gençler bu mesleğe pek heves etmiyorlarmış (K.K. 9).

İsmail Usta ise turizmle birlikte bu mesleğin önünün açıldığını, aksi takdirde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınabileceğini ifade etmiştir. Özellikle kaya otel odaları yapımında ve restorasyonunda makine kullanmanın imkânsız olması ve doğal şartlar gereği el yapımının zorunlu olması bu mesleğin garantisi olmuş (K.K. 18).

2. 6. 2. Mezarcılık*

Türk mezar mimarisinin bilinen en erken örneklerini Hun dönemine ait kurganlar oluşturmaktadır. Türkistan'da Nain Ula-Katanda, Pazırık, Şibe, Tuyahta, Yako-Nur, Berel ve Kızart gibi bölgelerde ele geçen kurganlar, en önemli örnekler arasında yer almaktadır. M.Ö. IV-II. yüzyıllarda *kurgan* adı verilen Türk mezarları, Moğolistan'ın Altay Dağları çevresinde XX. yüzyılda yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Diyarbekirli 1972: 99-108).

Mezar taşı olarak, ölünün heykelini dikmek özelliğine en erken İskitlerde rastlanır. Türkler, mezarlarının doğu girişine mezarda yatanın bir heykelini dikerlerdi. Bunlar içinde dikkat ve itina ile oyulmuşları vardır. Bunlar, hiçbir zaman sıradan eser olmayıp, ayrı ayrı kişilere ait olduklarından farklı özellikler taşırlar. Böylece, batıdaki Etil nehri boylarından, Baykal ötelerine kadar yüzlerce kadın ve erkek mezar taşı bulunmuştur. Heykel gibi mezar taşı geleneği, sonraki bin yıllarda, XVII-XIX. yüzyıllarda Osmanlı Türklerinin ülkesinde de devam edecektir (Baykara 2001: 36).

Bozkır mezarlarının en karakteristik hususiyetleri, mezarın etrafının dört köşe olarak yassı taşlarla kaplanmış olması idi. Daha ziyade yüksek bölgelerde bulunan bu mezarların, birçoklarının bir arada görülmesi de oldukça nadirdir. Birbirlerinden ayrı ve seyrek olarak bulunuyorlardı. Öyle anlaşılıyor ki Göktürk devrinde, bu taş levhaların yerini üzeri süslenmiş taş tabutlar almıştır. Bu tabutlar da, yekpare dört taş levhadan meydana gelmişti. Bu mezarların içine, yanına veya daha uzağına birer taş da dikilmişti (Ögel 1984: 134).

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Hacıbektaş-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Deniz ULUTAŞ, 1957 doğumlu, Hacıbektaş'ta yaşıyor, ilkokul mezunu, mezar ustası. Mesleği babası Kadir Ulutaş'tan öğrenmiştir. 25 yıldır bu işi yapmaktadır. Yanında çırakları çalışmaktadır.

Mezar taşları, altında yatan kişiyi gösterir ve âdeta onun bir heykelini andırır. Bu gelenek Türk toplumunda binlerce yıl, hatta İslâmiyet'ten sonra da yaşamıştır. Batı Türklüğünde, Osmanlı mezar taşlarında bu esas, XX. yüzyıl başlarına kadar, hiç olmazsa mesleğinin timsali olan başlığının şekli ile devam etmiştir (Baykara 2001: 156). İslâmiyet'in kabulünden sonra, heykel geleneği, kısmen geriledi. Mezar taşlarında artık çehreyi belirleyen ağız, burun ve gözlere, yer verilmemeye başlandı. Osmanlılar mezar taşlarında alttaki ölünün sadece başlığı ile yetindiler. Boyutlu özellikler de daha çok kabartma şeklini alarak devam etti (Baykara 2001: 222). XVIII-XIX. yüzyıl mezar taşları, meselâ Batı Anadolu'da oldukça yaygın bir kabartmalar serisi gösterir. Bu mezar taşlarında en çok cami, ev, çiçek veya benzeri motiflere rastlanır. Böylece devrinin cami veya ev mimarisinin örneklerini bile bu mezar taşlarında bulabiliyoruz (Baykara 2001: 223).

Mezarları ve mezar taşlarını yapan ustalar, münferit şahsiyetler miydi, yoksa belirli bir meslek erbabı mıydılar? Bu soruya yanıtı, Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler* adlı çalışmasında vermektedir. Merçil'in aktardığına göre (2000: 96), mezar taşçıları, mesleklerinde belirli merhalelerden geçerek ilerliyorlardı. Mezar taşçıları *gulam, şagird* ve *üstad* merhalelerinden geçerek yükselmekte idiler. Bu sanatkârlardan Ahlat'taki mezar taşlarında çalışanlar da tespit edilmiştir.

Ustanın Tanıtımı: 1957 doğumlu olan Deniz Ulutaş'a bu meslek, ailesinden miras kalmıştır. Mesleği babasından öğrenen Deniz Usta, 1994'te mesleği babasından devralmıştır ve o yıldan beri bağımsız olarak iş yapmaktadır:

> "Hem mermerci, hem de el sanatları ustasıyım. Ustalık belgelerimde bunlar yazıyor. Bu yörede oniks taşı ve mermercilik 700-800 yıl öncesinden, Hacı Bektaş Veli zamanından beri varmış. Bu meslek bizim dede mesleğimizdir. Dedemden babama, ondan da bana kaldı. Ailece bu meslekten geçiniyoruz. İşi babamdan öğrendim. Çıraklıktan ziyade kendi işimizdi, ama babam beni iyi yetiştirdi. Kolye, vazo, isimlik, şamdan, satranç takımı yapardık o zamanlar. Babam zamanla oniks işinin biteceğini düşündü. 40 yıl önce oniksten mermerciliğe geçti. Sonra mezar yapmaya başladık. 25 yıldır bu işi yapıyorum." (K.K. 8).

Kullanılan Madde ve Aletler: Mezarcılıkta, mermer, granit, traverten ağırlıklı olarak kullanılır. Bazen Nevşehir taşı ve Tomarza taşı da kullanılmaktadır. Granit, Kırşehir'den, mermer ve traverten Ankara'dan getirtilir. Tomarza taşı Kayseri'den, sarı taş ise Nevşehir'den temin edilir. Diğer alet ve maddeler ise, elmas uçlar, cila makinesi, asit, çeşitli boyalar ve kalemlerdir (K.K. 8).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Mezar ölçüleri alınarak hangi taş kullanılacaksa o taşın kesimi yapılır. Mermerde cilayı makine otomatik olarak yapar ve mermeri perdahlar. İşlemeler isteğe göre belirlenir, çizimleri yapılarak

uygulanır. Yazılar asit yardımıyla makineyle yazılır. Bazen taş üzerine çeşitli figürler kalemler yardımıyla çizilir (K.K. 8).

Alevi-Bektaşi mezarlarında genel olarak taç, teslim taşı, kenger yaprağı, kıvrık ve düz dal, hurma, asma, servi, gül, kandil, şamdan gibi motif ve desenler kullanılır (Yazıcıoğlu 2004: 104-107).

Mezar yapım süresi iki gündür. Mezarda metre kare hesabı ödeme yapılır (K.K. 8). Deniz Usta mezar dışında; kaplama, mutfak malzemesi, çeşme, şömine, merdiven de yapmaktadır.

Meslekle İlgili Sorunlar: Meslekle ilgili sorunların başında ham madde temininde yaşananlar gelmektedir. Mermer ve granitin pahalı olması fiyatları artırmaktadır. Diğer yandan gençlerin bu mesleğe ilgi duymaması çırak bulmakta zorluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Bugün Hacıbektaş'ta bu mesleği yapan üç kişi kalmıştır.

Köklü bir geçmişe sahip olan ve inanç ekseninde gelişmiş Hacıbektaş taş işçiliği, günümüz pazar ve üretim şartlarında yok olmaya yüz tutmuştur. Babadan oğula gecen bu zanaat geleneği dâhilinde yetişen ustalar, zorlaşan maddi şartlar sebebiyle geçimlerini büyük oranda farklı uğraşlarla kazanmaya başlamıştır. Zanaat, temel olarak hediyelik eşya üretimi ve kaplama-tezgâh-mezar üretimi kollarında devam ettirilmektedir. Hediyelik eşya üretiminde de el işçiliği ve torna işi olarak iki ayrı alt koldan söz edilebilir (Akbulut 2013: 236).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Hacıbektaş mezarcılığında kullanılan motif ve desenler Alevi-Bektaşi inanç ve kültürünü yansıtmaktadır. Mezarların üstüne işlenen 12 köşeli teslim taşı Alevi-Bektaşilerce kutsal sayılan 12 imamı simgelemektedir. Diğer yandan mezarların yan bölümlerinde görülen Zülfikar kılıcı kabartmaları ve mezar başlarına yapılan Bektaşi tacı da yine bu inanç sisteminin bir yansımasıdır.

2. 6. 3. Oniks Taşı İşçiliği*

Kapadokya'nın günlük yaşamı üzerinde eskiden beri taşların büyük etkisi olmuştur. Konut, ibadethane, mimari dışında taşın kullanıldığı bir başka alan da süs eşyası üretimidir. Özellikle Hacıbektaş çevresinde yoğun olan oniks taşı, sarı, pembe, kırmızı, beyaz renklerdedir. Damarlı taş adı verilen, birden fazla rengi içeren çeşitleri de bulunmaktadır. Üzerine çeşitli motifler işlenen ve biçimlendirilen oniks taşı kişisel süs eşyası ve ev aksesuarı yapımında kullanılır.

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Uçhisar ve Hacıbektaş-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Alpaslan ÇELEBİ, 1972 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, ilkokul mezunu, oniks taşı ustası. Mesleği ustası Yüksel Eren'den öğrenmiştir. 25 yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Gencer ERSOY, 1974 doğumlu, Hacıbektaş'ta yaşıyor, lise mezunu, oniks taşı ustası. Mesleği babasından öğrenmiştir. Yaklaşık 20 yıldır bu işle uğraşmaktadır. Şu an çırağı yoktur.

Geçmişte oniks, özellikle Hacıbektaş dergâhına bağlı kişiler arasında teslim taşı olarak bilinen kolyelerin yapımında kullanılmıştır (Hünerel ve Er 2012: 228).

Yunancada *onyks* olarak kullanılan ve *tırnak* anlamına gelen bu kelime Türkçeye *oniks* olarak girmiştir. Türkçede oniks kelimesi hem bir tür mermer hem de kalsedon türlerinden yarı değerli bir taş türü olan akiğin bir çeşidi için kullanılmaktadır. Gerçek oniks, büyük ölçüde silisyum minerallerinden oluşan bir tür akik taşıdır. İç yapısı lifli ve hareli olan bir türü *kedi gözü* olarak adlandırılır ve takı yapımında kullanılır. Bu taşa benzediği için mermer türlerinden biri de oniks olarak adlandırılmıştır. Karışıklığı önlemek için oniks ve oniks mermeri olarak ifade etmek daha doğrudur. Oniks mermeri dekoratif hediyelik eşya yapımında kullanılmaktadır (İşçen 2009: 40-41).

İlkçağ Anadolu'sunda Ürgüp dolaylarında bulunan alabaster su mermerinin önemli bir ticaret maddesi olduğunu yapılmış araştırmalardan öğreniyoruz. Kapadokya madenlerinden biri olan bu zengin mineralli yarı değerli taşın Sinoplu tüccarlarca Avrupa'ya dış satımı yapıldığından *sinople* adı ile tanındığı ileri sürülmektedir (Güney 2009: 49-50).

Erciyes Dağı ile Hasan Dağı arasındaki yanardağ yöresinde birçok kaynak ağzında biriken oniks, Anadolu'nun Türkleşme sürecinde mitolojik bir değer de kazandığı için önemsenmiştir. Hacı Bektaş Veli bir simge olarak boynuna astığı teslim taşını oniksten yaptırmıştır. Mustafapaşa yakınlarında çıkarılan bu taş, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Hacıbektaş ilçesine götürülerek işlenirmiş. Sarı, yeşil, balgami, kurşuni renkli ve güzel cila kabul eden bu taş, Bektaşilerin taşıdıkları teslim taşı, kemer taşı bundan yapıldığı için işlendiği yerin adını alarak Hacıbektaş taşı olarak tanınmıştır. Kasaba sanatçıları bu taştan ağızlık, yazı takımı (divit), kâse, tabak, vazo, şamdan, tütün tabakası, kahve takımı, satranç takımı yapmışlardır (Güney 2009: 49-50).

Meşrutiyet'e kadar birçok sanatkâr ve pek çok aile geçindiren bu sanat Meşrutiyet'ten sonra sönmeye başlamıştır. Türk-Rum değiş tokuşundan önce Ürgüp Rumlarının bu taştan kapaklı ve menteşeli tütün tabakası yapıp İstanbul'a gönderdiklerini kentin yaşlıları anlatmaktadır (Güney 2009: 49-50).

Nevşehir'de oniks taşı atölyeleri küçük işletmelerdir. Bu işletmelerde fazla kişi çalışmaz. Üretim genellikle kış aylarında yapılır ve yaz aylarında ise üretilen ürünlerin satışı yapılır. Ancak atölyelerde yaz aylarında gelen turistlere gösteri amaçlı üretim de yapılmaktadır (Er ve Hünerel 2012: 73-74). Bugün, Ürgüp Avanos, Uçhisar, Göreme ve Hacıbektaş'ta oniks taşının sergilendiği ve satıldığı dükkânlar ve tezgâhlar bulunmaktadır.

Ustaların Tanıtımı: 1972 doğumlu olan Alpaslan Çelebi aslen Kırşehir Mucurludur. Uçhisar'daki dükkânında turistik amaçlı oniksten dekoratif ürünler yapmaktadır. 1988'den beri bu işi yapan Alpaslan Usta, mesleğe ustası Yük-

sel Eren'in yanında başlamış, beş yıl çıraklık yaptıktan ve askerden geldikten sonra kendi işini kurmuştur. Eskiden çırak yetiştirmiştir ama şu anda talep olmadığı için çırak çalıştırmıyor.

Gencer Ersoy, 1974 doğumlu olup Hacıbektaş'ta yaşamaktadır. İşlemiş olduğu oniks taşlarını Hacıbektaş'ta Çilehane'nin ön kısmında bulunan tezgâhında turistlere satmaktadır. Gencer Usta, yaklaşık 20 yıldır bu işle uğraşmaktadır.

Kullanılan Madde ve Aletler: Kullanılan ham malzeme oniks mermeridir. Bu taşla ilgili olarak Alpaslan Usta şunları kaydetmiştir:

> "Avanos'ta ve Ürgüp'te birer taş ocağı vardı, önceden oniksi oralardan temin ediyorduk. Oralar kapanınca Kırşehir'e bağlı Bekdik ve Avcı köylerinden alıyoruz. Bunun yanı sıra Sivas, Balıkesir, İzmir, Bayburt ve Tokat'tan getirtiyoruz. Taş bakımından Türkiye çok zengin. Taşın tonunu 100 liradan alıyoruz." (K.K. 6).

Oniks taşını işlerken torna makinesi, murç, gönye, pergel, tığ, törpü, slâyt, elmaslı kesim makinesi; cilalama işlemi için ise asit kullanılmaktadır. Eskiden keski ve çekiç kullanılırmış ama bu aletlerle ince işler çıkartmak oldukça güçmüş. O zamanlar genelde kapı ve şömine işlemeleri, hamam havuzları vb. şeyler yapılırken artık teknolojiyle birlikte kolye, tespih, anahtarlık gibi oniksten yapılma süs eşyaları artmaya başlamış. Ayrıca son yıllarda Pakistan'dan getirilen yeşil renkli oniks taşları ve bundan yapılan ithal ürünler ön plana çıkmaya başlamıştır (K.K. 6).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Oniks işçiliğinde kesme, şekillendirme, parlatma ve cilalama olmak üzere dört aşama vardır. Öncelikle kare şeklinde gelen taş çeşitli boyutlarda kesilir. Daha sonra tornada şekil verilen parçalar cila makinesinde parlatılır. Slâytta fil, kaplumbağa, deve gibi hayvan figürleri çizilmektedir. Oniksten yapılan ürünler oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Hediyelik eşya olarak takılar, biblolar, saatler, mumluklar, sarımsak döveçleri, fincan, vazo, şekerlik, tuzluk, kül tablası, satranç taşları, anahtarlık, yumurta figürleri vb. eşyalar turistlere sunulmaktadır.

Uçhisar'da yapılan ürünleri yerli ve yabancı turistler almaktadırlar. Ancak yabancı turistler bölgeye uçakla geldikleri için ürünleri taşıma problemi yaşamaktadır. Bu yüzden yabancılar daha az alışveriş yapmaktadırlar. Yabancı turistlerin arasında oniks ürünlerine en fazla İranlılar, Uzak Doğulular ve Araplar ilgi duymaktadır.

Alpaslan Çelebi'nin aktardığına göre, bir biblonun yapımı yaklaşık bir gün sürmekteyken, yumurta figürlerinden bir günde 30-40 tane, vazolardan 10 tane yapılabilmektedir. Maliyetin büyük bir kısmını işçilik oluşturmaktadır.

Yumurta figürleri 2 lira, saatler 20 lira, vazolar büyüklüğüne ve işçiliğine göre değişse de ortalama 30 liradan satılmaktadır (K.K. 6).

Hacıbektaş'ta oniks taş işçiliği diğer yerlerden farklı bir karakteristiğe sahiptir. Burada yapılan ürünler, inanç turizmi bağlamında Hacıbektaş'a gelen ziyaretçilerin ilgilerine göre düzenlenmiştir. Hacı Bektaş Veli türbesi ve Çilehane çevresinde konumlanan hediyelik eşya dükkân ve tezgâhlarında Bektaşi giyim kültürünün bir parçası sayılan ve on iki imamı simgeleyen teslim taşları, güvercin figürleri, Hz. Ali portreleri, Zülfikar minyatürleri vb. satılmaktadır. Özellikle Ağustos ayında Hacıbektaş ilçesinde yapılan Hacı Bektaş Veli'yi anma etkinlikleri üretimin bu dönemde artmasını sağlamaktadır.

Meslekle İlgili Sorunlar: Meslekle ilgi sorunların başında talep olmadığı için çırak yetiştirememe gelmektedir. Konuyla ilgili Alpaslan Çelebi, şunları söylemiştir:

> "Bu mesleğin geleceği yok. Çırak yetiştiremiyoruz biz, çünkü çırak yok. Ben birkaç çırak yetiştirdim; ama bıraktılar, başka mesleklere yöneldiler. Meslektaşlarımdan birçoğu bıraktı, mesela eski ortağım hurdacı oldu, bir başkası artık tezgâhçılık yapıyor. Gelir olmadığı için bıraktılar. Burada perakende sattığım için ayaktayım, sırf imalatçılık yapsaydım ben de şimdiye kadar çoktan bırakmıştım bu işi. Burada yapıp burada sattığımız için bize ekonomik olarak bir avantaj sağlıyor." (K.K. 6).

Ürünlerin pazarlanması noktasında yaşanılan sorunlardan biri de, turizmdeki tur sistemidir. Turla gelen turist kafileleri anlaşmalı dükkân ve tezgâhlara götürülmekte, bu da rekabete olumsuz etki yapmaktadır.

Pakistan'dan gelen oniks taşları ve bu taşlardan ucuza mal edilerek yapılmış dekoratif ürünler, yerli oniks ürünlerinin azalmasına sebep olmuştur.

Oniks taşı işçiliğinin sağlık sorunlarına sebep olduğu da söylenmektedir. Özellikle imalathanede işlem yaparken ortaya çıkan oniks tozu akciğerlere zararlı olduğu vurgulanmıştır:

> "Ayrıca bunun tozu insan vücuduna özellikle akciğerlere çok zararlı, bize küçükken söylemediler. Mesela ben kendi oğlumu yetiştirmiyorum, çünkü tozdan zarar görmesini istemiyorum. Birçok meslektaşım genç yaşta öldü." (K.K. 6).

Günümüzde büyük oranda terk edilmiş olmakla beraber Hacıbektaş'ta taş işçiliği, babadan oğula geçen bir zanaat geleneğidir. Geriye kalan ustalar da bu gelenek dâhilinde yetişmişlerdir. Pazar şartları sebebiyle zorlaşan üretim, yetişen ustaların büyük ölçüde farklı mesleklere yönelmesine ya da farklı yan uğraşlarla geçimlerini desteklemelerine sebep olmuştur. Bununla birlikte hâliha-

zırda mesleğe devam eden ustaların da zaman zaman zanaat üretimine ara vererek farklı uğraşlarla geçim sağladıkları da olmuştur (Akbulut 2013: 226).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Yörede "taşı yapanın karnı doymaz", "taşın tozunu yutan bir daha bırakamaz" gibi sözler bu meslekle ilişkilendirilebilir.

Kaynak kişilerin bildirdiğine göre bazı turistler, oniks taşını *şans taşı* olarak adlandırmakta ve taşların şans getireceğine, nazardan koruyacağına ve stresi azaltacağına inandıkları için bu taşları tercih etmektedirler. Oniksten yapılmış bazı figürlerin çeşitli anlamları vardır. Fil bereketi, kaplumbağa uzun ömrü simgelemektedir. Yöreye gelen turistler hediyelik eşya alırken bu simgesel anlamların etkili olduğu belirtilmiştir (K.K. 6, K.K. 13).

Alevi-Bektaşi inançlarının Hacıbektaş oniks taşı işçiliği üzerinde önemli yansımaları olmuştur. Teslim taşları ve bu taşların 12 köşeli oluşu, 12 imamı simgelemektedir. Diğer yandan Zülfikar kılıcı, oniks yüzeyine işlenen Hz. Ali portreleri, kanberiye ve palhengler hediyelik eşya olarak satılmaktadır.

2. 6. 4. Ponza Taşı İşçiliği*

Ponza volkanik, gözenekli bir kayaç türüdür. Türkçede ponza taşı; sünger taşı, köpük taşı, topuk taşı, hışır taşı, nasır taşı, küvek gibi adlarla da bilinmektedir. TDK Güncel Sözlük'te ponza, "bazı yüzeylerin temizlenmesinde, mermerlerin parlatılmasında, ovma işlerinde kullanılan, çok gözenekli, çok hafif kaya, sünger taşı, ponza taşı"[5] olarak tanımlanmaktadır.

Yörede edindiğimiz bilgilere göre, dünya genelinde sadece İtalya, Yunanistan ve Türkiye'de ponza taşı bulunmaktadır. Türkiye'de ise Afyon, Isparta, Bitlis ve Nevşehir'de çıkarılmaktadır. Ponza taşının turizmde hediyelik eşya malzemesi olarak kullanılması oldukça yenidir.

Ustaların Tanıtımı: Aynı zamanda Uçhisar'da bir mahallenin muhtarı olan ponza ustası Nihat Serhat, taşın kullanılmaya başlamasını şöyle anlatmaktadır:

> "1990'lı yıllarda arkadaşlarımız taşlık bir alanda oynarken tesadüfen bu taşı bulup yontarak biçime sokmuşlar, peri bacası biçimine getirmişler. Yumuşak bir taş olduğu için biçim vermesi kolaydır. O tarihten sonra

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Uçhisar-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Nihat SERHAT, 1979 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, ilkokul mezunu, ponza taşı ustası. Mesleği kendi kendine ve yakın çevresinden izleyerek öğrenmiştir. 18 yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Seyhan SERHAT, 1951 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, ilkokul mezunu, ponza taşı ustası. Mesleği kendi kendine ve yakın çevresinden izleyerek öğrenmiştir. 20 yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

[5] TDK Güncel Sözlük, "Ponza" Maddesi, (Tarih: 10.12.2013). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52a3e2f0bdddb2.48052369

amatör olarak bu sanat Uçhisar'da başlamıştır. Ondan sonra Ürgüp'ün Karlık köyünde bir dağda bu taşın yumaklarını bulduk. Orası bizim hammadde kaynağımız oldu. Bu sanat Uçhisar kasabasına özgüdür, bu sanatın ustalarını Uçhisar kasabasında bulabilirsiniz. Kışın boş kaldığımızda çoğu arkadaşla beraber bu işi yaparız. Burada yaklaşık 20-30 kişi bu işi yapıyor. Bu taşı hediyelik eşya olarak ilk işleyenler Önder Usta, Kara Ali (Ali Candoğan), Fatih Turacık gibi kişilerdir. Ben 3-4 kişiye bu el sanatını öğrettim." (K.K. 26).

Seyhan Serhat ise, Uçhisar'daki dükkânında 20 yıldır bu mesleği sürdürmektedir. Seyhan Usta'nın aktardığına göre, günümüzde Kapadokya bölgesinde ponza taşı işlemeciliği ve ponza taşından yapılmış hediyelik eşyaların satış dükkânlarının merkezi Uçhisar'dır. Bu sanat, bağımsız bir meslek olmaktan ziyade bir boş zaman uğraşı olarak da tanımlanabilir. Ancak sadece meslekten geçimini sağlayanlar da vardır (K.K. 32).

Kullanılan Madde ve Aletler: Bu sanatta işlenmemiş ponza taşı, bıçaklar, maket bıçağı, dinamo, mermer kesici slaytlar, tığlar kullanılmaktadır. Nihat Serhat'ın aktardığına göre, en iyi taş Ürgüp'ün Karlık köyünden çıkmaktadır. Taşı bu yörede birçok yerde bulmak mümkündür ama Karlık köyünden çıkan taşın içinden çürük çıkmaz. Taş, tek parça halinde çıkar. Taşın kalitesi, içerisinde yiv adı verilen damarların olmamasına bağlıdır. Çünkü işlem esnasında bu yivler taşın bölünmesine ve parçalanmasına yol açabilir (K.K. 26). Serhat, şu bilgileri vermektedir:

"Karlık köyünde bu sanat oluşmamıştır. Onlar sadece dağdan çıkartır ve bize traktör hesabı satarlar. Onlar işlemeyi bilmiyorlar. Belki de turizmin burada aktif olması buna sebep olmuştur. Bir traktörünü 500 lira civarında bir fiyata alıyoruz ve bir traktör taştan irili ufaklı 500 tane ürün çıkartabiliriz. Uçhisar'da her kış yaklaşık 5000 tane taş işlenir. Bu da piyasaya, bölgedeki hediyelik eşya tezgâhlarına dağılır." (K.K. 26).

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Nihat Usta ürünlerin yapılışı hakkında şu bilgileri vermiştir:

"Kolay işlenebilmesi için suya batırılarak yumuşatılır. Sonraki aşamada taşı yumak halinde testereyle keseriz, sonra yontarız. Üçüncü aşamada delme işlemlerini yaparız. En sonunda da lambalık yaparız. Bu hayal gücü gerektiren bir çalışmadır. Çünkü önünüzde bir taş yumağı var, tamamen bunu hayal gücüyle bir biçime sokuyorsunuz. Tornacıların çelik kestikleri testerelerle taşları kesiyoruz. Taşı sabit tutabilmek için taşın alt kısmını düzlememiz gerekiyor. Spatula denilen oymacı aletleriyle taşa şekil veriyoruz. Her üründe yaklaşık yüzde 30 fire veriyoruz. Örneğin ham taşın boyu 30 cm. ise biz 10 cm.sini mutlaka fire veririz. Yani tıraşlama yaparken düşer o kısmı. Bunların iç hep boştur gece lambası olarak

kullanılır. En küçükleri 3 liradan, orta büyüklüktekileri 20 liradan, büyük olanları ise 100 liradan satılır. Turistlere satışımızda fiyatlar 100 ile 300 avro arasında değişmektedir. En büyük taşı da bu bölgede ben yaptım. Benim üstüme o büyüklükteki taşı kimse bulamadı, günlerce taşı çıkartmak için çalıştım. Bir plastik sandalye büyüklüğündeydi. Tek parça halinde işledim o taşı. Bu işte çalışabilmeniz için şevke gelmeniz lazım. Kafanızda bir tasarımın oluşması gerekir. Tamamen hayal gücüne dayandığı için psikolojik olarak hazır olmalısınız. Kışın üç ay boyunca verimli bir şekilde bu ürünleri yaparız. Önceden Ramazan ayları kışa denk gelirdi, Ramazan boyunca sahura kadar çalışır, gündüz yatardık, çok verimli çalışırdık. Ayda 70-80 tane ürün çıkartırız. Bazen tozundan tiksinirsiniz, yani sürekli yapılabilecek bir iş değil bu. Ben hediyelik eşya olarak araba minyatüründen tutun da, ev, konak, hayvan figürleri vb.ne kadar aklınıza gelebilecek her ürünü yaptım. Tabi, en çok peribacası satılıyor. Kapadokya'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin alabileceği en mantıklı hediyelik eşya ponza peri bacasıdır, çünkü bölgenin doğal volkanik taşıdır. Bu da her yönüyle güzel bir Kapadokya hatırasıdır." (K.K. 26).

Seyhan Usta, peribacası başta olmak üzere, şekerlik, aynalık, gece lambası, kül tabağı ve çeşitli süs eşyaları üretmektedir. Özellikle İtalyan ve Fransız turistlerin bu minyatür eşyalara yoğun talebi olduğunu söyleyen Seyhan Serhat, ponza taşının suya batmadığını ve ağırlığından yedi kat fazla suyu çekebildiğini belirtmektedir. Diğer yandan ponza taşının cep telefonu ebatlarında kesilerek topuk taşı olarak dünyaya ihraç edildiğini de sözlerine eklemektedir (K.K. 32).

Meslekle İlgili Sorunlar: Nihat Serhat, 1995 yılında bu işin sanat haline gelerek bir kazanç kapısı haline dönüştüğünü söylemektedir. O yıllarda alçı kalıplarla hediyelik eşyaların henüz imal edilmediğini, bu sebeple çok iyi satışlar yaptıklarını ifade eden Nihat Usta, kalıp alçıdan ürünler piyasaya çıkınca el emeği yapılan bu işin gittikçe azaldığını belirtmektedir:

"90'lı yıllarda çok satardık ama o zaman bu alçıdan döküm malzemeleri yoktu. O zamanlar tamamen bu ürünler vardı. Alçıdan yapılanlar daha güzel gözüküyor ama onlar sanat değil, fiyatları da bedava denilecek kadar ucuz. Tanesi 25 kuruşa alınıyor, 1 liraya satılıyor. O da maddi olarak cazip geliyor müşterilere. Alçıdan olanlar boyalı, göze hoş geliyor yerli turist için, ponza ise doğal taş. Ponza taşına şu anda Avrupalı turistler rağbet ediyor. Adamlar el sanatını biliyor, ona değer veriyor. Bu iş bitme aşamasında. Çin'den gelen hediyelik eşyaların fazlalığı ve ucuzluğu bu sanatı yok etme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Hediyelik eşyalardaki çeşitlilik arttıkça ponza taşına rağbet azalıyor. Bölgeye gelen turist her çeşitten bir tane alsa onlarca valiz hediyelik eşya almış olur. Avrupalı turistler bu taşı seviyor ama kendi ülkesine götürmesi sorun oluyor. Şu

anda bir usta bu işle evini geçindiremez, ek başka işler de yapması lazım. Son yıllarda televizyonlarda ponza taşının kanserojen madde ihtiva ettiğine, ponza tozunun akciğere zarar verdiğine yönelik açıklamalar yapılmış. Biz bunlara inanmıyoruz. İnşaatlarda kullanılan briketlerde kimyasal maddeler var ama kullanılıyor. Biz bu işi yapan kişiler olarak resmi bir şekilde doktor raporu alıp bunun sağlığa zararlı olmadığını ispatlamak istiyoruz." (K.K. 26).

Bölgenin coğrafi dokusunun bozulmaması için ponza taşı çıkartılmasına kısıtlamalar getirilmiş (K.K. 26). Bu durum ham madde teminini güçleştirmektedir.

2. 6. 5. Sarı Taş İşçiliği*

Taş işçiliği yerleşik hayatın sonucu ortaya çıkmış bir meslektir. Coğrafi elverişliliğe göre mesken yapım malzemesi olarak kullanılan taş, ustaların elinde bir sanat eserine dönüşmüştür. Türkler, özellikle Anadolu'ya geldikten sonra taştan önemli mimari eserler inşa etmişlerdir. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar taşı işleyerek han, hamam ve kervansaraylarda kemer ve nakış süslemesine önem vermişlerdir. Günümüzde birçok yerde taştan yapılma mimari eserlere rastlamakla birlikte Urfa Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin gibi iller taş evlerin yoğunluğu bakımından öne çıkmış illerdir.

Kapadokya yöresinde bulunan ve bina yapımında kullanılan tüf taşlarına *sarı taş* veya *Nevşehir taşı* denilmektedir. Bu taşlar yapısı bakımından doğal yalıtım malzemeleridir. Gözenekli bir yapısı vardır ancak gözenekleri bir biriyle bağlantısı olmadığından dayanıklıdır. Sarı taş ocaktan ilk çıkarıldığında yumuşak ve işlemesi kolay bir taş görünümündedir ama zamanla güneş ve havayla temasıyla çok sert bir yapıya bürünür. Sarı taşlar geçmişte olduğu gibi bugün de inşaat ve cephe kaplama malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bu taşların beş-altı farklı rengi vardır, ancak baskın renk sarıdır. Kapadokya bölgesinde Rumlardan kalan binalarda kullanıldığı göz önüne alınırsa sarı taşların inşaat malzemesi olarak kullanımının epey eskiye gittiği görülür.

Ustanın Tanıtımı: Taş ustaları, taş ocaklarında işlenmemiş olarak çıkarılan taşı işleyen, yontan kişilerdir. Taş ustaları, mesleği geleneğin içinden ustaçırak ilişkisiyle öğrenmektedir. Bu ustaları eski dönemlerin mimarları olarak nitelendirebiliriz. Nevşehir yöresindeki 50 civarındaki taş ustasından biri de Muharrem Aşkan'dır. Muharrem Usta, 25 yıldır mesleğin içindedir ve işi ağabeyinden öğrenmiştir. Şimdiye kadar birçok çeşme, ev, otel, şadırvan ve cami

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Uçhisar-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Muharrem AŞKAN, 1960 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, sarı taş ustası. Mesleği ağabeyinden öğrenmiştir. 25 yıldır bu mesleği yapmaktadır. Yetiştirdiği çırakları vardır.

yapımında çalışmıştır. Son zamanlarda daha çok restorasyon işlerinde çalışmaktadır.

Nevşehir'de taş ustaları genelde yevmiye usulüyle çalışırlar. Bazen götürü usulüyle de iş almaktadırlar. Diğer ustaların olduğu gibi, Muharrem Usta'nın da bir ekibi vardır. Bir ekipte yaklaşık 10-15 kişi bulunur.

Kullanılan Madde ve Aletler: Taşlar renk ve özelliklerine göre limon sarısı, antik kızıl, devetüyü gibi isimlerle adlandırılır. İnşaatlarda kullanılan taşlar, Avanos ile Nevşehir arasında bulunan Böltaş adlı taş ocağından temin edilmektedir. İnşaatın yapıldığı yerde projeye uygun olarak taş kesimleri yapılır. Taş ustaları çalışırken gönye levye, külünk, tarak, yan çekiç, balyoz, keski, çivi gibi aletleri kullanırlar (K.K. 22).

Mesleğin İcrası: İnşaat alanına getirilen taşlar külünk yardımıyla düzeltilir, tarakla yontulur. Gönye ile taşların kenar ölçümleri yapılarak taşlar harçla örülür. Bu işlem bittikten sonra taşların üzerine çivilerle desenler çizilir. Taş işçiliğinde, oyma, kabartma, kazıma gibi işlemler uygulanmaktadır. Daha çok bitkisel ve geometrik motifler, yazılar, hayvan ve insan figürleri taşın üzerine işlenir (K.K. 22).

Taş ustaları motif ve desenleri doğaçlama yapabildikleri gibi, eski deneyimlerinden aktararak da işlerler. Nevşehir yöresinde motif ve desenler, Uçhisar, Ürgüp, Kavaklı, Göreme gibi yer isimleriyle bilinir (K.K. 22).

Günümüzde taş ustaları, Nevşehir yöresinde çeşme, cami, otel, şadırvan, ev gibi yapıların hem inşaatında hem de restorasyonunda çalışmaktadırlar.

Meslekle İlgili Sorunlar: Taş ustalarının mesleki sorunlarının başında işlerinin mevsimlik olmaları gelmektedir. Bir taş ustası mevsim şartlarından dolayı bir yılda sadece 7 ay çalışabilmektedir. Bu nedenle bazı ustalar şehir dışına çalışmaya gitmektedirler.

Taş yontmada makineleşme hız kazanmıştır, ancak ince işlerde taş ustasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca makinelerin yonttuğu taşlar sağlam olmamaktadır. Yörede geleneksel yapı inşaatlarının azalması mesleğe olumsuz etki yapsa da, son dönemlerde turizmle birlikte artmaya başlayan taş oteller mesleğe yeni bir soluk kazandırmıştır. Diğer yandan bölgenin doğal ve tarihi dokusu sebebiyle Anıtlar Kurulu'nun inşaat ruhsatlarına sıkı denetimler getirmesi, inşaat yapmayı zorlaştırması, bu mesleğe olumsuz etkilemiştir.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Taş ustaları İbrahim peygamberi mesleğin piri kabul ederler. Meslekteki inanışa göre, Kâbe'nin inşaatında sonra Urfa'ya gelmiş ve orada da binalar yapmıştır. Onun yetiştirdiği ustalar değişik bölgelere yayılarak bu mesleğin yaygınlaşmasını sağlamışlardır (K.K. 22).

"Ustanın çekici bin altın", "ekmeğini taştan çıkarmak" gibi atasözü ve deyimlerin kaynağı bu meslek erbabıdır.

2. 6. 6. Tomarza Taşı İşçiliği*

Doğal taşlar, insanlık tarihinde uzun süre bina yapımı, heykelcilik, saray mimarisi gibi alanlarda taşıyıcı madde ve süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Kayseri taşı veya Tomarza taşı olarak bilinen taş, volkanik bir taş çeşidi olup adlarından da anlaşılacağı üzere Kayseri ve civarında, özellikle Erciyes dağı çevresinde çıkartılmaktadır. Bu tüf taşı hafif bir taştır ve gözenekliliği yüksektir. Mermer, granit gibi taş çeşitlerine göre daha yumuşaktır. Bu sebeple işlenmesi ve üzerine motif ve desenler yapılması kolaydır. Tomarza taşı, doğa şartlarına ve basınca dayanıklı olup, gözeneklerinin çok olması sebebiyle donma ve çözülmelerde aşınmaz. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde bu taşın kullanıldığı görülmektedir.

Günümüzde bina cephelerinde, camilerde, otellerde, park ve bahçe süslemelerinde, şömine, barbekü, çeşme ve mezar yapımında kullanılmaktadır. Kayseri'nin çeşitli köylerinde bu taşı kullanarak işleyen taş ustaları bulunmaktadır.

Kayseri'ye yakın oluşundan olayı Tomarza taşı işlemeciliği, Nevşehir'de de yapılmaktadır. 1970'lerden bu yana Nevşehir'de çeşitli alanlarda bu taş işlenerek kullanılmaktadır. Günümüzde Nevşehir'de Tomarza taşından el işi yontuculuğunu 5 usta yapmaktadır. Bazı firmalar ise, makineler yardımıyla modern desenler işlemektedirler.

Ustaların Tanıtımı: Mustafa Erkoç, 13 yaşından beri taş işçiliğinin içindedir. Ustası Selim Uçarağcı'nın yanında 6 yıl çıraklık yapmış, sonra askerden dönünce de değişik yerlerde çalışmıştır. Şu anda diğer taş ustası Ahmet Başgöl'ün yanında çalışmaktadır.

Ahmet Başgöl yirmi yıldır bu mesleğin içindedir. Önceleri inşaatlarda çalışmıştır. Ahmet Usta, özellikle çekiç kullanımında inşaatlarda çalışırken ustalaştığını belirtmektedir. Küçük yaşlardan itibaren resim yapmaya ilgi duyması onu bu sanata yönlendirmiş. Sonra çevresinde bu işi yapanları izlemiş, onlardan mesleğin inceliklerini öğrenmiş.

Kullanılan Madde ve Aletler: Taş işçiliğinde kullanılan ana malzeme Tomarza taşıdır. Bu taşın yanında, nadiren andezit, bazalt, mermer gibi taşlar da

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Göre-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Mustafa ERKOÇ, 1965 doğumlu, Göre'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Tomarza taşı ustası. Mesleği ustası Selim Uçarağcı'dan öğrenmiştir. 35 yıldır taş işçiliği yapıyor. Daha önceleri çırak yetiştirmiştir. Şu an çırağı bulunmamaktadır. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Ahmet BAŞGÖL, 1974 doğumlu, Göre'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Tomarza taşı ustası. Mesleği kendi kendine ve izleyerek öğrenmiştir. 20 yıldır bu işi yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

işlenmektedir. Elmas keski ve taraklı çekiç meslekte kullanılan aletlerdir. Bunun dışında taşları parçalara ayırmaya yarayan spiral adı verilen makine de kullanılmaktadır. Taşlar, kütlesine göre değişmekle birlikte 800-1000 lira arasında fiyatlarla Kayseri'den alınmaktadır. Taşların sertlik ve yumuşaklığına göre kalite farkı olmakta ve fiyatları değişmektedir (K.K. 1, K.K. 24).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Taşlar büyük boyutta olduğu için, öncelikle *spiral* adı verilen makine ile kesilir. Daha sonra Tomarza taşı, elmas keskiler vasıtasıyla çeşitli motifler yapılarak süslenir. Spiral adı verilen makinenin kullanılması dışında Tomarza taşından elde edilen ürünler hep el işçiliğiyle yapılmaktadır.

Mustafa Usta, bu taş işlemeciliği için ortaya konulan motiflerin herhangi bir kalıbı olmadığını, geleneksel olarak el işçiliğiyle yapıldığını belirtmiştir. Ancak bazı durumlarda şablon kullandıklarını söylemiştir (K.K. 24). Ahmet Usta, Tomarza taşı işçiliğinde bazen *eskitme* yönteminin kullanıldığını ve bunun için yapılan ürüne özel bir boya sürüldüğünü, bazen de ürünün toprak altına gömülerek bekletildiğini ifade etmiştir. Taraklı çekiç adı verilen alet ise ürünün bozuk yerlerini düzeltmek için kullanılmaktadır (K.K. 1).

Kaynak kişilerden alınan bilgilerden anlaşıldığına göre, Tomarza taşına işlenen figürler daha çok Selçuklu ve Osmanlı dönemine aittir. Bunların dışında *İtalyan şeytanı, Rum işi, çörklen* adları verilen figürler çokça kullanılmaktadır (K.K. 1, K.K. 24).

Tomarza taşından şömine, barbekü, mezar taşı, cami süslemeleri, çeşme, kuyu ağzı, kapı girişleri ve dış dekoratif ürünler yapılmaktadır. Bu ürünler arasında en fazla çeşme ve kapı girişleri yapımı için talep olduğu tespit edilmiştir. Ürünler, sipariş üzerine yapılmaktadır. Tomarza taş işlemeciliği işin büyüklüğüne göre en az üç gün sürmektedir. Elde edilen ürünler, usta tarafından monte edilmektedir. Yapılan ürünler 300 ile 3.500 lira arasında değişmektedir (K.K. 1, K.K. 24).

Meslekle İlgili Sorunlar: Nevşehir'de Tomarza taşı ile ilgilenen 5 usta vardır. Bu ustaların çırakları yoktur. Nevşehir'de adı geçen mesleğin yapıldığı yerlerdeki belediyelerin bu mesleğe destek vermemesi söz konusudur. Tomarza taşı işlemeciliği için, maddi desteğin olmaması, bu meslekle meşgul olan ustaların kendi çabalarıyla ayakta kalması, bu mesleğin de bazı geleneksel meslekler gibi *gelecek kaygısı taşıyan meslekler* grubuna girmesine neden olmuştur. Konuyla ilgili Ahmet Başgöl şunları kaydetmiştir:

> "Bu sanatta ilerleme yok, bu sanatın değerini bilen de yok. Müşteri mezar yapmamızı istiyor ama pahalı geliyor söylediğimiz fiyatlar. Ancak, hem taşı pahalı alıyoruz, hem de günlerce işlemeler için uğraşıyoruz. Ayrıca nakliyesi var, Koruma Kurulu'ndan alınacak taşıma belgesi vb. var. Ge-

çenlerde bir müşteriye yaptığım ürün nedeniyle başıma gelmeyen kalmadı. Jandarma kuyu kapağını bahçesinde görmüş adamın, tarihi eser sanmış. Kuruldan bazıları Roma dönemi eseridir, diye görüş bildirmişler, kendime ait olduğunu ispat edene kadar çok uğraştım. Mesleğimi geliştirmek için çaba gösteriyorum. Ahiler Kalkınma Ajansı'na projeyle başvuru yapıp atölyemi genişletmeyi düşünüyorum." (K.K. 1).

***Mesleğin Gelenek Boyutu*[6]:** Taş işçiliğindeki geleneksel yapı bu meslekte de kendini göstermektedir. Usta-çırak ilişkisine dayalı öğrenme, meslek piri inanmaları, taş yontusuyla ilgili sözlü kültürün ürettiği sözler burada da söz konusudur.

2. 7. Hammadde Olarak Toprak Kullanılan Geleneksel Meslekler

2. 7. 1. Çömlekçilik*

İnsanoğlunun çömleği nasıl keşfettiği tam olarak bilinmemektedir. Genellikle kabul gören varsayım, insanoğlunun toprağın ateşte pişirilip sertlik kazandığını tesadüfen bulduğu yönündedir. Keşfetme şekli ne olursa olsun, çömlekçiliğin başlayıp gelişmesi, göçebe kavimlerin yerleşik hayata geçmesiyle olmuştur. Anadolu'da ilk yapılan çömleklerin Neolitik döneme, yaklaşık M.Ö. 7. bin yıla ait olduğu bilinmektedir. Anadolu insanı neredeyse on bin yıldır toprağı suyla çamura dönüştürüp şekillendirmektedir. İlk yapılan çömlekler sargı ve dolama usulü ile elde ediliyordu. Pişirme ise genellikler açık ateşte yapılmaktaydı. M.Ö. 3. bin yılda çömlekçi çarkı bulunmuş ve çömlek çarkta şekillendirilmeye başlanmıştır (Ceylan ve Bayazit 2011: 77).

Avanos'ta çömlekçiliğin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Genellikle Hititlerden bu yana Avanos'ta çömlek yapıldığından bahsedilmektedir. Oysa bölgede Hititler öncesine tarihlenen höyüklerde yapılan kazılarda yerleşik olarak seramik yapıldığını gösteren bulgulara ulaşılmıştır. Bugün Avanos ilçesi Sarılar beldesindeki Zank Höyük kazılarında Tunç Cağı'ndan (M.Ö. 3000-1200) başlayarak Klasik Çağ'a (M.O. 500-400) kadar çeşitli çanak-çömlek buluntuları elde edilmiştir. Yine Avanos'un Topaklı beldesinde Topaklı Höyük'te yapılan kazılarda, Tunç Çağı'ndan Bizans dönemine kadar sıralanan 24

---

[6] Sarı taş işçiliğinde bu geleneksel boyut ele alındığından bu konu tekrar irdelenmemiştir.

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Avanos-Nevşehir, 2013. **1. Kaynak Kişi Bilgileri:** Ferhat AKCAN, 1967 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ortaokul mezunu, çömlekçi. Mesleği ustası ve aynı zamanda dayısı olan Faik Üvez'den öğrenmiştir. 32 yıldır bu mesleği yapmaktadır. Daha önce çırak yetiştirdiği gibi şimdi de yanında çalışan çırakları vardır. **2. Kaynak Kişi Bilgileri:** Halim Bülent SÖNMEZ, 1977 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, lise mezunu, çömlekçi. Mesleği ustası İbrahim Bayramoğlu'ndan öğrenmiştir. Yaklaşık 20 yıldır bu işin içindedir. Bir çırağı bulunmaktadır. **3. Kaynak Kişi Bilgileri:** Şaban TOPUZ, 1972 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, yüksekokul mezunu, çömlekçi. Mesleği ustası Ferhat Akcan'dan öğrenmiştir. Yaklaşık 25 yıldır bu mesleği yapmaktadır. Bir çırağı bulunmaktadır.

yapı katında çeşitli seramik parçaları bulunmuştur. Bu bulgular Avanos'ta çömlekçiliğin geçmişinin oldukça eskilere dayandığını göstermektedir. Kızılırmak kenarında yerleşik birçok eski uygarlık gibi Avanos'un da zengin çanak çömlek buluntusu vermesi son derece doğaldır (İşçen 2011a: 75).

Anadolu'nun Hitit öncesi halklarından Hatti, Hurri ve Luvilerin çeşitli beylikler şeklinde örgütlendikleri Orta Tunç Cağı'nda, Yozgat yakınlarındaki Alişar ve Çorum yakınlarındaki Alacahöyük ile Orta ve Güneydoğu Anadolu'da bazı yerleşim birimleri dikkati çekmektedir. Mezopotamya uygarlığı ile yakın ilişki içinde bulunan bu halkların çömlekçi çarkını Anadolu'da ilk kullanan halklar olduğu bilinmektedir. Çanakkale yakınlarındaki Troya II. Yapı katında (M.O. 2500-2000) bulunan ve çömlekçi çarkı ile yapıldığı saptanan çömlekler ise bu konuda Anadolu'daki ikinci örnekleri oluşturmaktadır (İşçen 2011a: 72).

Kırşehir'in doğusunda Mucur, Arabsun, Nevşehir, Ürgüp, Avanos, Himmetdede ve Kayseri'ye doğru uzanan geniş bir saha içinde, renkleri pembebeyaz olan tüfler (gözenekli katman) bulunmaktadır. Bu bölgedeki toprakların ama yapısını iç püskürük kayalar oluşturmaktadır. Arazi tamamen volkanik karakterdedir. Çömlekçilikte kullanılan topraklar, Avanos'un Gedik, Kurubayır, Cinderesi, Kızılöz ve Alibey yerinden sağlanır. Gedik'te damar halinde kırmızı ve gök, Kurubayır'da çoğunlukla kırmızı, güneyinde gök, Kızılöz ve Alibey yerinde ise tümüyle kırmızı renkli toprak bulunur (Ünal 1989: 3-4).

Avanos'un toprağı sıcağa ve soğuğa elverişli bir yapı içermektedir. Pişmiş işler, mevsim değişikliği gözetmeksizin dışarıda kalabilirler, bu durum deformasyona neden olmamaktadır. Buna nazaran diğer bölgelerdeki toprak çeşitlerinde bozulmalar görülür. Avanos'ta yapılan ürünler diğer yerlerde üretilen ürünlere göre biraz daha pahalı olabilmektedir. Ama toprak yapısının eskimeye müsait oluşu nedeniyle çok uzun yıllar kullanılabilmektedir (Sertalp 2005: 22).

Günümüzde de çömlekçilik denince akla ilk gelen yerlerden birisi de Avanos'tur. Yörede çömlekçiliğin önemli bir yeri vardır. Halkın büyük bir kısmı geçimini bu yolla kazanır. Avanos'ta geleneksel yöntem ve gereçler kullanılarak yıllarca geleneksel formlar üretilmiştir (Hayırsever 1997: 1).

Avanos, Nevşehir'in çömlekçilikle ün kazanmış bir ilçesidir. Çömlekçiliğin izleri Avanos'un birçok yerinde görülmektedir. Her yıl birçok yerli ve yabancı turist bu ilçeyi ziyaret etmektedir. Avanos'un girişinde bulunan taş köprünün yanı ve ilçe meydanında olmak üzere iki ayrı yerde çömlek heykelleri bulunmaktadır. Bu heykeller ilçeye gelenlerin dikkatini çekmektedir. Çarşıda ve sanayi bölgesinde çömlekçilikle ilgili irili ufaklı birçok imalathane ve satış yeri bulunmaktadır. Bazıları hem imalathane hem de satış yeri olan bu yerler genelde kayadan oyma yapılar içinde bulunmaktadır. Kızılırmak'ın killi toprağından

yapılan çömleklerin kayadan oyma yerlerde sunulması ürün-mekân uyumunu sağlamaktadır.

Eskiden burada yapılan kullanma kaplarının yarısı burada satılıp, diğer yarısı diğer illere, ilçelere ve kasabalara gidiyormuş. Motorlu taşıtlar yokken at arabası ve eşek kullanılırmış. Atın üzerinde sekiz-on testi iple, urganla bağlanıp götürülürmüş. Bu bağlama işine *çatarak* denilirmiş. Ürünler başka yerlerdeki pazarlarda genelde takas usulü satılır, çömleklerin yerine arpa, buğday gibi tahıllar alınırmış (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Avanos'ta bugün 70'e yakın çömlek ustası olduğu bilinmektedir. Günümüzde Avanos Çömlekçiler Çarşısında yan yana dizilmiş çömlek atölyelerinde turizme yönelik sunum ve satış gerçekleştirilmektedir. Güneş almayan, zemini toprak olan bu atölyelerin hemen giriş kısmında *çıkrık* adı verilen tezgâh bulunur. Avanos atölyelerinde, değişik ebatlarda çömlek, küp, testi ve güveç gibi işlevsel mutfak gereçlerinin yanında son yıllarda Hitit ve Frig formlarını tekrarlayan hediyelik eşyalar da üretilmektedir. Büyük kentlerde, hatta Avrupa'da hediyelik eşya mağazalarında yer bulan Avanos işi testiler, antik formda çanak ve çömlek ürünleri bölgenin en önemli gelir kaynağıdır.

Ustaların Tanıtımı: 1967 doğumlu olan Ferhat Akcan, uzun yıllar Avanos'ta bu mesleği icra eden ustalardan biridir. Mesleği usta-çırak ilişkisi içinde dayısından öğrenmiştir. Ferhat Akcan'ın babası, 1963'te Almanya'ya gitmiş. Ferhat Usta, bir müddet Almanya'da kaldıktan sonra Avanos'a gelip 14-15 yaşlarında burada mesleğe başlamış. Önce alıp satmayla başlamış, sonra üretime geçmiş. Ürün çıkarmayı, çarkı, dayısı Faik Üvez'den öğrenerek ustalaşmış. Zamanla çıraklar yetiştirmiş, bazen de yaz dönemlerinde öğrenciler yabancı dil ve ticareti öğrenmek için gelip onunla çalışmak istemişler. Öğrenciler genelde pazarlamada çalışmışlar (K.K. 12).

Daha önce çok sayıda çırak yetiştiren Ferhat Usta, Avanos Çömlekçiler Çarşısındaki atölyesinde hem üretim, hem de turist gruplara meslek icrasının temsili sunumunu yapmaktadır. Buraya gelen turistler, görsel sunumun yanında çömlekçi çarkının başında bu deneyimi de yaşayabilmekte ve kendileri çömlek yapabilmektedirler. Atölyesinde çeşitli birimlerde 10 kişi çalışmaktadır. Komşu dört dükkânla ortaklık yoluna giderek birlik oluşturan Ferhat Usta, atölyelerin birleştirilmesi hususunda şunları belirtmiştir:

> "Yaklaşık otuz senedir bu dükkân açık. Babamla birlikte başladık bu işe, önceleri al-sat usulü üretmeden satış yapardık, sonra ben işi öğrendim. Dükkân, eskiden kira idi, 8 yıl önce onu satın aldık. Babam emekli oldu. Yan taraftaki dükkânlarla üç sene önce ortaklık kurduk, dükkânlarımızı birleştirdik. Şimdi dört dükkânın her şeyi ortak. Ürünleri birleştirdik, harmanladık, herkesin farklı farklı bir ürün konsepti vardı, onları da bir-

leştirdik. Ortaya bir rakam çıktı ve sonra ürün ve fiyat standardı getirmiş olduk. Giderler de ortak kasadan karşılanıyor." (K.K. 12).

Çömlekçiler Çarşısında atölyelerini birleştirme kararı aldıktan sonra Ferhat Usta'yla ortak çalışan diğer atölye ustaları Halim Bülent Sönmez ve Şaban Topuz da meslekle erken tanışan, mesleği içeriden öğrenen kişilerdir. Şaban Topuz'un ustası Ferhat Akcan; Halil İbrahim Sönmez'inki ise İbrahim Bayramoğlu'dur. Avanos'un eski çömlekçi ustalarından tanınmış olanlarından bazıları ise şunlardır: Ahmet Taşkıran, Ömer Taşkın, Abdurrahman Berber, Hakkı Çöl, İbrahim Ateş, Mehmet Yaşar Uçar, İlksan Doğan, Ahmet Sağışman. (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Kullanılan Madde ve Aletler: Ferhat Akcan'ın aktardığı bilgilere göre, hammadde olarak kullanılan toprağın getirildiği belli başlı toprak ocakları vardır. Avanos'un batı kısmında bulunan altı yedi tane farklı ocaktan çömlek yapımı için *sert, gevşek, yağlı, yağsız vb.* diye tabir edilen cinsten toprak alınır (K.K. 12). Ferhat Akcan çömleğin hammaddesi toprakla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir:

> "On beş sene öncesine kadar toprak ocaklarından toprak getirme işini yapan arkadaşlar vardı. Çömlekçilikle uğraşanlar, 'gidin, biz şu topraktan şu kadar istiyoruz' derdi. Onlar da giderler, toprağı çapalarlar, eski bulgur dövme tokmaklarıyla hazırlarlardı. Bu işi yapanlar, traktörle, torbalarla veya çuvallarla getirir ve bizlere satarlardı. Biz yapacağımız ürünün büyüklüğüne, hacmine ve çeşidine göre karışımları hazırlarız. Her toprakla her ürün yapılmaz. Yapacağınız ürüne göre yağlı-yağsız, kumlu-kumsuz karışımlar değiştirilir, suyla karıştırılır ve çamur haline getirilir. Eski çömlekçilikte *sert* veya *gevşek* diye tabir edilir. Mesela mevkiler vardır, *Kavakellerin serti* veya *Kurubayırın gevşeği* diye tabir edilen toprak, çıkarıldığı mevkilere göre adlandırılmış." (K.K. 12).

Çömlekçilikte ana alet çarktır. Günümüzde motorlu çarklar kullanılmaktadır. Çarkın tabanında motoru bulunmaktadır. Taban iskelesi ise balanssız bir durumdadır. Motorun gaz pedalına basınca aşağıdan debriyaj balatası çıkmaktadır. Üstte bir ağırlık tablası bulunmaktadır. Pedala basıldığı zaman balata çıkıp tablaya dokunmakta ve ondan sonra onun ağırlığının etkisiyle belirli bir zaman diliminde dönmektedir. En üstte çamurun konulduğu mil vardır. Perdahlama işleminde paslanmaz çelikten yapılmış sac levhalar ve misine ipi kullanılır. Motiflerde grafikçilerin kullandığı rapido kalemler kullanılır.

Ürünlerin Yapım Aşamaları ve Sunumu:

Çamurun Elde Edilmesi: Elde edilecek çamurun niteliğine göre çeşitli özelliklere sahip toprakların karıştırılması işlemine harmanlama denir. Karışımlarda en azından üç çeşit toprak karıştırılır. Kırma aşamasında toprağın içindeki

sert tanelerin kırılması ve parçalanması gerçekleştirilir. Eskiden tokmakla yapılan bu işlemi günümüzde makineler yapmaktadır. Kırma işleminden sonra toprak elenerek iri taneler karışımdan çıkartılır. Çeşitli işlemlerden geçen toprak çamur havuzlarında suyla karıştırılarak çamur elde edilir. Çamur hazırlandıktan sonra bir gün bekletilir. Yaklaşık 25-30 senedir kullanılan silindir denilen 20-25 cm. çapında büyük çelik topların arasından geçirilerek elenir, çamur oradan kâğıt gibi incecik çıkar. Eskiden çamuru elde yoğururlar, ustaların kullanabileceği hale getirirlermiş. Şimdi ise kıyma makinesine benzer makinelerde işlenerek inceltilmektedir. Ustalar, oradan alarak yapacaklarının ebadına göre misine ipleriyle veya telle kesip o anda işlemeye hazır hale getirmekteler. Çamura herhangi bir kimyasal madde katılmaz (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Şekillendirme: Çamurun yoğrulması eskiden elde yapılırken günümüzde pres makineleri kullanılmaktadır. Sertleşmeyi önlemek için çamurun şekillendirilmesi bir gün içinde gerçekleştirilmelidir. Çömlekler çarkta elle veya bir kalıp yardımıyla şekillendirilir ve bu işleme *çarkta çekme* veya *çeki çekme* adı verilir. Çarklar eskiden ayakla döndürülürken günümüzde elektrikle çalıştırılmaktadır. Çarkın yanında ustanın kullanacağı su bulunur, işlem esnasında bu su çamura sürülür. Ürün ana gövdesi tamamlandıktan sonra ince işler yapılmaya başlanır (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Yayvan tabakların tezgâhı biraz daha farklıdır. Orada normalde testi yapılan yüzeyin daha genişinden vardır. Daha geniş yüzeyli tablalar veya tabağın alçı taban kalıpları vardır, orada sıvama yöntemiyle yapılır. Abajur gibi ürünlerde ise çok ince uçlu bıçaklar veya bisturi neşterlerle kesilerek yapılır. Saksı ağızları ise genellikle çimdik atılarak yapılır. Saksının ağzına küçük bir oyuk yapılır, usta o kısmı parmakları birleştirip çimdik atarak yapar. Hafif eğimli deniz dalgası gibi desenlerin çıkarılması tamamen parmakları ustaca kullanmaya bağlıdır. Eğer üründe kulp kullanılacaksa bu elde hazırlanır ve gövde yapıldıktan sonra ona belli bir kıvamdayken eklenir. Herhangi bir yapıştırıcı kullanılmaz (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Halim Usta'nın aktardığına göre, çamura şekil verirken çamuru kavrama yöntemi vardır. Her iki avucunuzu da kuvvetli bir basınçla merkezleyecek şekilde tutmanız gerekmektedir. Ardından biraz sıkarak malzemenin havası alınmalıdır. Çamurun içinde hava kabarcıkları varsa, ne kadar makineden geçerse geçsin verimli olmaz. Sonra bu çamur inceltilerek sol el içte, sağ el dışta olmak üzere şekil verilir. Çarkta yapılan her türlü formun yuvarlak hatlı olması gerekir. Tornada şekillenmeyecek yuvarlak hatlı olmayan ürünler, çark halinde elde şekillendirilir veya ürünün modeli kalıp olarak elde şekillendirilir (K.K. 15). Ferhat Usta, bu kalıp modellerle ilgili şunları söylemiştir:

> "Tekstil kalıbı denilen kalıp oluşturulur, tekstil kalıplarından da üretim kalıplarına alırsınız. Mesela, çay bardağını düşünün, model oluşturul-

duktan sonra kalıptan alıyoruz. Onun için de döküm çamuru haline getirilmiş çamur kullanıyoruz. Döküm çamuru denir ona. Onu boza kıvamında, koyu ayran kıvamında içine dökersiniz; ama alçının kuru olması gerekiyor. On beş, yirmi dakika sonra içinde kalan sıvıyı boşaltırsınız, o esnada alçı kalıbın içerisinde bir gövde oluşmuştur. Bir saat sonra kalıbını açarsınız, çay bardağının ana aksanı çıkmıştır. Tabi, iki taraflı alçı olduğu için kenarlarında karşılıklı ince çizgiler oluşmuştur. Ondan sonra ürün biraz kurutmaya bırakılır. Bir gün sonra alıp elde perdahlama yöntemiyle veya zımparayla temizlersiniz. Çömlekçi tornasına koyup orada tıraşlarsınız ve çizgileri kaldırırsınız. Kısacası döküm kalıp metodu, alçı kalıp metodu böyledir." (K.K. 12).

Bir ürün şekillendirildikten sonra beklemeye bırakılır. Çünkü gövdenin biraz sertleşmesi lazım ki kulp veya başkaca bir aksesuar varsa bunlar eklenebilsin. Daha sonra yapılan ortamda bir gün daha kalır. Genelde *yanalık* adı verilen kurutma odalarında dinlendirme yapılır. Ortamın ve havanın sıcaklığı önemlidir. Bu odaların izolasyonunun iyi olması ve güneş almaması gerekir. Ferhat Usta, *yanalık* adı verilen odalarla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Güneş almayacak, ürün oda sıcaklığında kendi kendine kuruyacak. O odalarda diğer çalışma odalarından fazla akım geçirecek delikler vardır, özellikle onun için yapılmıştır. Orada da kurutmaya bırakılır. Bu da yaklaşık, hava şartlarına bağlı olarak bir hafta sürebilir. Üç günde de olur ama ürünün çatlama riski daha çoktur. Genelde bir hafta sonra fırına girmeye müsait hale gelir; ama fırına girmesi için sıfır nem olması gerekiyor." (K.K. 12).

Zırhlama: Çömlek kurutulmaya bırakılmadan evvel yapılan süsleme işlemlerine *zırhlama* denir. Süsleme sonrasında çömlekler belli bir sertliğe gelebilmesi için iki gün daha bekletilir (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Sırlama ve Perdahlama: Çamurun kurumasından önce ürünün yüzeyinde yapılan parlatma işlemine perdahlama denir. Bu işlemde *masat* adı verilen perdah tahtası kullanılır. Sürtünme sonucunda *cilalama* denilen yüzeyin doğal bir parlaklık kazanması amaçlanmaktadır. Ürünün üzerindeki pürüzler alınır, düzleştirilir. Birinci fırınlamadan sonra, ürünün gövdesi veya içi camla kaplanır. Buna sırlama denir. Cam dövülerek öğütülür ve toz haline getirilir. Öğütülmüş cam bir sıvıyla karıştırılır. Şayet şeffaf veya renkli istenirse içine renk pipetleri katılır. Sonra cam suyu katılarak malzemeyi sıvı boza kıvamına getirip içine veya ürünün dışına sürülür. Öğütülmüş cam günümüzde Eczacıbaşı, Kütahya Seramik gibi firmalardan satın alınmaktadır (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Motif Çizimi: Avanos çömlekçiliğinde antik formların yanında çağdaş formların da kullanıldığı görülmektedir. Raflarda Hitit gagalı testilerinin yanında, topraktan yapılma hayalet Casper formları görülebilir. Ürünlerin üzerine

genelde Anadolu medeniyetlerine, özellikle Hititlere ait motif ve desenler işlenir. Bu desen ve motiflerin çiziminde teknik ressamların kullandığı ucu çelikten rapido kalem kullanılır. O kalemlerle desenler çizilir, sonra renklendirilir ve üstüne koruyucu vernik çekilir. Seramik tarzında olanlarda yanmayan boyalar kullanılır. Bu tip ürünlerde fırçalar kullanılır. Bazen kalıp çizimler kullanılmaktadır. Kalıp desenler parşömen kâğıda çıkarılır. Parşömen kağıtta küçük küçük iğne delikleri yapılır. Tabağın konup üstüne toz kömür atılır. Kalıp bu şekilde ürünün üstüne çıkar. Samur fırçalarla seramik ve çini boyasıyla desenler şekillendirilir. Kuruttuktan sonra sırlama yapılır ve ürün bir daha fırınlanır. Motif olarak genelde Hitit motifleri ile lale, hayat ağacı gibi geleneksel Türk motifleri kullanılmaktadır. Ustalar, bu motifleri genelde çeşitli kitaplardan öğrenmektedirler (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

Fırınlama: Çarkta yapılan ürün kurutma odasına alınıp kurutulduktan sonra alınıp fırına götürülür. Fırına götürülürken hava şartlarına bağlı olarak nemin iyice ortadan kaldırılması için bazıları güneşli bir ortama serilir. Birkaç saat orada kalır ve sonra fırınlara götürülür. Birinci fırınlamada ürünler fırına balık istifi konulur. Şaban Usta, fırınlar konusunda şunları söylemiştir:

> "Bizim fırınlar çeşit çeşittir. Eski tarzda kullanılan fırınlar genellikle iki katlıdır. Altı ateş hazinesi ikinci katı çömleklerin istif edildiği yerlerdir. Onun küçük bir kapısı olur. Oradan içine istifleme yapacak kişi girer, diğer bir kişi de ürünleri getirir. Kademe kademe dizilir. Alt sıraya konulacak ürünler, yukarıdakinin ağırlığını tartacak şekilde olmalıdır. Önce taban kısmı dizilir, sonra ikinci kat, ondan sonra da üçüncü kat. Fırının büyüklüğüne göre de kat kat istif edersiniz. Fırının ağzını kapatırsınız, fırının üst tarafında soba borusu ebatlarında bir delik vardır. Aşağıdan yavaş yavaş ısı vermeye başlarsınız; ama çok hızlı değil, yavaş yavaş... Yakacak olarak kömür değil de, odun ve saman kullanılır." (K.K. 33).

Ferhat Usta, eskiden fırınlarda yakacak yakıldığını, günümüzde ise elektrikli fırınların kullanıldığını belirtmiştir:

> "Eskiden bu fırınlarda hiç kömür kullanılmazdı, kömürün ısısı herhalde fazla geliyor. Saman, talaş, nohut kabuğu, dediğimiz maddeler kullanılırdı. Fırınlar kesinlikle yavaş yavaş ısıtılmalıdır. Ani ısı yükselişlerinde ürünler zarar görür. Isı yaklaşık on saatte 850-900 dereceye kadar çıkar. Eskiden bu ısı ölçen cihazlar yokken, işler kara yürürdü. Usta fırının üstünden içeri bakınca aşağısını görebilecek şekilde malzemeleri istif eder. Isı verildikçe ürün islenir ve iyice kararır. Eski fırınlar, 200, 300, 500, 1000 ve 1500 testilik idi. Sekiz-on litre su alan bir testiye testilik denir, batmanlık diye de geçer çömlekçilikte. Kısacası çeşit çeşit fırınlar vardır. Mesela sanayi bölgesinde ortak kullanım fırınları vardır, o fırınlar da her dört-beş dükkâna bir tane düşer." (K.K).

Halim Usta'nın aktardığına göre, ortak kullanım fırınlarının başında yakıcı, sökücü, ziftçi ve külcü bulunmaktadır. Bir çömleğe bağlı 10-11 çeşit farklı çalışma alanı vardır. Her birinde ayrı ayrı birim çalışır, biri öbürünün işini yapmaz. Özellikle Avanos Sanayi bölgesindeki atölyelerde günlük yaklaşık bin kişi üretime girer (K.K. 15). Çift fırınlama adı verilen teknik hususunda Ferhat Usta şunları anlatmıştır:

> "Normalde bir kere koyduğunuz zaman zaten derecesini alır, birinci fırınlamada 850-900 derece kâfidir. Güveçte farklı bir teknik var. On, on beş sene öncesine kadar Avanos'ta güveç kabı fazla yapılmazdı. Bir orman köyü olan Eskişehir'in Sorumlu Köyü'nde, köy kadınları yapardı. Biraz önce bahsettiğimiz gibi onlar çarkta yapmaz, farklı bir teknik kullanırlar. Küçük bir tahta zemin altına demirden yapılan ve tornet adı verilen bilye gibi bir şey konup üzerinde çalışırlar. Kadınlar, çamuru top haline getirip tabanlarını oluşturarak elde şekillendirirler. Sonra çamuru sucuk vaziyetine getirip tabanı oluşturulur ve sararak gövde yapılır. Mesela şu gördüğünüz güveçleri bizim burada çömlekçi ustası çarkta şekillendiriyor, elde şekillendiriyor; ama orada o kadınlar sarma tekniğiyle, sucuk tekniğiyle yapıyorlar. Orman köyü olduğu için, erkekler de ormandan odun kesiyorlar. Onların fırınlama tekniği farklı, bizim gibi özel çömlekçi fırınları yok. O köyde rüzgâr hiç eksik olmazmış. Sadece temmuz-ağustosta rüzgâr olmazmış. Kadınların yaptığı güveçleri kuruduktan sonra köyün meydanında üçer, dörder katlı yığıyorlar, ama hepsini ağız ağza kapatıyorlar. Tabi bu esnada içlerine ağaç kabukları falan koyuyorlar, kolay pişsin diye etrafını da küçük parçacık odunlarla besliyorlar. Rüzgârın akımına göre tutuşturuyorlar ateşi, böyle pişerek yavaş yavaş yanıyor. Yüzyıllar önce kullanılan ilkel bir yöntemdir bu. Dışarıda fırınlama yapıldığı için ısı yüksek derecelere çıkamıyor. Ürün dışarıdan odunlarla kaplandığı ve ağız ağza kapandığı için hava alamıyor. Ürün hava alamadığı için yanamıyor, alevlenemiyor, sadece isleme yapıyor içine. Böylelikle ürünün içi kara çıkıyor, dışarısı da yandığı için kırmızılaşıyor. Güveç, Türkiye'nin birçok yerine oradan yayıldığı için buranın fırınlama tekniği bir alışkanlık olmuştur. Bizim ürünlerimiz elektrikli fırında veya odunlu fırında piştiği için her tarafı kıpkırmızı veya sapsarı çıkar. Biz o geleneği yaşatmak için ürünlerin içini tekrar saman ve talaşla dolduruyoruz ve tekrar elektrikli fırına koyup 500-600 derecede bir daha pişiriyoruz. Böylelikle güveçlerin içini karartıyoruz. Aslında bunun hiçbir faydası yoktur, tamamen bir alışkanlık. Herhangi bir faydası veya zararı yoktur." (K.K. 12).

Çömlekçiler, su testisi, güveç kapları, turşuluk, pekmez kapları, küllükler vb. günlük kapların yanında; mumluk, şekerlik, süs tabağı, süs testisi vb. gibi onlarca farklı hediyelik eşya üretmektedirler. En çok satılan ürünler, güveç, su testisi, su bardağı gibi günlük kullanıma yönelik ürünlerdir. Bir usta bu kaplardan, boyuna göre değişse de, günde yaklaşık 70 kadar üretebilir.

Sunum: Avanos çömlekçileri, geleneksel üretim yaparken, aynı zamanda turizme yönelik olarak ürünün tanıtımını, yani sunumunu da yapmaktadırlar. Atölyelere gelen yerli ve yabancı turistlere üretimin aşamaları, ürünlerin hikâye ve motifleri anlatılır. Bu anlatımlar turistlerin ilgisini çekmektedir. En çok Hitit testilerinin hikâyeleri, o dönemdeki kullanım amaçları ve motiflerinin anlamları üzerinde durulur.

Meslekle İlgili Sorunlar: Yaz mevsiminde atölyelerin hediyelik eşyaya yönelik üretimi kışa göre yüzde otuz azalır. Sanayi bölgesindeki esnaf, büyük küpler, çömlekler, dış bahçede kullanılacak ürünler yapan kişiler, yazın daha fazla üretim yapmaktadırlar. Son yıllarda plastik kapların ucuz ve daha ulaşılabilir olması çömlekçiliği olumsuz yönde etkilemiştir (K.K. 12).

Avanos çömlekçiliğinin sorunlarının başında çömlekçilerin ortak hareket edebilecekleri kurumsal bir yapılarının olmaması gelmektedir. Ayrıca Ar-ge birimi, toprak analiz laboratuarı ve pazarlama için çalışma yapabilecek öncü bir kuruluşun yokluğu da sorunlardan bazılarını teşkil etmektedir. Ferhat Akcan, meslekle ilgili yaşanılan sorunlar konusunda şunları ifade etmiştir:

> "Yıllar öncesinde atalarımızın, büyüklerimizin yaptıkları tekniklerle üretim ve pazarlama yapıyoruz. Kırk sene öncesinde çömlekçilik, sanayide çalışan atölyeler yokken, sadece çarşı merkezinde bu dükkânlarda yapılırmış. Ürünler, hediyelik eşya değil, günlük kullanma kaplarıydı o zamanlar. Daha sonra Avanos'un Kapadokya bölgesinde olmasının avantajıyla birlikte turizm gelişmeye başlamış. Bugünkü turistik amaca yönelik çömlekçilik işte o yıllarda, 70'li yıllarda başlıyor. Böylelikle turiste yönelik hediyelik eşyalar yapılmaya başlanıyor. Küçük aksesuarlar, mutfakta daha rahat kullanılabilecek kapaklı baharatlıklar, su bardakları, su testisi gibi kaba saba değil de biraz daha estetik hale getirdikleri ürünlere yönelmişler. Estetik hale getirilen bu eşyalara talep artınca ustalar, bir arayış içine girmişler ve vazo gibi daha farklı ürünler de yapmaya başlamışlar. Daha sonra üzerine bezeme işleri çıkmış, yani desen, çizim, boyama işlemleri... Şimdiye kadar sürekli yenilenerek gelişmiştir. Ancak yeterli değildir. Avanos çömlekçiliği bence olması gereken yerde değildir. Yıllar öncesinde Çömlekçiler Odası vardı; yaklaşık on sene önce kapanmak durumunda kaldı. Çünkü Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın çıkarttığı genelgelere göre üye sayısı az olduğu zaman kapatılması gerekiyor. Orası da üye sayısı yetersiz olduğu için kapandı. Biz de Esnaf Odasına devrolduk. Çömlekçiler Derneği adında bir derneğimiz var, ama aktif değil." (K.K. 12).

Avanos çömlekçilerinin bir başka sorunu turizmde mevcut olan tur sistemi ve bu sistemin bir sonucu olan komisyonculuktur. Çömlekçi ustalarının aktardığına göre, paket tur satışları sonucu yöreye gelen turistler, serbest hareket

edemiyor, tur şirketlerinin anlaşmalı olduğu mağazalara götürülüyorlar. Halim Usta, bu hususta şunları söylemiştir:

> "Müşteriye satış politikası var, bir sene önce otellerle anlaşma yapıyorlar. Tur şirketleri, 'biz size bu sene elli bin kişi getireceğiz, bize bir konaklama fiyatı belirleyin' diyorlar. Restorana gidiyor, öğle yemeği için bir konaklama fiyatı alıyor. Ondan sonra akşam eğlencesi olan Türk Gecelerine gidiliyor. Sonuç olarak, üç gece mi konaklayacak, kaç gün yemek yiyecek, şehir içi ulaşım, uluslararası ulaşım vs. derken kabataslak bir fiyat çıkartıyorlar. Duyduğumuza göre, 300-400 avroya tur satıyorlar. Çok ucuz bir fiyat. Yerli turist daha pahalıya geliyor buraya. Yabancı turistler, ülkesinden uçağa biniyor, Türkiye'de herhangi bir havalimanına iniyor. Rehberler otobüsle karşılıyor onları, gezdiriyor, konaklattırıyor, yediriyor, içiriyor. Turistler sadece özel ihtiyaçlarına, müze girişlerine ve ekstra bazı hizmetlere para veriyor. Dolayısıyla tur şirketleri yabancı turistlere ucuza tatil yaptırdığı için bizim gibi işletmelerden, çanak-çömlek ve seramik, deri, altın-pırlanta ve halı mağazalarından komisyon alıyorlar. Biz de turist başına komisyon vermek zorundayız ki, müşteri getirsinler. Vermezsen turist getirmiyorlar. Biz küçük işletmeyiz. Şehir dışında Güray Seramik, Sırça Seramik gibi kalabalık grupların rahatça gezip alışveriş yapabileceği büyük atölyeler var. Oradaki komisyon rakamları bizden çok üst seviyede. Biz genellikle yüzde yirmi veya yüzde otuz komisyon veriyoruz. Bu durumda ürünün fiyatını yükseltmem gerekiyor, o zamanda müşteri alıp almamakta tereddüt ediyor." (K.K. 15).

Şaban Usta da bu konuya değinerek tur sisteminin küçük işletmelere olan zararını şu şekilde ifade etmiştir:

> "Dükkânlarımız çarşı içinde olduğu için tur şirketleri bizi pek tercih etmiyorlar. Çünkü turistler şehir dışındaki atölyelere götürüldüğü zaman alternatif olarak görebilecekleri başka işletme yok. Mesela buraya geldiklerinde müşteri bazen içeride sıkılıyor, kapının önüne çıktığı zaman alternatif bir mekâna gitme şansı oluyor. Çünkü çarşıda market var, ayakkabıcı var, bijuteri dükkânı var, manavı var. Kısacası ihtiyaçlarını alabileceği işletmeler var. Ama o şehir dışındaki işletmelerin olduğu mevkilerde başka dükkânlar yok. Orada müşteri ancak içeriye girip gezer, sigara içiyorsa dışarıda sigarasını içer veya ağaç gölgesinde oturur. İçeride ürünler çok yüksek fiyatlara satıldığı için alternatif mekânın o fiyatı bozma gibi bir durum yok. Çok yüksek komisyonlar dönüyor bu işte, tur acenteleri turistleri ucuz fiyata getirdikleri için aldıkları komisyonlarla para kazanmaya çalışıyorlar." (K.K. 33).

Pazarlama konusunda bazı problemlerin yaşandığı, profesyonelleşmenin bu alanda yetersiz kaldığı görülmüştür. Ferhat Usta, bazı fuarlara, Ankara, İs-

tanbul, Chicago gibi hem yurt içinde, hem de yurt dışında çeşitli şehirlerde gerçekleştirilen Kapadokya tanıtım günlerine gittiklerini, bazen de yörede yapılan kongrelere davet edildiklerini ve oralara katıldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinin etkinliklerine de katılmışlardır. Atölyelerin tanıtım amaçlı kurdukları internet siteleri vardır. Bütün bu çalışmaların bireysel ve yerel çabalar olarak kaldığını vurgulayan Ferhat Usta, daha sistemli tanıtım faaliyetleri ve organizasyonların düzenlenebileceğini bildirmiştir (K.K. 12). Çömlekçilik konusunda Ferhat Akcan, şu tavsiyelerde bulunmuştur:

> "Bu meslek çok eski bir meslektir. Avrupa'da ve Avustralya'da hobi olarak atölyeler kuruluyor. Bu atölyelerde insanlar amatör olarak bu işle ilgileniyorlar. Ülkemizde de bu tip yerler kurulabilir. Diğer yandan hediyelik eşya olarak ürünleri ihraç edebilmeliyiz. Günümüzde bazı şirketler yurt dışına satış yapıyor ama fabrikasyon bahçe dekorasyon ürünleri gönderiyorlar." (K.K. 12).

Avanos'ta çömlekçiliğin gerilemesinde diğer etmen turizmdir. Turizmle birlikte satışı kolay ürünlerin yapılması yaygınlaşmıştır. Bu durum ürünlerle ilgili yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu meslek dalındaki insanlar geçimlerini bu alandan kazandıkları için yeni biçimlerin yaratılması ya da geleneksel biçimlerin değiştirilmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Seramik yerine alçıdan yapılmış süs eşyaları, tüyler, plastik boyalarla boyanmış ürünler; kazanç sağlamak amaçlı yapılan malzemelerdir. 1990 yılından itibaren Avanos çömlekçiliğinde yeni bir akım başlamıştır. Rapido tekniği denilen bu akım, üretilen çömlek ve seramiklerin rapido kalemle çizilerek desenlendirilmesidir. Bu ürünler turistlerden ilgi görmektedir, ama Avanos kimliğini yansıtmamaktadır (Acar 2012: 376-377).

Mesleğin Gelenek Boyutu: Avanos çömlekçiliğine bağlı geleneksel sözlü üretimin var olduğu görülmektedir. Âşık şiirinden, anonim ürünlere kadar çeşitli alanlarda çömlekçiliğe bağlı halk bilimi ürünleri karşımıza çıkmaktadır.

Kayserili Âşık Seyrani'ye ait olduğu bilinen "Kör de bilir Avanos'un yolunu / Testi bardak kırığından bellidir" dizeleri Avanos Çömlekçiler Çarşısının girişindeki heykelin üzerinde yazmaktadır. Şiirin tam dörtlüğü şu şekildedir:

"Arar isen gerçek Âdemoğlunu
Elindeki sırığından bellidir
Kör de bilir Avanos'un yolunu
Testi bardak kırığından bellidir" (İşçen 2011b: 60).

Çömlekçilikle ilgili yöreye özgü kelimeler şunlardır:

Eldesti: Bir tür kulplu çömlek.
Gebece: Çömlek peyniri yapımında kullanılan bir tür çömlek.
İşlik: Çömlek yapım atölyesi.

Kıvrak (Memeli): Çökelek yapımında kullanılan bir tür çömlek.
Koyacak: Çömlek fırınında ürünlerin koyulduğu yer.
Künk: Bacaların üzerinde kullanılan bir tür çömlek.
Ocak: Çömlek fırınında ateşin yandığı yer.
Sermiç: Yayvan biçimde yapılmış saksıya benzer bir tip çömlek.
Sırıklı: Küp tarzı çömlek.
Teş: Yayvan biçimde yapılmış genişçe çömlek.
Yağdan: Dört testi su alan geniş karınlı ve kulplu bir tür çömlek (İşçen 2011b: 54-56).

Ahilikten kalan uygulama ve gelenekleri sorduğumuzda, bu yörede ahilik kültürünün etkisi olsa da, günümüzde yaşatılmadığını, eski dönemlerde böyle bir şeyi duymadıklarını dile getiren Ferhat Usta, şunları söylemiştir:

> "Esnaf dayanışması vardı eskiden, ama şimdilerde müşteri kapmak için uğraşıyorlar. Yoğun satış zamanlarında doymuşluk olduğunda komşuya müşteri gönderilir. Eskiden daha güçlüydü, beraber yemek yapılırdı, hayırlar işlenirdi. Dükkânda bulunmayan bir ürünü komşudan ödünç alırdınız. Bazen müşteriler komşu dükkânlara yönlendirilirdi." (K.K. 12).

Dükkân açılırken besmele çekilir, "bereketi Allah'tan" diye dua edilir. Dükkâna sağ ayakla girilir. İlk müşterinin aldığı malzemeye siftah denir. "Siftahı senden, bereketi Allah'tan" diye söylenir. Müşteride ilk paranın miktarı önemli değildir. Diğer yandan çömlekçilikle ilgili halk inançları da vardır. Çömlekçi çarkı boş çevrilmez, bunun uğursuzluk getireceğine ve günah olduğuna inanılır. Çömlek devrilir ise bunun bereket getireceğine inanılır. Eskiden çömlek yapamayan kişiye kız verilmezmiş ama günümüzde bu tersi bir anlayışa dönüşmüş (K.K. 12, K.K. 15, K.K. 33).

2. 7. 2. Seramikçilik*

Seramik, çok yüksek sıcaklıkta pişirilmiş toprak ve bu topraktan yapılmış vazo, çanak, çömlek vb. anlamına gelmektedir. Seramiğin tarihi, uygarlık tarihi kadar eskidir. İlk seramiğin Anadolu'da bulunduğunu Çatalhöyük'teki kazılardan anlaşılmaktadır.

İnsanın var olduğu her yerde seramiğin izlerine rastlanmış, tarih boyunca türlü biçim ve işlevlerle günlük yaşamın içinde yerini almıştır. Çağlar boyunca uygarlığın gelişimine ışık tutmuş, yer aldığı toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel gelişiminin bir göstergesi olmuştur. Seramik üretimi; insanın uygarlığa yapmış olduğu en eski ve en kalıcı katkılardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda seramik; geçmişimizi daha iyi anlayıp değerlendirebileceğimiz

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Avanos-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Mustafa ULUADA, 1977 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, lise mezunu, seramik ustası. Mesleği ustası Mehmet Körükçü'den öğrenmiştir. 26 yıldır çömlekçilik ve seramikçilik yapmaktadır. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

bilgi ve kaynakları günümüze taşımasıyla önemli bir görev üstlenmektedir. Seramiğin gelişimi, ona şekil veren toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik evreleriyle paralellik taşımaktadır (Erman 2012: 19).

Ana malzemesi toprak olan seramik dünya uygarlığının erken dönemlerinde insanın günlük yaşamına girmiş ve bugüne kadar kesintisiz kullanılmıştır. Seramiğin 8000 yıllık tarihine damgasını vuran bereketli Anadolu toprakları, asırlar boyunca çok çeşitli uygarlıklara kapılarını açmış, topraklarında farklı kültürleri konuk etmiş ve insanlık tarihinin en önemli dönüşümlerine tanık olmuştur. Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesinden sonra seramik sanatı, bu bölgede 8.000 yıldır süregelen geleneği de bünyesine katmış ve yepyeni bir boyut kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başta İznik, Kütahya ve Çanakkale merkezleri başta olmak üzere özellikle İslam'ın etkisiyle mimari yapı süslemeleri, dekoratif ürünler, sofra eşyaları gibi çok sayıda seramik ürünler verilmiştir (Erman 2012: 32).

Avanos'ta seramik üretiminin tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de günümüzde geleneksel çömlekçiliğin temsil edildiği en önemli üretim merkezi olarak varlığını sürdürmektedir. Bölgenin gelir kaynağı ağırlıklı olarak çömlekçiliktir. Çömlekçilerin bir kısmı çarşı diğer bir kısmı ise sanayi bölgesinde üretimini sürdürmektedir (Aslan 2012: 3).

Ancak çömlekçilerin yaşadığı ekonomik dar boğaz her geçen gün artmakta ve atölyelerin bir bir kapanmasına neden olmaktadır. Bazı atölyeler ayakta kalabilmek için üretim şekillerini ya da ölçeklerini değiştirme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla farklı ölçek ve üretim şekline sahip atölyelerde geleneksel Avanos formlarının yanı sıra (üzlük, çömlek, testi, ağzı eğri gibi), yeniden uyarlanmış Hitit ve Frig form ve dekorları (simit gövdeli ve gaga ağızlı testiler gibi), Kütahya çinileri, panolar, artistik formlar son olarak kupa, bardak, saksı gibi endüstriyel ürünler üretilmeye başlanmıştır (Aslan 2012: 4).

Avanos'ta seramikçilik, turizmin hız kazanmasıyla birlikte ortaya çıkmış, çömlekçilikle beraber turizme yönelmiştir. Yaklaşık 15 yıl önce Kütahya ve İznik işi beyaz kilden yapılma seramik ürünler yapılmaya başlanmıştır.

Ustanın Tanıtımı: Mustafa Uluada, 1977 doğumlu olup, Avanos meslek lisesi mezunudur. Mesleği ustası Mehmet Körükçü'den öğrenmiştir. 26 yıldır çömlekçilik ve seramikçilik yapmaktadır. Mustafa Usta, konuyla ilgili şunları demektedir:

> "Çırak olarak mesleğe başladığımda 200 usta vardı, şu anda azalmıştır. Benim ustam Mehmet Körükçü'dür, iki yıl yanında çıraklık yaptım. Kalfalığımda ise küçük atölyelerde çalışırken ustalarımdan küp ve çömlek yapım tekniklerini öğrendim. Çeşitli ustaların yanında çalıştım, pek çok ustadan farklı teknikler öğrendim. Okulumun işime katkısı olduğu söylenemez. Daha ziyade çalışarak ustalaştım. 70'li yıllarda çevre kasaba ve

ilçelere peynir çömlekleri, su testileri, turşu küpleri satılırdı. Eski ustalardan geleneksel formları, yenilerden ise modern form ve teknikleri kavradım. Avanos'ta Ahmet Taşkıran, Hacı Ömer Taşkıran, İbrahim Ateş ünlü ustalardandı. İki kez imalathanem oldu; şansıma sezon kötü gittiğinden ve giderleri fazla olduğundan başarılı olamadım. Sonra Güray Seramik'te maaş usulü işe başladım. Güray Seramik bir aile şirketidir. Eskiden çarşıda küçük bir dükkânları varmış. Güray Bey, dededen kalan mekânı ile vizyonu ve işleri büyütmüş başarılı kişilerdendir. Şu an işyerinde 55 kişi çalışmaktayız. Zor öğrenilen bu mesleği öğrenmek için önce sevmek ve fedakârlık yapmak gerekiyor." (K.K. 25).

Kullanılan Madde ve Aletler: Seramik yapımında kullanılan toprak *kaolen* adı verilen beyaz renkli kildir. Devlet hazinesine kira verilerek alınan bu toprak, Kızılırmak kenarlarından temin edilmekle beraber, yörede bulunan imalathanelere yetmemektedir. Bu sebeple Güray Seramik, tonu 800 liradan killi toprağı Kütahya'dan almaktadır. Seramik malzeme üretiminde, kil hamuruna belirli maddeler katarak, değişik şekillendirme yöntemleriyle, kullanılan hamurun bünyesine uygun bir pişirme ile seramik malzemeye istenilen niteliği kazandırma imkânı vardır (K.K. 25).

Çömlekçilikte kullanılan çark, fırın, misina ipleri, perdahlama ve sırlama malzemeleri, rapido kalemler, çeşitli boyalar vb. seramik sanatında da kullanılmaktadır (K.K. 25).

Ürünlerin Yapılışı ve Kullanım Alanları: Toprak, su ile karıştırılarak çamur haline getirildikten sonra plakalar halinde dökülerek istenilen kıvama gelinceye kadar kurutulur. Daha sonra kurutulan plakalar sucuk makinesi adı verilen alete sokulur. Çamur plakaları sucuk makinesinde iyice sıkıştırılarak belirli çaplarda sucuklara dönüştürülür ve elle tekrar yoğrularak havası alınır. Torna makinesinde elle şekil verildikten sonra metal ve tahta levhalarla düzeltme işlemi yapılır (K.K. 25).

Tarak, metal çubuk vb. gibi aletlerle form üzerine değişik motifler işlenir. Form, tornadan misina veya tel ile tabanından kesilerek ayrılır. Şekillendirilen formlar oda şartlarında kuruduktan sonra fırınlara yerleştirilerek yüksek ısıda pişirilir. Ürünler fırınlardan çıkarıldıktan sonra tahta plakalar üzerinde dizilir ve yüzeyleri parlatılır (K.K. 25).

Güray Seramik'te üretilen seramik ürünleri şunlardır: gagalı ve halkalı sürahiler, kâseler, tabaklar, kadehler, vazolar, tablolar vb. Mustafa Uluada, ürünler, üretim ve motif çizimleri hususunda şunları kaydetmiştir:

"Seri imalatlar elektrikli tornada yapılıyor. Seramik tabak ve baskılı vazo ise elde yapılır. Fırından çıkınca ince düz fırça yardımı ile çizimi ve boya işlemeleri yapılır. Ürünlerde camsı tabaka olması için cam öğütülür ve sır

haline gelir, tabak içine batırılır ve bu tabaklar tekrar fırınlanır. Ortalama 30 cm. tabak çizimi 1-2 günde biter. 100 cm. tabaklar kırılma riski yüzünden birden fazla kopyasıyla üretilir. Kullanılan boyalar yanmaz, çünkü topraktandır. Motif çizimlerimizde ise Güray ailesinin özgün çizimleri ile kataloglar ve İznik eserlerini anlatan kitaplardan yararlanılır. Motiflerde Osmanlı, Selçuklu, Hitit ve Frig figürleri vardır. Hayat ağacı bolluğu simgeler. Burada testi, güveç, yoğurt kabı gibi kullanım araçlarının yanında dekor olarak çini vazo yapılıyor. Atölyeye Asya, Amerika ve Afrika'dan gelenler var." (K.K. 25).

Mustafa Usta, seramik ile çömlekçiliğin farkının kullanılan topraktan kaynaklandığını ifade etmiştir:

"15 yıl önce turizm yaygın hale gelince çömlekçiliğe çini, seramik, yani beyaz çamur girdi. Önceleri turistler natürel sade ve cilasız olanı tercih ediyordu, sonra bu ürünlere ilgi duymaya başladılar. Kırmızı çamur çömlekte, beyaz ise çini ve seramikte kullanılır. Son zamanlarda oteller, seminer, sempozyum ve toplantılarda hediyelik olarak toptan ürün talebinde bulunur, biz de yaparız." (K.K. 25).

Güray Seramik'te turist kafilelerine yapılan sunum dikkat çekmektedir. Ürünün yapılışını izleyen ve zaman zaman da bunu deneyimleyen turistlere ürünler hakkında bilgi vermek amacıyla yabancı dil bilen yaklaşık 15 görevli çalışmaktadır. Bu sunumda turistlere kendi dillerinde ürün hakkında bilgi verilmekte ve o ürünle ilgili hikâye anlatılmaktadır. Bazen bu hikâyelere mizahi unsurlar da katılmaktadır. Mesela gösteri esnasında usta, sürekli ayağıyla yaptığı çevirme hareketini gece yatarken de yaptığı için karısının kendisini boşadığını mizahi bir dille anlatmaktadır.

Meslekle İlgili Sorunlar: Çömlekçilikte yaşanan sorunlar bu alanda da karşımıza çıkmaktadır. Turizmdeki tur sistemi ve bunun sonucunda turistlerin atölyeleri ziyaret etmesi için komisyon adı altında tur şirketlerine ödenen yüksek fiyatlar, ürünlerin pahalı satılmasına sebep olmaktadır. Bu sistemden çıkmak amacıyla Güray Seramik, yer altı müzesi projesi başlatmış (K.K. 25).

2000 metrekarelik bir alanı kaplayan Kapadokya Yeraltı Seramik Müzesi, kongre, konferans, seminer, sema ayinleri, konser gibi etkinliklere ev sahipliği yapması amacıyla planlanmış. Anadolu'nun değişik yerlerinde bulunmuş tarihi değere sahip çömlek ve seramikler, bu müzede sergilenecekmiş. Bu müzeyle birlikte turist kafilelerinin buraya gelmesi planlanmakta ve böylelikle tur şirketlerine bağımlılık azaltılmaya çalışılmaktadır (K.K. 25).

Diğer yandan devletin seramik sanatına yeterli desteği sağlamadığı düşünülüyor. Seramik müzesi gibi kültür-sanat yatırımlarına devlet desteği sağlanması istenmektedir. Ayrıca Mustafa Usta'ya göre, devlet seramik sanatının tanıtımı ve turizmde kullanımıyla ilgili kaynak yaratmalıdır (K.K. 25).

2. 7. 3. Tandır Yapımı*

Yere kazılan bir çukurun içine inşa edilen fırına tandır adı verilir. Eski dönemlerde ısınmak amacıyla da kullanılan bu fırın, yere gömülü küp şeklinde olup içinde çeşitli yemekler pişirilir. Eski toprak evlerde soba işlevi de görmüştür. Tandırlar, çamur, saman ve keçi kılıyla karıştırılarak yapılır, kurutulur ve sonra toprağa gömülürler. İçinde odun, tezek ve mangal kömürü yakılır.

Tandırların derinliği 80-90, ağız kısmı genişliği 60 ve tabanı 80 cm. civarındadır. Tandırın bulunduğu özel bir oda vardır ve buraya tandır evi denilir. Tandırın etrafına çabuk soğumasın diye kül doldurulur. Yakacak malzemenin tutuşması için yapılan, tandırın alt bölümünden çıkan ve bir kaç metre uzunluğunda olan bir hava deliği vardır.

Kapadokya yöresinde mutfak kültürü tandır ile başlamış ve zamanla gelişmiştir. Günümüzden yaklaşık 2500 yıl öncesinden gelen tandır geleneği 1980 yıllarına kadar hemen her Ürgüp eski evinde mevcuttu. Halen de yeni yapılmakta olan bazı müstakil evlerde ve sitelerde bu gelenek sürdürülmektedir (Akuzun 2013: 23). Mesleğin belki de son temsilcileri Ürgüp'ün bazı köylerinde ve Avanos'ta yaşamaktadırlar (Yüksel 2009: 70). Diğer yandan bölgede yer alan Rum evlerinde tandırlar göze çarpmaktadır. Demek ki tandır Anadolu'da yaşamış uygarlıkların ortak bir kültürüdür.

Ustanın Tanıtımı: Tandır yapmayı teyzesinden öğrenen Hatice Aytaç, Ürgüp ilçesine bağlı Başdere köyünde oturmaktadır ve 1978 yılından beri köyde ve yakın çevrede tandır yapmaktadır. Yılda yaklaşık 8-10 civarı tandır yapan Hatice Aytaç, bir tandırı 200 liraya yapmaktadır. Tam bir meslek hüviyetine sahip olmayan tandır yapımı işinde köyde öne çıkan bazı kişiler vardır. Hem kadınlar, hem erkekler tandır yapabilir. Günlük ihtiyaca yönelik ortaya çıkan bu iş, ticari bir özellik kazanmamıştır.

Kullanılan Madde ve Aletler: Tandır yapımında kızıl toprak, saman, keçi kılı, naylon, tokmak vb. madde ve aletler kullanılır. Ürgüp'ün Başdere köyünde, köye yakın Başpınar adı verilen bir mevkiden toprak temin edilir (K.K. 16).

Ürünün Yapılışı ve Kullanım Alanları: Toprak iyice elendikten sonra, tandırın sağlam olması için içine saman ve keçi kılı katılır. Rulo haline getirilen çamur naylonlara sarılarak birkaç gün dinlendirilir. Daha sonra elle ve değnek yardımıyla çamur yeniden yoğrulur. Bu rulo çamurlar silindir şekilde üst üste getirilerek birbirine kaynaşsın diye araları sıvazlanır. Ağız kısmı tabana göre biraz daha dar olarak küp şeklinde tandır yapılır. Güneş almayan bir yerde yaklaşık 30 gün kurumaya bırakılır. Güneş alırsa tandırda çatlamalar oluşur (K.K. 16).

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Başdere Köyü, Ürgüp-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Hatice AYTAÇ, 1951 doğumlu, Ürgüp'e bağlı Başdere Köyü'nde yaşıyor, ilkokul mezunu, tandırcı. Tandır yapımını teyzesinden öğrenmiştir. 30 yıldır tandır yapmaktadır. Köyde iki kişiye bu işi öğretmiştir.

Daha sonra tandırın gömüleceği yere çukur açılır. Tandır buraya yerleştirildikten sonra ısısını muhafaza etmesine yardımcı olmak için etrafına kül, kum, kiremit gibi malzemeler doldurulur. Bu yapının üst kısmı çamur veya betonla sıvanır. Bu işlem bittikten sonra iki gün boyunca tandır kızarıncaya dek iç kısmında saman yakılır. Böylelikle tandır kullanıma hazır hale getirilir (K.K. 16).

Tandırda ekmek, tandırın iç yüzeyine hamuru yapıştırmak suretiyle pişirilir. Bazı yemekler, tandırın tabanına yerleştirilen bir sacayağına tencerelerin konulmasıyla pişirilir. Özellikle çabuk pişen yemekler ise tandırın ağız kısmına konulan üçgen şeklindeki *hecirgeç* adı verilen çapraz demirin üzerine konur (K.K. 16).

Tandır, ekmek pişirme başta olmak üzere, her türlü sebze, bakliyat ve et yemekleri, çorba ve kızartmaların yapılmasında kullanılır. Başdere Köyünde eskiye oranla azalmış olsa da tandır kullanımı yaygınlığını korumaktadır.

Meslekle İlgili Sorunlar: Kapadokya yöresinde geleneksel aile ve buna bağlı geleneksel evlerin azalması, tandır kültürünün de azalmasına yol açmıştır. Ancak turizmin gelişmesiyle birlikte halk kültürüne ait tandır, restoranlarda nostaljik bir pişirme tekniği olarak kullanılabilir.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Eskiden hemen hemen her evde bulunan tandırlar gittikçe azalmıştır. Çarşıdan ekmek almanın kınandığı, ayıplandığı dönemlerde her aile kendi ekmeğini kendisi üretirmiş. Eskiden tandır evi denilen odalarda tandır başında minderlere oturularak sohbetler edilir, masallar anlatılır, maniler söylenirmiş (K.K. 16). Günümüzde bu gelenek yok olmuştur.

Yörede tandıra bağlı olarak oluşmuş "tandır başında bağ dikmek kolaydır" atasözü tespit edilmiştir (K.K. 16). Diğer yandan tandır kültürüne bağlı "düşüt ekmek, külle tıkacı, eğiç, keskiç, hecirgeç vb." yöresel sözcükler oluştuğu görülmektedir (K.K. 16).

2. 8. Diğer Geleneksel Meslekler

2. 8. 1. Berberlik*

Berber kelimesi İtalyanca bir kelimedir. Aslı *barbiere*dir. Bu kelime dilimize berber şeklinde yerleşmiştir (Koçu 1961: 2513). Berberlik, günün modasına ve saçı kesilen, tıraş olan erkeklerin zevkine, baş ve yüz ölçüleri ile yaşına ve sosyal yaşamına uygun olarak, saç ve sakal tıraşı yapılmasıdır (Erkan 1995: 3).

Eski Türklerde erkekler de kadınlar gibi saçlarını uzatır, tek veya çift örgüyle örerlerdi. Göktürk ve Uygurlara ait eşyalarda, heykellerde, minyatürlerde

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Ahmet ŞİMŞEKLİ, 1949 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, berber. Mesleği ustaları Yılmaz Öncüllü ve Celal Gök'ten öğrenmiştir. 45 yıldır bu işi yapmaktadır. Daha önce dokuz çırak yetiştirmiştir. Şu an çırağı bulunmamaktadır.

bu saç tipi görülmektedir. Örgülü saç tipi Selçuklu erkeklerince de Anadolu'da sürdürülmüştür. Erkeklerin örgülü saçlarına *yülidi*, kadınlarınkine ise *örgüç* denilmiştir. Kadınlar erkeklerden farklı olarak başlarını keçi kılından ek takma zülüf ile kabartırlardı. Uzun saç modası Selçuklulardan diğer ülkelere yayılmıştır (Özel 1992: 19).

Batı Türklerinin, yani Oğuzların ve Peçeneklerin saçları genellikle uzundur ve doğuya doğru gidildikçe bu değişmektedir. Moğol kavimlerinin inanışlarına göre, onların ataları *dazlak kafalı* kimselerdi. Bu inanış Proto-Moğollara kadar yayılıyordu. Bundan dolayı Moğollar ile onların tesiri altında kalmış olan Doğu Türkleri, bu inanışa uyarak saçlarını kesmişlerdir. Başın etrafı derin olarak tıraş edildikten sonra, tepede bırakılan tek örgü Kuzeydoğu Asya ile Mançu kavimlerine ait bir saç şekli idi. Bu saç şeklinin bu kavimlerden geçmesi muhtemeldir (Ögel 1978b: 273-274). Erdoğan Merçil ise, "Türkiye Selçukluları devrinde berberlik mesleğini tespit etmemize rağmen nasıl çalıştığı hususunda fazla bir bilgi yoktur" demektedir (Merçil 2000: 106).

Osmanlı döneminde Kanuni Sultan Süleyman zamanında kahve keyfinin yayılıp, İstanbul'da ilk kahvehanelerin açılmasına kadar berber dükkânlarının nasıl yerler oldukları bilinmemektedir. Kahvehanelerin açılmasıyla berberler kahvehanelerin köşelerine yerleştiler ve berber esnafı da kahveci esnafına yamak oldu (Koçu 1974: 30). 18. yüzyılın ortalarında 4. Murat kahveyi yasaklayıp, kahvehaneleri kapatınca berberler de özgürlüklerine kavuştu. Padişahın ölümü ile de tekrar berber dükkânı, kahvehanelerin içine girer ve Yeniçeri Ocağının 1826'da kaldırılmasına kadar yaklaşık iki asır kadar bu böyle devam eder (Koçu 1974: 30). 19. yüzyılın ilk yarısı İstanbul'unda berber dükkânları çarşı, cami, hamam, kahvehane, iskele civarı, han içi ve mahalle arası gibi şehrin farklı farklı yerlerine dağılmışlardı (Turna 2005: 174).

Berberler saç ve sakal kesimine, renklendirilmesine ve şekillendirilmesine ilişkin işlemleri, kendi başına ve belirli bir süre içerisinde yapma bilgi ve becerisine sahip kişilerdir. Günümüzde berberlik mesleği teknolojiye ayak uydurarak değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Kullanılan aletlerden, dükkânların iç tasarımına, saç stillerinden çırak yetiştirmeye kadar berberlikle ilgili birçok unsur değişmektedir.

Ustanın Tanıtımı: Nevşehir'de bugün kayıtlı olan berber dükkânı sayısı, köyler ve ilçeler dâhil 380'dir. Ancak buralarda çalışan çoğu kişi, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Çıraklık Merkezlerinde eğitimlerini almışlardır ve çoğu dükkânda bugün *erkek kuaförü* olarak nitelendirdiğimiz tarzda saç kesimi yapılmaktadır. Geleneksel tarzda yetişmiş eski berber ustalar iyice azalmıştır. Ahmet Şimşekli, 45 yıldır Nevşehir'de berberlik yapmaktadır. Usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş olan Ahmet Usta, şu an emekli olmasına rağmen hala berber dükkânını tek başına işletmektedir.

Kullanılan Madde ve Aletler: Berberlik mesleğinde başlıca şu alet ve malzemeler kullanılmaktadır: elektrikli saç kurutma makinesi, tıraş makinesi, buharlı makine, ustura-jilet, çeşitli makaslar, önlükler, çeşitli boy ve şekilde taraklar, fırçalar, havlular, sabun, şampuan, sakal fırçası, aynalar vb. (K.K. 4).

Mesleğin İcrası: Berberlikte geçmişte kullanılan aletler ve müşterilerin talep ettiği kesim stilleriyle şimdikiler arasında farklılıklar oluşmuştur. Ahmet Usta, konuyla ilgili şunları söylemiştir:

> "Geçen gün elektrik gitti. Müşteri oturdu şuraya. Sakalı makineye vurulacak. Benim eski makinelerim duruyor. Hemen çıkarıverdim el makinemi. Berber olarak bu makine sadece bende vardır. 1975'te Almanya'dan bacanağıma getirtmiştim. Dönen koltuk da bir bende vardı o zamanlar. Eskiden saç kesme daha kolaydı, şimdi zorlaştı. Şimdi elli çeşit model istiyor gençler. Diktirme istiyor, dalga istiyor. Geçen gün bir çocuk geldi, 'amca saçımı bir diker misin?' diye. 'On liraya saçını diktirene kadar iki ekmek al da eve götür" dedim. Zamane çocukları işte." (K.K. 4).

Ahmet Usta'nın aktardığına göre estetik algısı gelişmiş, temiz, insanlarla iyi iletişim kurabilen, el ve gözünü uyumlu ve ustalıkla kullanabilen, uzun süre ayakta durabilecek kişiler berber olabilir. Ahmet Usta, mesleğin püf noktalarını şu şekilde anlatmaktadır:

> "Saç kesmek ustanın çevikliğine, makasının keskinliğine bağlı. Yarım saatte de keserim, yirmi dakikada da keserim. Şurada oturan müşterim kel, ama yarım saattir uğraşıp duruyorum. Hâlbuki beş dakikalık işi var. Benim belli müşterilerim var. Gençler şu anda gelmiyorlar bana; ama Allah tadını versin, üç beş müşteri oluyor yine. Çırağım şu anda yok. Dokuz çırak yetiştirdim. Hepsi berber şimdi." (K.K. 4).

Meslekle İlgili Sorunlar: Berberlik mesleğinin sorunlarının başında çırak bulmakta yaşanan zorluklar gelmektedir. Özellikle ilköğretimin sekiz yıl zorunlu olması, erken yaşlarda çırak yetiştirmeyi engellemiştir. Çağın gereklerine ayak uyduramayan berberler bir bir dükkânlarını kapatmaktadırlar. Büyük alışveriş merkezlerinde açılan *erkek kuaförleri* geleneksel berber dükkânlarının yerini almaktadır. Diğer yandan kullanılan malzemelerin pahalılığı, kira ücretlerinin yüksekliği ve vergiler berberleri zora sokmaktadır.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Ahmet Usta, nasıl berber olduğunu şöyle anlatmaktadır:

> "45 yıldan beri bu işi yapıyorum. Ustamın adı Yılmaz'dı, öldü. Eskiden beri Nevşehir'de bu işi yapan ustalardan Kemal Örgü, Nevzat Ağabey vardı. Bir de Arnavutlardan büyük sinemanın orada adamlar vardı, ama onların ismini bilmem. Ben üç sene çıraklık yaptım. Devlet hiç ilgilenmezdi bizimle. Bizim zamanımızda ustalar bize belge verirdi. Üç sene us-

tanın yanında çalışır, tıraş ede ede mesleğe alışır, kalfa olurdun. Askere gidip gelirdik. Askerden gelince paramız varsa dükkânımızı açardık. Öyle şimdiki gibi okulumuz, derneğimiz mi vardı? İmkânı mı vardı? Onlar on beş senedir var. O zamanlar mesleğinle, yaptığın sanatla, tıraşınla usta olurdun. Usta olmaya ustamız karar verirdi. Kalfa olunca yaptığımız tıraşların ücretlerinin yarısını alır, yarısını da ustamıza verirdik. Usta olduğumuz zaman da gider, ustamızın elini öperdik. Yeni bir dükkân açan olduğunda ustası maddi olarak yardım eder veya malzemesini temin ederdi. Kendine gelen müşterilerin bir kısmını eski kalfasına gönderirdi." (K.K. 4).

Usta-çırak ilişkilerinin eskiden daha farklı olduğunu belirten Ahmet Usta, eskiden ciddi bir eğitim alındığına, günümüzde bu durumun zayıfladığına vurgu yapmıştır:

"Biz ustamızın bağına giderdik, çocuğunu avuturduk. Çekirdek alırdı anası, çocuk için ayıklardık, ustamız tek bizi çıkartmasın, mesleği öğrenelim, diye. Eskiden piyasa mı vardı? Yine de yattığı yer nur olsun, Allah cennetlere nasip etsin ustamı. Ben dokuz tane adam yetiştirdim. Hele birini değnekle döverdim, elim ağırdı da. Ama şimdi berber oldu, çoluğunu çocuğunu geçindiriyor. Benim yanımdan gitti askere. Eli yatkın olanı, askere gidene kadar çalıştırırdım. Çünkü faydalanıyorsun ondan. Askerden geldiği zaman tekrar işe almazdım ben. 'Git dükkân aç, başının çaresine bak. Bana on senedir yük oldun' derdim. Eli bu işe yatkın olmayanla da illaki uğraşırdım. Öğrenecek başka sanat yoktu o zamanlar. Ya berberliğe, ya terziliğe, ya şoförlüğe gidecekti. Şimdi çırak olsa bile bir iki ay çalıştırılıyor. O da anası avutamıyor da 'sen avut' diye gönderiyor. Onu ben mi avutayım bu yaştan sonra? Okulların böyle sekiz, on sene olması bizleri çırak yetiştirmekten alıkoydu. Yoksa eskiden çok kişi gelirdi 'Ahmet Usta, çocuk yanında çalışsın' diye. Şimdi okul kapanınca, yanında çalışsın, diye gelen oluyor ama okul açılınca gidecek. Bu şekilde olmaz." (K.K. 4).

Ahmet Usta, berberlerin pirinin berberler arasında Selman-ı Pak olarak bilinen Selman-ı Farisi olduğunu bildirmiştir. Hz. Muhammed'in ve Müslümanların ilk berberi olduğu için pir olarak kabul edilmiştir. Berberlik mesleğinde dükkânı sabah erken açmanın bereket getireceğine inanılır. Dükkân besmeleyle ve duayla açılır (K.K. 4).

Berberlik mesleğiyle ilgili olarak "Aman berberim mis kokuyor ellerin" adlı türkü vardır. Ayrıca, "Başını acemi berbere teslim eden, cebinden pamuğunu eksik etmez", "Berber berbere benzer ama başın Allah'a emanet", "Berberin solumazı, kahvecinin söylemezi", "Sakal bıyığa denk olmayınca berber ne yapsın?" gibi atasözleri bu meslek etrafında oluşmuştur.

2. 8. 2. Kamyon Kasası Süslemeciliği*

1962 yılından beri Nevşehir'de kamyon kasalarının süslenmesi amacıyla yağlı boya ressamlığı yapılmaktadır. Kamyon kasası ressamlığı Nevşehir'e özgü bir meslektir. Yörede *tabelacı* veya *ressam* olarak adlandırılmaktadır ve bu iş kamyon kasacılığıyla özleşmiştir. Kamyon kasası yaptıran müşterilerin birçoğu resim yaptırmakta ya da kasanın üzerine yazı yazdırmaktadır.

Yağlı boya resim yapmak kişinin kendi el becerisine ve yeteneğine bağlıdır. Yağlı boya resim yapmaya fırça ile başlanır. Resimler genelde kamyon kasalarının arkalarına, kamyon paspaslarına, römorklara, kamyon kupalarına ve tablolara yapılmaktadır. Resim yapılırken herhangi bir ölçü aleti ve kalıp kullanılmaz. Ressam, kendi yeteneği ve göz kararıyla taslak çizimini yapar.

Fırça, boya tabancısı gibi malzemeler Ankara'dan temin edilmektedir. Bu aletlerin temininde ve bulunmasında zorluk yaşanmaktadır. Ressamların renk konusundaki bilgileri oldukça gelişmiştir. Usta, bir renge baktığı zaman o rengin içinde ne olduğunu, hangi renklerden meydana geldiğini bilmesi *renk gözü* olarak adlandırılmaktadır. Renk gözü, bu mesleği icra eden kişinin tecrübeleriyle ilgilidir. Geçmişte iş yoğunluğundan fırçalarını yıkayamayan ressamların yaptıkları işlere gün geçtikçe çeşitli sebeplerden dolayı talep azalmaktadır (K.K. 30).

Ustanın Tanıtımı: Sadi Kızılbağlı, Nevşehir Sanayi Sitesindeki dükkânında kamyon kasası süsleme işi yapmaktadır. Mesleği babasından öğrenen Sadi Usta'nın aktardığına göre, Nevşehir'de yaklaşık 15-16 ressam, sanayi bölgesinde faaliyet göstermektedir. Yörede bilinen ilk ressam İsmail Usta'dır. Erol Kızılbağlı, Mehmet Torun, Halim Taşçı, Mehmet Kaya, Yılmaz Kızılbağlı, Mustafa Şenyüz bölgede bilinen diğer ustalardır (K.K. 30).

Kullanılan Madde ve Aletler: Ressamlar, yaptıkları resimlerde değişik renklerde yağlı boya, resim tabancası, sprey, boya tabancası, resim fırçaları, samurdan yapılmış boya fırçası gibi aletler kullanmaktadır. Yazı fırçası gibi malzemeler Ankara'dan büyük kırtasiyelerden temin edilmektedir. Boya tabancası gibi malzemeler de hırdavatçılarda bulunmaktadır. Malzemelerin bulunmasında ve temininde zorluklar yaşanmaktadır. Bazı malzemelerin üretimi bitme noktasına gelmiştir (K.K. 30).

Mesleğin İcrası: Sadi Usta'nın anlatımıyla kamyon kasasına peri bacası resminin yapımı şöyledir:

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** Sadi KIZILBAĞLI, 1982 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, kamyon kasası süsleme ustası. Mesleği aynı işi yapan babası ve ustası Erol Kızılbağlı'dan öğrenmiştir. 22 yıldır kamyon kasası resimleri yapmaktadır. Yanından çalışan bir çırak bulunmamaktadır.

"Kamyonun arkasına peri bacası resmi istediğinizde çizeceğimiz şekli tebeşir veya keçeli kalem tarzı bir şeyle belirli noktalara işaretleme yaparız. Bu, aslında kalıp çıkarmadır ve *haltama* denir. İşaretlemeden sonra ana renk boyanır. Ana renk dediğimiz, civciv sarısı renginde şekillerin gölge resminin boyanmasıdır. Gölge resmi çizildikten sonra tekrardan boya tabancasıyla o rengin açık tonu vurulur. Beyazın içine çok az sarı kattığınızda kremsi bir renk elde edersiniz. Işık renklerini o şekilde kullanırız. Diğer tarafta gölge kısmında da kırmızı ile sarı ve siyah karışımı kullanılır. Böylelikle sütlü kahveye yakın bir renk ortaya çıkar. Gölgeleri de o şekilde vururuz." (K.K. 30).

Resmin yapım aşamasında herhangi bir kalıp ve ölçü aleti kullanılmaz. Yapılan resim bir buçuk saatte kurumaktadır. Kuruması için güneşli hava gereklidir. Yağmurlu ve tozlu havalarda kuruması zorlaşır. Ressam bazen yaptığı resme hayalindeki şekilleri de katabilir. Renk ve şekil uyumu ile görsellik önemlidir. Her ressamın kendi tarzı vardır. Resme bakarak hangi ressam tarafından yapıldığı meslektaşlar arasında bilinir. Kamyonların kupa kısmına cami, dua eden kız, karpuzun içinden çıkan çocuk gibi resimler yapılır. Geleneğe ait lale, nazar boncuğu ile peri bacası resimleri kamyon kasalarına yapılmaktadır (K.K. 30).

Bir kamyonun komple resim işi varsa bir gün sürer. Kupası, kasası, paspası, arka resmi, yan kuşakları için ortalama 250-300 lira arasında işçilik alınır. Kullanılan yağlı boya da ücrete ilave edilir. Son yıllarda turizme yönelik de bazı işler yapılmaktadır. Örneğin paravanla gezen turistler, araçlarının üzerine resim yaptırıyorlarmış (K.K. 30).

Meslekle İlgili Sorunlar: Nevşehir'de kamyon kasasının yapımına olan talebin azalmasıyla birlikte ressamlara olan talep de azalmıştır. Eskiden Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden gelen birçok müşteri günümüzde artık gelmemektedir. Bilgisayardan çıkarılan resimler, kamyonculuğun azalması, trafik kanunuyla ilgili düzenlemeler mesleğin önündeki engeller olarak durmaktadır. Kamyon kasalarına yapılan resimler ve yazılan yazılar kanunen yasaklanmıştır. Konuyla ilgili olarak Sadi Usta şunlar söylemiştir:

"Teknoloji bize hiç yol bırakmadı. Ünlü bir ressam emek sarf etmiş, resim yapmış. Adam tutuyor, resmini çekiyor. Dijital baskıdan seri bir şekilde basıyor. Siz sıradan bir ressamın bile bir yağlı boya resmini 350-400'den aşağı alamazsınız. Ama teknolojiyle birlikte 15 liraya seri üretim yapılıyor. Kısacası bu mesleğin de korsanlığı var. Ayrıca karayollarıyla ilgili kanun ve yönetmelikler, göz alıcı resimler ile yazıları yasakladı. Trafikte dikkat dağıtıyormuş. Bu araçlar muayenelerden geçemiyor. Bütün bunlar mesleğin ölmesine yol açacak." (K.K. 30).

Mesleğin Gelenek Boyutu: İsmail Usta, usta-çırak ilişkisine dayanan kamyon ressamlığının yörede bilinen ilk ustasıdır. Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren birçok ressam yetiştirmiştir. Usta-çırak ilişkisinde saygı önemlidir. Sadi Usta, babası ve İsmail Usta arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyor:

> "İsmail Usta'nın ayakları sakat, tekerlekli sandalye ile işe gelip giden bir adamdı. Babam çıraklığını yaptığı dönemlerde yaklaşık 4-5 sene onu evinden alıp iş yerine getirir, tekrar akşam olduğunda evine götürürmüş. Eski çıraklar ustalarına çok saygılıymış." (K.K. 30).

Ressamlar kamyonların arkalarındaki paspaslara da günümüzde iyice azalsa da hala çeşitli sözler yazmaktadırlar. Bu sözler kamyoncuların duygu, düşünce, dilek ve isteklerini dile getirmektedir. Bu sözlerin mizahi yönünün yanında geleneksel boyutu da bulunmaktadır. Kamyonculara ait bazı paspas sözleri şöyledir: "Miras değil, alın teri", Senin nazın benim ara gazım", "On tekersin, pek şekersin, sanayiye girince hiç çekilmezsin", "Kurbanda kesilir koç, yollara yakışır doç", "Âşıksan vur saza, şoförsen bas gaza", "Rampaların ustasıyım, gözlerinin hastasıyım", "Gazla yiğidim gazla, geçelim Kızılırmak nehrini", "Mevzu derin", "Ses etme ağa yorgun", "Varlığın dert, yokluğun keder", "Tilki gibi dostun olacağına aslan gibi düşmanın olsun", "On kuruşluk adama on beş kuruşluk değer verirsen arta kalan beş kuruşla seni satar" vb. (K.K. 30).

Diğer yandan bu meslek sahipleri dükkânlarını besmeleyle açar. Dükkânı açarken, "Allah'ım cümleyle beraber bizim de işimizi rast getir" diye dua edilir. Ayrıca, Nevşehir'in sembollerinden biri olan lale, ressamların kullandığı geleneksel motiflerden biridir. Nazar boncuğu da kullanılan motiflerden biridir (K.K. 30).

2. 8. 3. Saat Tamirciliği*

Saat günün her anında zamanı ölçmeye yarayan bir alettir. Tarihte insanlar güneşin, ayın ve yıldızların hareketlerini izlemiş, gölgelerin yer değiştirmesinden yararlanarak da güneş saatini yapmıştır. Güneş saatlerini Türkler, Araplar ve İranlılar uzun zaman daha ziyade cami ve medreselerde yaygın olarak kullandılar (Diyarbakırlıoğlu 2010: 231-232).

M.Ö. 1500 yıllarında Mısır'da firavun I. Amenhotep'in mezarından çıkan bulgular ilk su saatinin kullanıldığını göstermektedir. Antik Yunanistan'da da M.Ö. 325'ten beri su saatleri yapılmıştır. Daha sonraki zamanlarda insanlar zamanı ölçmek için daha tutarlı sistemler aramışlar. Bir süre modern su saatleri de yapılmaya çalışılmış ama geleceğin mekanik saatlerde olduğunu sonunda an-

---

* **Derleme Yeri ve Yılı:** Merkez-Nevşehir, 2013. **Kaynak Kişi Bilgileri:** İhsan TUNÇER, 1947 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, saat tamircisi. Mesleği babası Reşat Tuncer'den öğrenmiştir. 53 yıldır bu mesleği yapmaktadır. Mesleği oğluna ve Mustafa Günal adında bir çırağına öğretmiş. Şu an ise çırağı bulunmamaktadır.

lamışlar. 17. yüzyılda Avrupa'da sarkaçlı saatler yapılmaya başlanmıştır. Osmanlılarda saat yapımı 16. yüzyılda başlamıştır. Günümüze kadar gelen saatler, genellikle 17. yüzyılda yapılanlardır. 19. yüzyılda Türk saatçiliği hayli mesafe kazanmıştır (Diyarbakırlıoğlu 2010: 231-232).

Kol, cep, pano, meydan, duvar, masa saati gibi her türlü mekanik, elektrikli ve elektronik saatlerin bakım ve tamirini yapan, arızalı parçaları değiştiren kişiye saat tamircisi diyoruz. Saat tamircisi ayrıntıları algılayabilen, göz, el ve parmaklarını ustalıkla kullanan, sabırlı olmaları gereken insanlardır (Diyarbakırlıoğlu 2010: 232).

Ustanın Tanıtımı: 1947 doğumlu olan İhsan Tuncer, 13 yaşından beri bu mesleği yapmaktadır. Babası da saat tamircisi olan İhsan Usta mesleğe başlamasını şöyle anlatıyor:

> "Benim babam saat tamircisiydi. İsmi Reşat Tunçer. Ben on iki yaşında ilkokuldan ayrıldım. Babam, bana 'okur musun, benim mesleğimi, yani saat tamirciliği mi yaparsın?' dedi. Benim ilkokuldan ayrıldığım 1960 yılında terör olayları vardı. Rahmetli babamın o zamanlar bir öğretmen arkadaşı vardı, 'sen, sanat öğret buna. Okullar bundan sonra karışık olur' dedi. Babam da kendi mesleğinin devamını arzu etti. Okutmak istemediğini ben anladım. 'Baba, sen ne dersen ben onu yapayım' dedim. Sonra sanatı öğrenmeye karar kıldık. 1960'tan beri saat tamir ederim. 1985'e kadar babamla birlikte çalıştık. 1985'te babam rahmetli olunca bağımsız olarak çalışmaya başladım. O zamanlar Nevşehir'de beş, altı tane daha saat tamircisi vardı. Kurşunlu Cami'nin imamı İbrahim Hoca'nın oğulları Ahmet Kozan, Mehmet Kozan, Sinan Kozan saatçiydi. O zamanlar sadece saatçiler saat satardı. Şimdi ayakkabıcı, tuhafiyeci, zücaciyeci saat satıyor. Buradaki taş evler, dükkânlar yıkıldı. Bizim burası yıkılmadı. Ben de emekli olunca dükkâna gelip gitmeye devam ediyorum. Ekmek paramızı çıkarıyoruz. Burada yeni saat satılmıyor." (K.K. 17).

Kullanılan Madde ve Aletler: Bu meslekte yan keskiler, eğe, zımba takımı, lup (büyüteç), cımbız, mercek, pense, karga burun, kapak açma aleti, ölçme aleti, çıkarma aleti, sıyırma aleti, tornavidalar kullanılmaktadır (K.K. 17).

Mesleğin İcrası: İhsan Usta, kendisine getirilen bir saati önce mercekle incelediğini, saatin sorununu anlamaya çalıştığını ifade etmiştir. İhsan Usta'nın aktardığına göre, çeşitli aletler yardımıyla saat sökülüp bozuk olan yere müdahale edilir. Bazen bozulan bir parça varsa yedeği takılır. Saatin içi temizlenerek yağlanır ve tekrar parçalar toplanır (K.K. 17). İhsan Usta, meslekle ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

> "Başkasının yapamadığını, tamir edemediğini getirenler oluyor. Ben eski ustayım. Elli üç senelik geçmişim var tabi. Babası, oğluna söylüyor, toru-

nu duyuyor. Onlar getiriyor. Tek tük müşteri oluyor. Bu tamirat işini yapan sebze halinin orada Osman ve Zühtü var. Saat satan çok. Vitrinler saat dolu, ama tamirden bihaberler. Kordon takmaktan acizler. En çok duvar saatleri, kol saatleri geliyor. Pilli saatlere de pil takıyoruz. Saatin temizlik, tamiratını yapıyoruz. Saatin bobini, entegresi yanıyor, onları değiştiriyoruz. Alman malı olan şu saat antikadır mesela. El işçiliğiyle yapılmış bir saattir. Ne kadar yıllık olduğunu bilmem; ama çok eski. Zannetmem Nevşehir'de bir tane daha bundan göreceğinizi. İşte buna benzer antika saatleri de bize getirenler oluyor." (K.K. 17).

Meslekle İlgili Sorunlar: Nevşehir'de saat tamirciliği artık son demlerini yaşamaktadır. Nevşehir'de üç kişi saat tamiriyle uğraşmaktadır. Talep olmadığı için saat tamircileri yeteri kadar kazanamamakta, böylece dükkânlarını kapatmaktadırlar. İhsan Usta, mesleki sorunlarla ilgili şunları söylemiştir:

"Bir aydır bu caddede epey dükkân kapatıldı. Günde 15 lira aldığımız da oluyor, 50 lira aldığımız da oluyor; ama günlük ortalama olarak bakarsak dükkânı kapatmamız lazım bizim. Ben emekli olmasam, dükkân benim olmasa kapatırım. Kira çıkmaz yani tamiratla. Bu caddede, Belediye Caddesi'nde ve öbür tarafta dükkân yok artık. Burası bir zamanlar Nevşehir'in en işlek caddesiydi, en popüler yeriydi. O zaman para kazandık, ama şimdi maalesef kazanamıyoruz. Ben oğlumu yetiştirdim. Bir tane de çırak yetiştirdim. O da Amerika'ya gitti, okuyordu, orda kaldı. İsmi Mustafa Günal. Şimdi Amerika'da saat tamiri yapıyor. Bu işi oğlumla birlikte yapıyoruz. O, bu işi devam ettirmezse dükkân kapanır. Güzel bir yerde dükkân açarsan saatçilik devam eder. Tamirat diye bir şey yok artık. Adam daha selam vermeden 'borcumuz ne kadar, kaç lira olur, pili kaç liraya takıyorsun?' diyor. Niye? Adamlar beş liraya saat alıyor, satıyor. Hiçbir sanat yok olmaz; ama tamirat da karın doyurmaz. Antika saat toplama fikrini hiç düşünmedim. Yaşım da yetmişe yaklaştı zaten." (K.K. 17).

Saat tamirciliğine yeni bir boyut kazandırılmazsa bu meslek yakın bir zamanda ortadan kalkacaktır. Arz-talep dengesi bakımından bir planlama dâhilinde antika saatlerin teşhir edileceği bir müze yoluyla bu mesleğin turizme açılması sağlanabilir.

Mesleğin Gelenek Boyutu: Saat tamirciliğinde usta-çırak ilişkisi esastır ancak son yıllarda çırak bulunamadığı için bu gelenek bozulmuştur. İhsan Usta'nın aktardığına göre, saatçilerin piri Hz. Yusuf'tur. Bir rivayete göre zindanda iken ibadetlerini zamanında yapabilmek amacıyla zindana güneş girmediği için güneş saati yerine bir su saati veya bir kum saati yapmıştır. O devirde bu bir icattır. Çünkü o zamanlarda insanlar güneş saati kullanıyorlardı (K.K. 17).

Meslekle ilişkilendirilebilecek "Bozuk saat bile günde iki kez doğruyu gösterir" şeklinde bir atasözü vardır.

3. SONUÇ

Küreselleşmenin yoğun etkilerine maruz kalan 21. yüzyıl dünyasında ulusal ve yerel değerler, kültürel ifade çeşitlilikleri çok hızlı bir biçimde ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Küreselleşme olgusunun getirdiği tek tipleşme, bilgi toplumunun kitle iletişim araçlarıyla yaratılmakta, küresel ölçekte ekonomik belirleyiciliği üstlenen ülkelerin sınırlarını çizdiği popüler kültür öğeleri, kültürel ifade çeşitliliklerinin alanını daraltmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinde, bu tehlike dünya kamuoyu tarafından fark edilmiş, kültürel ifade çeşitliliklerinin kaybolmaması için koruyucu önlemler düşünülmüş, uygulamaya konmuştur. UNESCO, küresel çerçevede bu önlemleri sistemleştirmeye, belirli kriterler getirmeye çalışan bir kuruluştur. UNESCO'nun küreselleşmenin olumsuz etkilerini en aza indirgemek ve dünyanın somut olmayan kültürel mirasını insanlığın ortak değeri olarak kabul edilmesini sağlamak amacıyla ilan ettiği koruma programları ve *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'ni bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Nevşehir yöresinde yaşayan geleneksel mesleklerin belirlenmesi, derlenmesi ve kayıt altına alınması amacıyla hazırlanan bu çalışma, yöresel kültür imgelerini önce ulusal, sonra evrensel boyutta tanıtmayı, turizmle paralel olarak değişen ve dönüşen geleneksel mesleklerin bugünkü durumu ile geleceğe nasıl taşınması gerektiği noktasında bir tartışma yaratmayı hedeflemektedir. Nevşehir'in Kapadokya bölgesinde bulunması, turizmin il çapında günlük hayatın her aşamasında etkisini hissettirmesi, kültürel hayata yeni bir bakış açısı getirilmesine sebep olmuştur. Yörede yaşayan geleneksel mesleklerin turizmle birlikte büyük ölçüde değişim ve dönüşüme uğradığı, halk bilimi yaratması olan geleneksel ürünlerin sunum ve temsili noktasında örnek çalışmaların var olduğu gözlemlenmiştir.

Nevşehir yöresinde yaşayan geleneksel mesleklerin, çömlekçilik dışında, özel çarşısı yoktur. Özellikle merkez ilçedeki sanayi sitesinde yoğunlaşan dükkânlarda faaliyetlerini sürdüren gelenek ustalarının mesleklerini ayakta tutmak adına bir örgütlenme ve işbirliği içine girmediklerini söylemek mümkündür.

Nevşehir yöresinde tespit ettiğimiz 27 geleneksel meslek içinde saraçlık, kalaycılık, minyatür at arabası yapımı ve kündekârlık mesleklerinin sadece birer ustası kalmıştır. Bu mesleklerde talep olmadığı için çırak çalışmamaktadır. Yaşayan ustaların mesleği bırakmaları halinde bu mesleklerin ortadan kalkacağı aşikârdır. Diğer yandan tandır yapımı, kamyon kasası süslemeciliği, oniks taş işçiliği, ayakkabıcılık/köşkerlik, saat tamirciliği ve nalbantlık mesleklerinde çeşitli sebeplerden dolayı usta olarak 2-3 kişi kalmıştır ve bu mesleklerde de çırak yetişmemektedir. Bu mesleklerin önümüzdeki yıllarda 15-20 yıl önce Nevşehir'de yaşayan ancak günümüzde var olmayan palancılık, bezircilik vb. mes-

lekler gibi ortadan kalkacağını öngörmekteyiz. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı AREGEM'in envanter listesine bu meslek temsilcilerinin alınması, bu mesleklerin geleceğe aktarımı hususunda gerekli çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.

Ekonomik ve sosyal yapının değişmesi sonucunda at, eşek gibi tarımda ve ulaşımda kullanılan hayvanların yerini motorlu araçlar almıştır. Bu değişim, bu hayvanlara bağlı olan meslekleri olumsuz anlamda etkilemiş, söz konusu mesleklerde dönüşüme yol açmıştır. Nevşehir'de saraçlık yapan Osman Taksu, at koşumları ve süslemeleri yerine, süs köpekleri ve evcil köpekler için malzemeler üretmeye başlamıştır. Nalbant Ahmet Odabaşı, nal çakmaktan ziyade, nal üreterek hala bazı yörelerinde at ve eşek kullanılan Doğu ve Güney Doğu Anadolu illerine ürünlerini pazarlamaktadır. Diğer yandan nadiren Ürgüp'teki turistik amaçlı faytonlara çekilen atları nallamaktadır. At arabası ustası Ali Kocatürk, at arabalarının günlük hayattan çekilmesiyle uzun süre önce minyatür at arabası yapımına yönelmiştir. Yapmış olduğu ürünler, dekoratif olup bahçe ve kapalı mekânlarda kullanılmaktadır.

Seri üretimin ve bunun sonucu fabrikasyon ürünlerin piyasaya hâkim olmasının olumsuz etkilediği mesleklerin başında el yapımı ayakkabı üretimi ve köşkerlik gelmektedir. Nevşehir'de 3-4 usta köşker, emekli olmalarına rağmen mesleklerini devam ettirmekte, halk oyunları ekiplerine ve standart ayakkabı bulamayan müşterilere ayakkabı yapmaktadırlar. Ancak piyasada talebin azlığı, seri üretici ayakkabı mağazalarıyla rekabet gücünün zayıflığı bu mesleği de ortadan kaldıracağa benzemektedir.

Aynı durum saat tamirciliği için de geçerlidir. Piyasaya sürülen ucuz saatler sebebiyle saat tamirciliği yok olmaya yüz tutmuştur. Saat tamirciliğine yeni bir boyut kazandırılmazsa bu meslek yakın bir zamanda ortadan kalkacaktır. Arz-talep dengesi bakımından bir planlama dâhilinde antika saatlerin teşhir edileceği bir müze yoluyla bu mesleğin turizme açılması sağlanabilir.

Nevşehir'de taş işçiliği, yöreye özgü volkanik taşların işlenmesiyle sürdürülmektedir. Sarı taş işçiliği ve kaya oymacılığı turizmle paralel yeniden şekillenen mesleklerdendir. Kaya oymacıları eskiden depo ve oyma ambarlar yaparken, günümüzde son zamanlarda rağbet gören turistik mağara otelleri gibi yapıların inşasında çalışmaktadırlar. Sarı taşlar ise çeşmelerden evlere, otellerden camilere kadar çeşitli yapıların inşasında kullanılmaya devam etmektedir.

Oniks taş işçiliği günlük kullanım eşyalarından ziyade turistik hediyelik eşya yapımına, özellikle Hacıbektaş ilçesinde tamamen inanç merkezli üretilen ürünlere yönelmiştir. Oniks taş ocaklarının kapanması, ustaların bu meslekte geçimlerini sağlamalarının zorlaşması, Pakistan'dan ucuza gelen ithal ürünler karşısında rekabet sağlanamaması gibi sebeplerle oniks taşı ustaları başka mesleklere yönelmektedirler. Uçhisar'da yoğunlaşan ponza taşı işçiliği, tamamen

turistik amaçlarla ortaya çıkmasına rağmen, hammadde temininin zorluğu ve kalıp alçıdan yapılan ucuz eşyalar nedeniyle gerilemiştir.

Hacıbektaş'ta yapmış olduğumuz derlemeler esnasında mezar ustalarının el işinden torna-tezgâh üretimine yöneldikleri gözlemlenmiştir. Günümüzde mezar taşlarına yazılan yazıların bir kısmı, çeşitli figürler ve bazı özel formlar el işiyle yapılmaktadır. Hacıbektaş'ta Alevi-Bektaşiliğe özgü inanç öğeleri mezar taşlarına yansımıştır. Yöredeki Tomarza taşı işçiliğinde ise bahçe dekorasyonunda kullanılan ürünler ile şömine ve barbekü yapımı ön plana çıkmıştır.

Avanos çömlekçiliği, 1970'li yıllardan itibaren yörede başlayan turizm faaliyetleriyle yeni bir anlayış kazanmıştır. Özellikle son 15-20 yılda günlük kullanım kaplarından ziyade turistik hediyelik eşyalara yönelen Avanos çömlekçiliğinde geleneksel formların yanında Hitit ve Frig formlarının da kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu formların üstüne çizilen desen ve motifler, eski Anadolu uygarlıkları ile Osmanlı ve Selçuklunun kullandığı desen ve motiflerden seçilmektedir. Çömlekçilikte var olan bu dönüşümü yozlaşma olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü halkbilimi ürünlerinin yaşayabilmesi için çağın taleplerine cevap vermesi ve geleneğin güncellenmesi gerekmektedir.

Avanos çömlekçileri, turist gruplarına ürünlerin çarkta yapılışını bizzat izletmekte, isteyenlere de bu durumu deneyimlemesini sağlamaktadırlar. Yapılan bu etkinlik, halk bilimi ürünlerinin sunum aşamasını oluşturmaktadır. Böylelikle yöreye gelen turistlere halk bilimi ürünüyle ilgili kalıcı hatıralar ve kültürel imge açısından yararlı izlenimler bırakılmaktadır. Diğer yandan atölyelere gelen yerli ve yabancı turistlere üretimin aşamaları, ürünlerin hikâye ve motifleri anlatılır. Anlatım kısmıyla ilgili çömlek ustaların dışında yabancı dil bilen kişiler istihdam edilmektedir. Bu anlatımlar turistlerin ilgisini çekmektedir. En çok Hitit testilerinin hikâyeleri, o dönemdeki kullanım amaçları ve motiflerinin anlamları üzerinde durulur.

Son yıllarda Avanos atölyelerinde çömleklerin yanında seramik ürünlerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Özellikle Kütahya işi seramik ve çiniler, çömlekçi atölyelerinde turistik amaçlı yapılmaktadır. Avanos'ta bulunan bazı seramik atölyeleri 50-60 kişi çalıştırabilecek kapasiteye ulaşmıştır. Atölyede seramik ustalarının yanında nakışçılar, desenatörler, fırıncılar ve turist gruplarına rehberlik eden kişiler de çalışmaktadır. Kimi seramik atölyelerinde turistlerden öğrenilen Japon seramik pişirme tekniği *raku* ile kap kacak yapımı dikkat çekicidir. Turizmin hem çömlekçilik, hem de seramikçilik üzerinde önemli etkileri olduğu muhakkaktır. Bu bağlamda profesyonelleşmeyle birlikte özellikle büyüyen atölyelerde geleneksel usta-çırak ilişkilerinin yerini patron-işçi ilişkilerinin aldığı söylenebilir.

Tarıma ve hayvancılığa bağlı olarak gelişen demircilik mesleğinde de bir dönüşüm yaşandığını söylemek mümkündür. Büyük firmaların fabrikalarda

ürettiği kazma, zincir, çekiç, tırmık, tırpan, balta vb. aletler, aynı şekilde büyük marketlerde bahçe ve ev aletleri reyonlarının ortaya çıkması, geleneksel demirciliğe darbe vurmuştur. Demircilerin bir kısmı ferforje adı verilen ve oksijen kaynakları gibi kısmen makinelerin kullanıldığı daha ince işlere yönelmişler ve böylelikle bahçe çitleri, aynalık, kapı tokmakları, pencere ve balkon korkulukları gibi mekân süsleme ürünleri yapmaya başlamışlardır. Bu ürünlerin turistik mekânlar için yapılanları da vardır.

Konfeksiyon giyimin piyasaya hâkim olmasıyla terziliğin yaygınlığı azalmıştır. Nevşehir'de terzilik yapan ustalar genelde emeklidir. Sosyalleşmek ve ek gelir kazanmak için dükkânlarını açan terziler, artık elbise dikmekten ziyade paça kısaltma gibi tamir işleri yapmaktadırlar. Bazı terziler, kapitalist tüketim kültürünün merkezleri sayılan büyük alışveriş merkezlerinin alt katlarında giyim mağazalarıyla anlaşmalı çalışarak ayakta durmaktadırlar.

Avanos ve Ürgüp halıcılığı 80'li yıllarda önemli ölçüde azalmış, 90'lı yıllarda ise tamamen ortadan kalkmıştır. Ev tezgâhlarında halı dokumanın ortadan kalkması, bazı turizm yatırımcılarını harekete geçirmiş ve bu kişiler halı üretimini yeniden başlatmak amacıyla halı atölyeleri kurmuşlardır. Geleneğin yeniden canlandırılmasına bir örnek teşkil eden bu durumun uygulamalı halk bilimi müzeciliği anlayışına yeni bir kapı aralayacağını düşünmekteyiz. Kurulduğu yıllarda halı alım satımı gerçekleştiren *Bazaar54* adındaki kuruluş, ilerleyen yıllarda turizme yönelik sunum ve gösterim de yapmaya başlamıştır. Kuruluşa gelen turistler, ipliklerin boyanmasından halı tezgâhlarında dokumaya kadar halı dokumacılığının nasıl yapıldığını bizzat gözlemleyebilmekte ve halıların hikâyelerini dinleyebilmektedirler. Bu teatral gösterim ve sunumda çalıştırılan yaklaşık 30 personel vardır.

Nevşehir'de geçmişi olmayan deri takı tasarımı, gümüş takı tasarımı ve su kabağı süslemeciliği yöreye turizmle birlikte girmiş mesleklerdir. Bu meslek mensupları el işi ürünlerini turistlere satmaktadırlar. Takı tasarımcıları, genelde yerleşim yerlerinin dışında turist turlarını ağırlamak ve onlara satış yapmak için yapılan sanat merkezlerinde sanatlarını icra etmektedirler. Geleneksel usta-çırak ilişkisi bu mesleklerde yoktur.

Nevşehir'de bez bebek yapımı, Derinkuyu ilçesinde yaygındır. Bu konuda her ne kadar Kayseri'ye bağlı Soğanlı köyü ünlenmiş olsa da, bez bebekleri süs eşyası olarak Nevşehir'in bütün turistik yerlerinde görmek mümkündür. Derinkuyu'da bez bebek yapımı geleneksel usullerle devam etmektedir. Ancak son yıllarda imalat önemli ölçüde azalmıştır. Diğer yandan yorgancılık ise, günlük kullanım yorganları yerine çeyiz yorganlarına yönelmiştir. Bunun sebebi, günlük kullanım yorganlarında fabrikasyon imalatın egemen olmasıdır.

Nevşehir yöresinde yaşayan geleneksel mesleklerin bir kısmında mesleki pir inancı ve anlatıları vardır. Bu inanç ve anlatılar, Ahilik kültürünün günü-

müzdeki izleri olarak değerlendirilebilir. Pir inançlarının mesleğe bağlılık, işini düzgün yapma, meşruluk vb. eğitimsel ve toplumsal işlevleri vardır. Diğer yandan, usta-çırak ilişkisi, çırak yetiştirme kültürü, esnaf yardımlaşması, dükkân açma-kapama ritüelleri, mesleğe bağlı sözlü kültür unsurları Nevşehir'de söz konusu mesleklerin önemli bir kısmında ortadan kalkmıştır.

Nevşehir yöresinde yaşayan geleneksel mesleklere genel olarak baktığımızda, bu mesleklerden turizme yönelenlerin, çağın gereklerine ve taleplerine cevap verenlerin ve buna yönelik olarak değişim ve dönüşüm geçirenlerin ayakta kaldığı, yaşamaya devam ettiği ve edeceği görülmektedir. İnsan ihtiyaçlarının hızla değiştiği günümüz dünyasında geleneksel olanı *eskiye ait* ve *durağan* olarak düşünmek yanlış olacaktır. Gelenek, kendi unsurlarını bozmadan çağın gereklerine cevap verebilir niteliğe dönüşebilirse geleceğe aktarılabilir. Aksi takdirde ortadan kalkarak bir hatıra konumuna geçer. Bu noktadan hareketle, ilgili kişi ve kuruluşlara Nevşehir'de yaşayan geleneksel mesleklerle ilgili şu önerileri getirebiliriz:

1. Özellikle tek temsilcisi kalan meslekler AREGEM'in yaptığı envanter çalışmalarına dahil edilmeli, gelenek ustaları kültürel miras taşıyıcıları olarak tescil edilmelidir.
2. Söz konusu meslekler için vergi indirimi yapılmalı, gelenek ustalarının işini devam ettirebilmesi için hibe kredilerin önü açılmalı, gerekirse AB fonlarından destekler temin edilmelidir.
3. Meslek grupları adına çalışma ve tanıtımlar yapacak meslek örgütleri ve dernekler kurulmalıdır. Geleneksel meslekleri tanıtıcı faaliyetler düzenlenmeli, konuyla ilgili kamuoyunun dikkati çekilerek duyarlık ve farkındalık yaratılmalıdır.
4. Nevşehir'de el sanatlarına dayalı olarak gelişen geleneksel mesleklerle ilgili *hafıza mekânları* kurulmalı ve bu meslek mensupları Sanayi sitelerinden buralara taşınmalıdır.
5. Meslek ustaları, günümüz ekonomi anlayışı içinde arz-talep modeline uygun olarak gelenekten kopmadan yaptığı ürünleri yenilemelidir.
6. Nevşehir yöresinde geleneksel mesleklere bağlı olarak kültürel imge çalışmaları yapılmalı; bu amaca yönelik turizmde algı yönetimi kavramı geliştirilmelidir.
7. Yörenin turizm planlaması dâhilinde bir uygulamalı halk bilimi müzesi kurulmalı; burada el sanatları ürünlerinin sunumu gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, Ayşegül. (2012). Anadolu Çömlekçiliğinin Sorunlarından Bir Kesit: Avanos. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri.* C. 1. Ed. Adem Öger. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, s. 369-378.

Akbulut, Dilek. (2009). Günümüzde Geleneksel Oyuncaklar. *Milli Folklor, 84,* s. 182-191.

Akbulut, Dilek. (2013). İnanç ve Üretim Bağlamında Hacıbektaş Taş İşçiliği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 68,* s. 221-238.

Aksoy, Ö. Asım. (1976). *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü II.* Ankara: TDK Yayınları.

Aksoy, Ö. Asım. (1988). *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I.* İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Aksoy, Aslı ve Ünsal, Deniz (ed.). (2012). *Kültürel Miras Yönetimi.* Ankara: AÖF Yayınları.

Aktan, C. Can; Tunç, Mehtap. (1998). Bilgi Toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye, 19,* s. 118-134.

Akuzun, Ali. (2013). Ürgüp'te Tandır Kültürü. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları, 17,* s. 23-26.

Anmaç, Gülçin. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Kuyumculuğun İstanbul Örneğinde İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aslan, E. Egemen. (2012). Avanos Çömlekçiliğinde Kaybolan Bir Değer: Kara Fırın. *İdil Sanat ve Dil Dergisi, 1-4,* s. 1-13.

Bayındır, Zehra. (2007). *Günümüzde Avanos'ta (Nevşehir) El Halısı Üretimi ve Avanos Halılarının Özellikleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Baykara, Tuncer. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar.* Ankara: AKMB Yayınları.

Bilgin, Nuran. (1990). *Folklorik Yapma Bebekçilik.* Ankara: AÜ Basımevi.

Ceylan, Uğur ve Bayazit, Murat. (2011). Avanos (Nevşehir) Çömlekçiliğinin Bölgedeki Turizm Pazarlamasındaki Öneminin Değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri.* C. 8. Ed. Adem Öger. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, s. 73-84.

Çiloğlu, Hakan. (1999). Nevşehir, Niğde, Konya Yöresi Halılarının Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi. *Erdem, 28, (Halı Özel Sayısı 1),* s. 93-99.

Çoruhlu, Yaşar. (2003). Orta ve İç Asya'da Kazı ve Araştırmalarda Elde Edilen Materyale Göre Erken Devir Türklerinde Çizme. *Ayakkabı Kitabı.* Haz. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Doğan, H. Zafer. (1987). *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri.* İzmir: Uğur Ofset Matbaacılık.

Diyarbakırlıoğlu, M. Ali. (2010). *Kaybolan Meslekler ve Son Ustalar.* İstanbul: İTO Yayınları.

Diyarbekirli, Nejat. (1972). *Hun Sanatı.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Duman, Mustafa, (2007). *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı.* İstanbul: Heyamola Yayınları.

Duman, Mustafa. (2011). *Gaziantep'teki Geleneksel Meslekler Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Duymaz, Ali; Şahin, H. İbrahim. (2010). Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Folklor, 87,* s. 101-112.

Ekici, Metin. (2004). Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut. *TÜBAR, 16,* s. 13-20.

Ekici, Metin. (2007). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri.* Ankara: Geleneksel Yayınları.

Eliade, Mircea. (2003). *Demirciler ve Simyacılar.* Çev. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Er, Birnaz; Hünerel, Z. Sarıkaya. (2012). Turistik Bir Bölge Olan Nevşehir İlinin Yöredeki El Sanatlarına Katkısı. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri.* C. 2. Ed. Adem Öger. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, s. 63-76.

Erkan, Ahmet (1995). *Berberlik Sanatında Eğitim.* Ankara: Kardelen Ofset.

Erman, D. Onur. (2012). Türk Seramik Sanatının Gelişimi: Toprağın Ateşle Dansı. *Acta Turcica, 4/7,* s. 18-33.

Ersoy, Ruhi. (2006). Gelenek, Değişim ve Kıbrıs'ta Türk Kimliği. *Türk Bilig Dergisi, 12,* s. 134-142.

Genç, Reşat. (1997). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası.* Ankara: TKAE Yayınları.

Goode, William. (1996). Topluluk İçinde Topluluk: Meslekler. *Meslekler ve Sosyoloji.* Der. ve Çev. Zafer Cirhinlioğlu. Ankara: Gündoğan Yayınları, s. 67-80.

Gülgönen, Ayan. (1997). *17-19. Yüzyıl Konya Kapadokya Halıları.* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Gülmez Z. Bayındır. (2009). Avanos Halıcılığının Gelişimi. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları, 12,* s. 42-45.

Günal, Veysi. (2006). *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güney, Emrullah. (2005). Ortahisar'da Ambarcılık. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları, 2,* s. 3-6.

Güney, Emrullah. (2009). Nevşehir Çevresinde Oniks ve Dekoratif Eşya El Sanatları. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları, 12,* s. 49-50.

Hayırsever, Bengütay. (1997). *Avanos Çömlekçiliği.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hünerel, Z. Sarıkaya; Er, Birnaz. (2012). Nevşehir Yöresindeki El Sanatlarının Halk Eğitim Merkezlerinde Açılan El Sanatları Kurslarına Etkisinin İncelenmesi. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri.* C. 8. Ed. Adem Öger. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, s. 221-234.

İnan, Abdulkadir. (1991). *Makaleler ve İncelemeler II.* Ankara: TTK Yayınları.

İşçen, İ. Yavuz. (2009). Kapadokya'da Oniks Mermeri İşlemeciliği. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi, 3/10,* s. 40-46.

İşçen, İ. Yavuz. (2010). Avanos'ta Halıcılık. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi, 4/3,* s. 40-52.

İşçen, İ. Yavuz. (2011a). *Avanos Yaşam ve Gezi Rehberi.* Ankara: Avanos Belediyesi Kültür Yayınları.

İşçen, İ. Yavuz. (2011b). *Avanos Halkbilim Araştırmaları ve Avanoslu Selahattin.* Ankara: Avanos Belediyesi Kültür Yayınları.

Kafesoğlu, İbrahim. (2011). *Türk Milli Kültürü.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kaplan, Tuba. (2011). *Gaziantep Kültür Turizmine Halkbilimsel Bir Yaklaşım.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Dîvânü Lugâti't-Türk.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Koçu, R. Ekrem. (1961). *İstanbul Ansiklopedisi,* C. 5. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.

Koçu, R. Ekrem. (1974). Eski İstanbul'da Berberler. *Hayat Tarih Mecmuası, X/5/5,* s. 30-37.

Kuzgun, Yıldız. (2003). *Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kürklü, Gökhan. (2011). Geleneksel Türk Ahşap Sanatı Kündekâri ve Günümüz Teknolojisine Sahip Atölye Ortamında Yapılabilirliği. *AKÜ Fen Bilimleri Dergisi, 11,* s. 13-20.

Mahiroğulları, Adnan. (2005). Endüstri Devrimi Sonrasında Emeğin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar. *Sosyoloji Konferansları Dergisi, 32,* s. 41-53.

Marshall, Gordon. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Merçil, Erdoğan. (2000) *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler.* Ankara. TTK Yayınları.

Oğuz, M. Öcal. (2008). UNESCO ve Geleneğin Ustaları. *Milli Folklor, 77,* s. 5-10.

Oğuz,M. Öcal. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Ögel, Bahaeddin. (1978a). *Türk Kültür Tarihine Giriş,* C. III. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, Bahaeddin. (1978b). *Türk Kültür Tarihine Giriş,* C. V. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, Bahaeddin. (1984). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi.* Ankara: TTK Yayınları.

Önder, Nabey. (1986). Türkiye'de Oyuncakçılık. *Folklor Halkbilim Dergisi, 4/35,* s. 14-18.

Özdemir, Nebi. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi.* Ankara: Hacettepe Yayıncılık.

Özel, Mehmet. (1992). *Folklorik Türk Kıyafetleri.* Ankara: Türkiye Güzel Sanatları Geliştirme Yayınları.

Öztürk, Necdet. (2009). Osmanlı Kroniklerinde Terziliğe Dair İlk Kayıtlar (Kuruluştan 1502'ye kadar). *Acta Turcica, 2/2,* s. 59-63.

Özünel, E. Ölçer. (2012). Peri Bacalarına Sihirli Değnek: Nevşehir Turizminin Kültürel Animasyon ve Uygulamalı Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri.* C. 3. Ed. Adem Öger. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, s. 93-102.

Sertalp, Evren. (2005). *Avanos Seramik ve Çömlek Atölyelerinde Çıraklık Eğitimi Yoluyla Meslek Edinmiş Elemanların Durumu Üzerine Bir Araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Şahin, Ş. Ulusan. (2005). Türk Kültüründe At Arabası (At Arabalarının Dili). *Bilig, 32,* s. 165-178.

Şen, Mesut. (1995). Baytarnameler. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık.* Ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Resim Matbaacılık.

Şen, Mesut. (2003). Ayakkabı İle İlgili Kelimeler Üstüne. *Ayakkabı Kitabı.* Haz. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Şen, Serkan. (2007). *Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Şenyüz, Fatma. (2009). Nehcü'l-Feradis'teki Terzilik Terimleri ve Bu Terimlerin Türkiye Türkçesindeki Kullanımları. *Jass Studies, 2-1,* s. 69-88.

Temiz, Gülay; Çağdaş, Aysel; Çağdaş, Miyase. (2012). Nevşehir Kültüründe Yer Alan El Yapımı Bebeklerin Malzeme, Yapım Teknikleri ve Kültürel Özelliklerinin İncelenmesi. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri.* C. 8. Ed. Adem Öger. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, s. 271-288.

Turna, Nalân. (2005). Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Berber Olmak, Berber Kalmak. *İÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi, 5,* s. 171-188.

Ünal, Serap. (1989). *Avanos ve Kınık Çömlekçiliğinden Kişisel Yorumlara.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazıcıoğlu, Emrah. (2004). *Nevşehir-Hacı Bektaş-i Veli Külliyesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yetkin, Şerare. (1991). *Türk Halı Sanatı.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldırım, Dursun. (1998). *Türk Bitiği.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Yücel, Erdem. (1968). Türk Mimarisinde Ağaç İşleri. *Arkitekt, 329,* s. 21-26.

Yüksel, Osman. (2009). Tandır. *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi, 3/10,* s. 68-70.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

K.K. 1: Ahmet BAŞGÖL, 1974 doğumlu, Göre'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Tomarza taşı ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Göre-Nevşehir, 2013).

K.K. 2: Ahmet NEŞELİ, 1959 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, kalaycı. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 3: Ahmet ODABAŞI, 1959 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ortaokul mezunu, nalbant. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 4: Ahmet ŞİMŞEKLİ, 1949 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, berber. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 5: Ali KOCATÜRK, 1946 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, at arabası ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 6: Alpaslan ÇELEBİ, 1972 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, ilkokul mezunu, oniks taşı ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Uçhisar-Nevşehir, 2013).

K.K. 7: Alper GÜLKAN, 1969 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, köşker. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 8: Deniz ULUTAŞ, 1957 doğumlu, Hacıbektaş'ta yaşıyor, ilkokul mezunu, mezar ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Hacıbektaş-Nevşehir, 2013).

K.K. 9: Durmuş ASLAN, 1969 doğumlu, Ürgüp'e bağlı İbrahimpaşa köyünde yaşıyor, ilkokul mezunu, kaya oyma ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: İbrahimpaşa Köyü, Ürgüp-Nevşehir, 2013).

K.K. 10: Emin BOZCALI, 1929 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli köşker. (Derleme Yeri ve Yılı: Ürgüp-Nevşehir, 2013).

K.K. 11: Emine EKİN, 1953 doğumlu, Derinkuyu'da yaşıyor, okuma yazması yok, bez bebek ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Derinkuyu-Nevşehir, 2013).

K.K. 12: Ferhat AKCAN, 1967 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ortaokul mezunu, çömlekçi. (Derleme Yeri ve Yılı: Avanos-Nevşehir, 2013).

K.K. 13: Gencer ERSOY, 1974 doğumlu, Hacıbektaş'ta yaşıyor, lise mezunu, oniks taşı ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Hacıbektaş-Nevşehir, 2013).

K.K. 14: Halil EVDİRİR, 1949 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Kündekâr. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 15: Halim Bülent SÖNMEZ, 1977 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, lise mezunu, çömlekçi. (Derleme Yeri ve Yılı: Avanos-Nevşehir, 2013).

K.K. 16: Hatice AYTAÇ, 1951 doğumlu, Ürgüp'e bağlı Başdere Köyü'nde yaşıyor, ilkokul mezunu, tandırcı. (Derleme Yeri ve Yılı: Başdere Köyü, Ürgüp-Nevşehir, 2013).

K.K. 17: İhsan TUNÇER, 1947 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, saat tamircisi. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 18: İsmail SAPMAZ, 1979 doğumlu, Ürgüp'e bağlı İbrahimpaşa köyünde yaşıyor, ilkokul mezunu, kaya oyma ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: İbrahimpaşa Köyü, Ürgüp-Nevşehir, 2013).

K.K. 19: Korkmaz KARAKAYA, 1960 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, lisans mezunu, halı mağazası müdürü. (Derleme Yeri ve Yılı: Avanos-Nevşehir, 2013).

K.K. 20: Mehmet Akif KÜÇÜK, 1962 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, üniversite mezunu, deri takı tasarımcısı. (Derleme Yeri ve Yılı: Göreme-Nevşehir, 2013).

K.K. 21: Melih EROĞLU, 1963 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, lise mezunu, su kabağı süsleme ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Uçhisar-Nevşehir, 2013).

K.K. 22: Muharrem AŞKAN, 1960 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, sarı taş ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 23: Murat EKİN, 1950 doğumlu, Derinkuyu'da yaşıyor, okuma yazması yok, bez bebek ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Derinkuyu-Nevşehir, 2013).

K.K. 24: Mustafa ERKOÇ, 1965 doğumlu, Göre'de yaşıyor, ilkokul mezunu, Tomarza taşı ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Göre-Nevşehir, 2013).

K.K. 25: Mustafa ULUADA, 1977 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, lise mezunu, seramik ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Avanos-Nevşehir, 2013).

K.K. 26: Nihat SERHAT, 1979 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, ilkokul mezunu, ponza taşı ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Uçhisar-Nevşehir, 2013).

K.K. 27: Nizamettin ZENCİR, 1947 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, köşker ve kunduracı. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 28: Orhan KAÇMAZ, 1980 doğumlu, Göre'de yaşıyor, lise mezunu, ferforje ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 29: Osman TAKSU, 1938 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, saraç. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 30: Sadi KIZILBAĞLI, 1982 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, kamyon kasası süsleme ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 31: Sercan ERTAN, 1982 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, ilkokul mezunu, gümüş takı tasarımcısı. (Derleme Yeri ve Yılı: Uçhisar-Nevşehir, 2013).

K.K. 32: Seyhan SERHAT, 1951 doğumlu, Uçhisar'da yaşıyor, ilkokul mezunu, ponza taşı ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Uçhisar-Nevşehir, 2013).

K.K. 33: Şaban TOPUZ, 1972 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, yüksekokul mezunu, çömlekçi. (Derleme Yeri ve Yılı: Avanos-Nevşehir, 2013).

K.K. 34: Turgut TÜRKMEN, 1967 doğumlu, Ürgüp'te yaşıyor, ilkokul mezunu, demirci. (Derleme Yeri ve Yılı: Ürgüp-Nevşehir, 2013).

K.K. 35: Ümit YAĞAR, 1987 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ortaokul mezunu, yorgancı. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 36: Ünal BİÇİMVEREN, 1955 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, ferforje ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 37: Vasfi ÜNAL, 1946 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, terzi. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

K.K. 38: Yaşar YORULMAZER, 1938 doğumlu, Nevşehir'de yaşıyor, ilkokul mezunu, köşker ve mest yapım ustası. (Derleme Yeri ve Yılı: Merkez-Nevşehir, 2013).

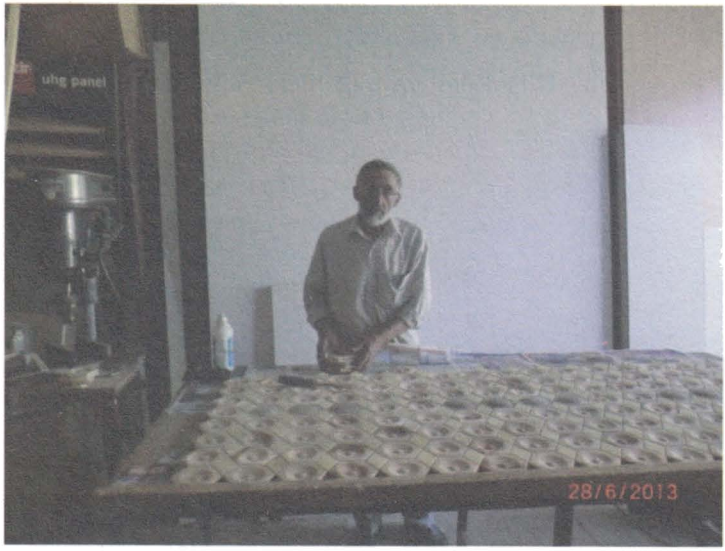
EKLER

1. Soru Listesi

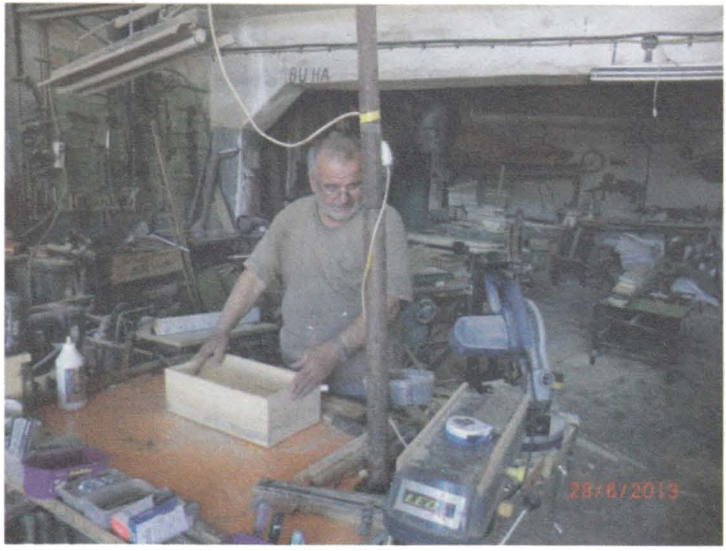
1. Bu mesleğin yöredeki tarihini biliyor musunuz?
2. Bölgede ilk olarak kim tarafından yapılmıştır? Eski ustalar kimlerdir?
3. Ürünlerinizin malzemeleri nelerdir?
4. Malzemeleri nasıl ve nereden temin ediyorsunuz?
5. Ürünlerinizi imal ederken hangi aletleri kullanıyorsunuz? Geçmişteki aletlerle günümüzdeki aletler arasında fark var mıdır?
6. Ürünün ilk şekli oluştuktan sonra hangi işlemlerden geçiyor?
7. Ürünlerinizin kullanım yerleri nelerdir?
8. Bir kişi bu üründen günde kaç tane yapabilir?
9. Ürünün ortaya konması ne kadar zaman gerektirir?
10. Ürünün maliyetini nasıl belirliyorsunuz?
11. Ürünlerinizdeki motif ve desenleri siz mi çiziyorsunuz yoksa satın mı alıyorsunuz?
12. Motifleriniz geleneğe mi ait yoksa günümüze ait yeni motifler midir?
13. Ürünlerinizin alıcıları kimlerdir?
14. Bu işi kaç yıldan beri yapıyorsunuz?
15. Bu işe kaç yaşında başladınız?
16. Bu sanatı kimden öğrendiniz, ustanız var mı?
17. Bu işte kimler çalışır? (kadın, erkek, çocuk.)
18. Aile mesleği midir?
19. Meslek piriniz var mı?
20. Mesleğinizde ahilik var mıdır?
21. Bu sanata başladığınızda geleneksel bir tören yapıldı mı?
22. Bu işi tek başınıza mı yapıyorsunuz, yoksa çırak veya kalfa gerekiyor mu? Çırak ve kalfa yetiştirdiniz mi?
23. Şu an bu işi çevrenizde yapan kaç kişi var?
24. Bu sanatta ilerleme var mı, yoksa gerilemenin sebepleri nelerdir?
25. Bu sanatı canlandırmak için ne yapmak gerekir?
26. Yaptığınız işin geleceği hakkındaki düşünceleriniz nedir?
27. Satmak için yaptığınız ürünün fiyatı nedir, nerede satıyorsunuz?
28. Pazarlamada çektiğiniz zorluklar var mıdır?
29. En çok hangi ürün tercih ediliyor?
30. Sipariş üzerine mi çalışıyorsunuz, yoksa tüccar aracılığıyla mı satış yapıyorsunuz?
31. Turizme dönük çalışıyor musunuz? Turistik neler yapılıyor?
32. Bu sanatla geçiminizi sağlayabiliyor musunuz?
33. Bu meslekle ilgili söylenen sözler var mıdır?
34. Bu sanatla ilgili efsane, inanış ve türkü var mıdır?

2. Resimler

2. 1. Kündekâr Halil Evdirir

2. 2. At Arabası Ustası Ali Kocatürk

2. 3. Ali Kocatürk'ün Yaptığı Minyatür At Arabası

2. 4. Köşker Alper Gülkan

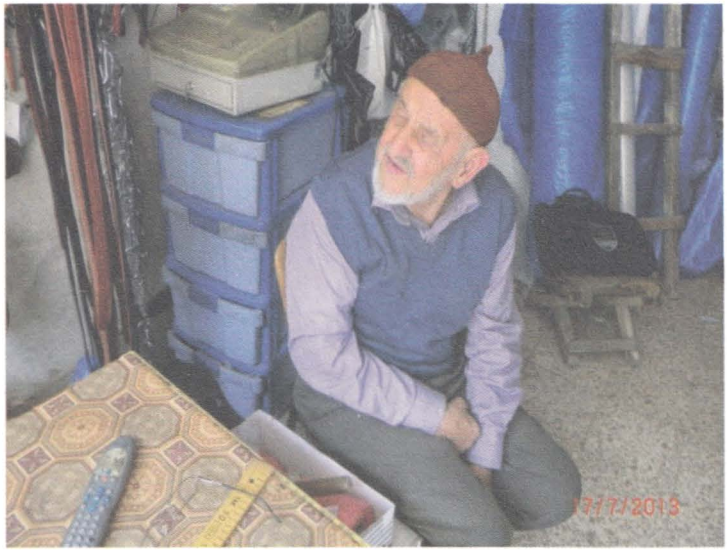
2. 5. Kunduracı Nizamettin Zencir

2. 6. Mest Ustası ve Köşker Yaşar Yorulmazer

2. 7. Emekli Köşker Emin Bozcalı

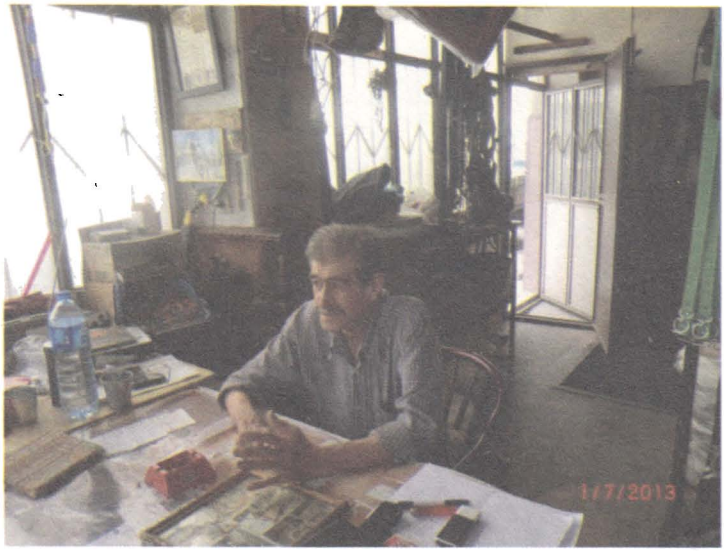
2. 8. Deri Takı Tasarımcısı Mehmet Akif Küçük

2. 9. Mehmet Akif Küçük'ün Yaptığı Deri Bileklikler

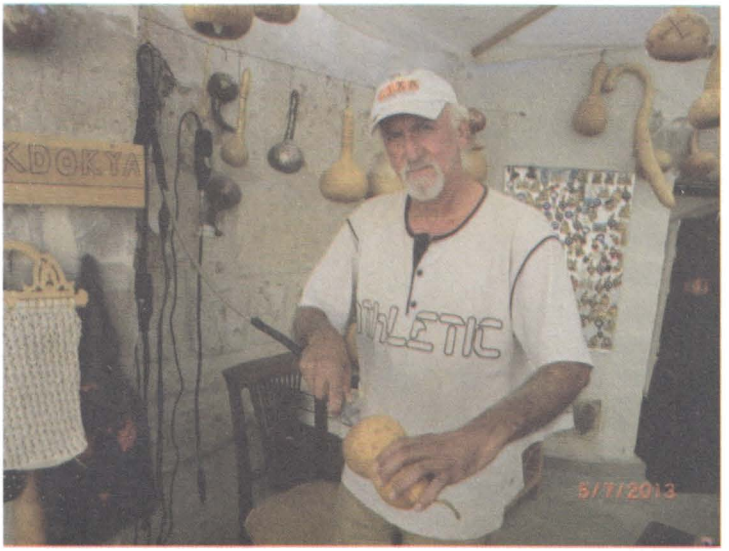
2. 10. Saraç Osman Taksu

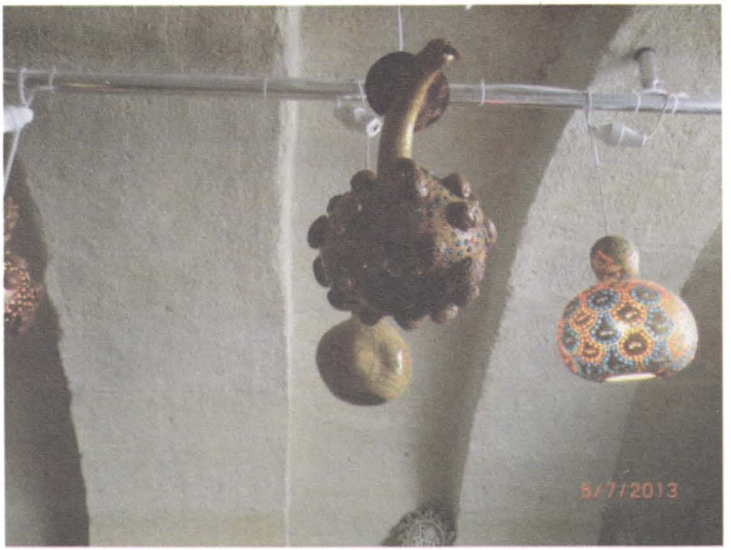
2. 11. Osman Taksu'nun Yaptığı Koşum Takımları

2. 12. Su Kabağı Süslemecisi Melih Eroğlu

2. 13. Melih Eroğlu'nun Yaptığı Su Kabağı Avizeleri

2. 14. Bez Bebek Ustası Emine Ekin

2. 15. Emine Ekin'in Yaptığı Bir Bez Bebek

2. 16. Terzi Vasfi Ünal

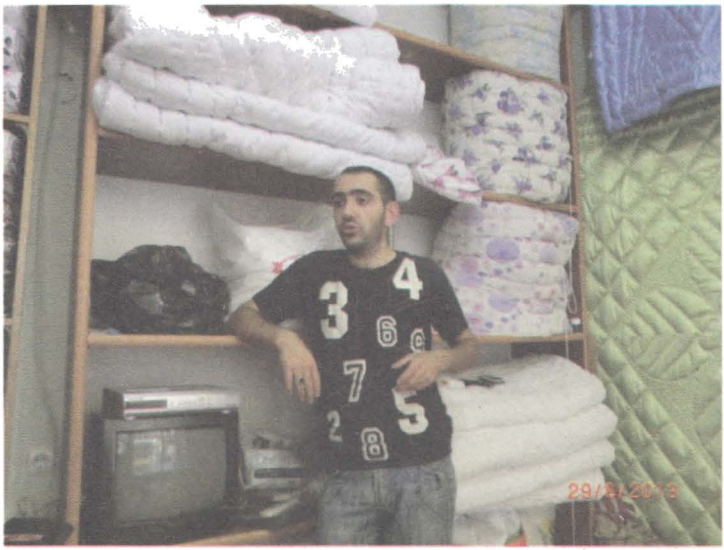
2. 17. Halı Mağazası Müdürü Korkmaz Karakaya

2. 18. Bazaar 54 Mağazasında Bir Halı Tezgâhı

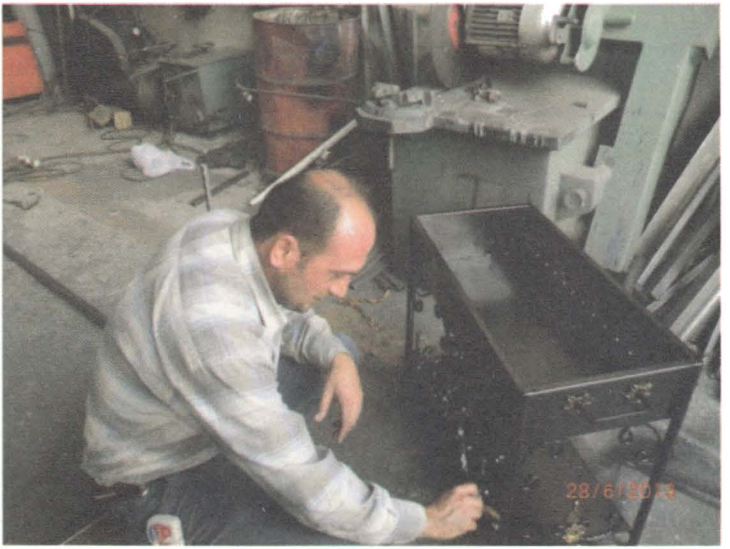
2. 19. Yorgancı Ümit Yağar

2. 20. Ferforje Ustası Ünal Biçimveren

2. 21. Ferforje Ustası Orhan Kaçmaz

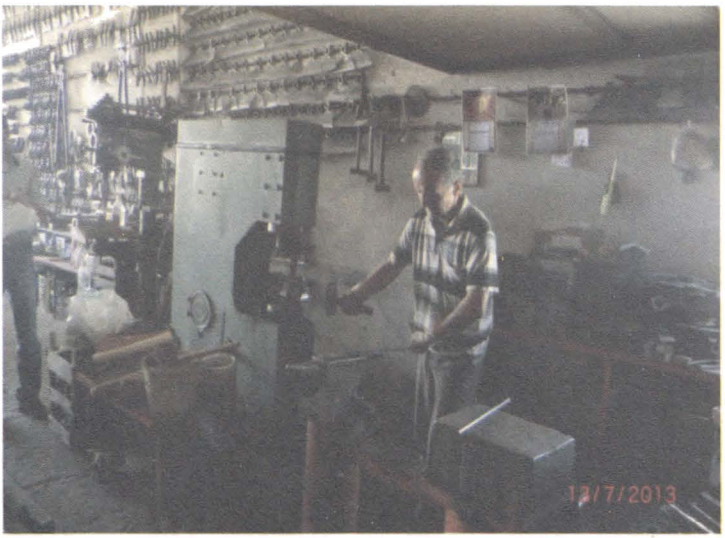
2. 22. Orhan Kaçmaz'ın Yaptığı Ferforje Ürünler

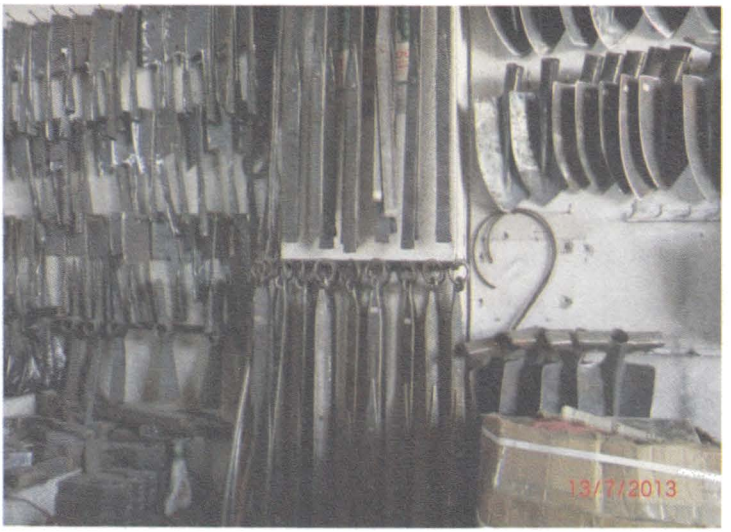
2. 23. Demirci Turgut Türkmen

2. 24. Örste Demir Dövme İşlemi

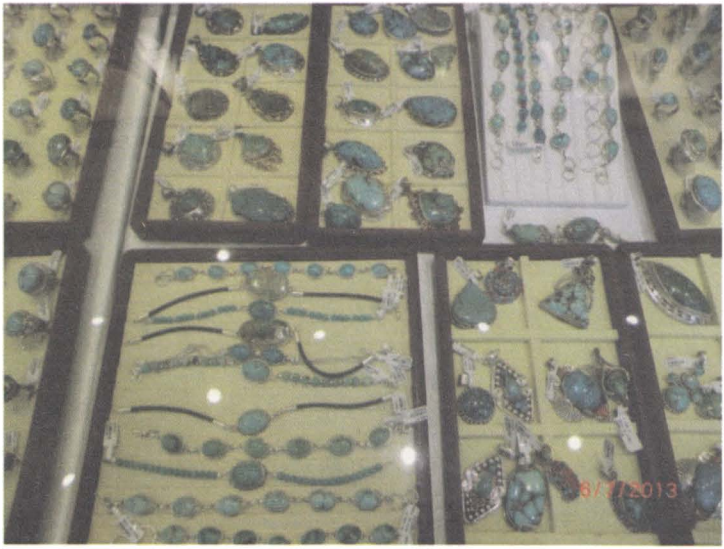
2. 25. Turgut Türkmen'in Dükkânından Bir Görüntü

2. 26. Gümüş Takı Tasarımcısı Sercan Ertan

2. 27. Sercan Ertan'ın Tasarladığı Gümüş Süslemeli Takılar

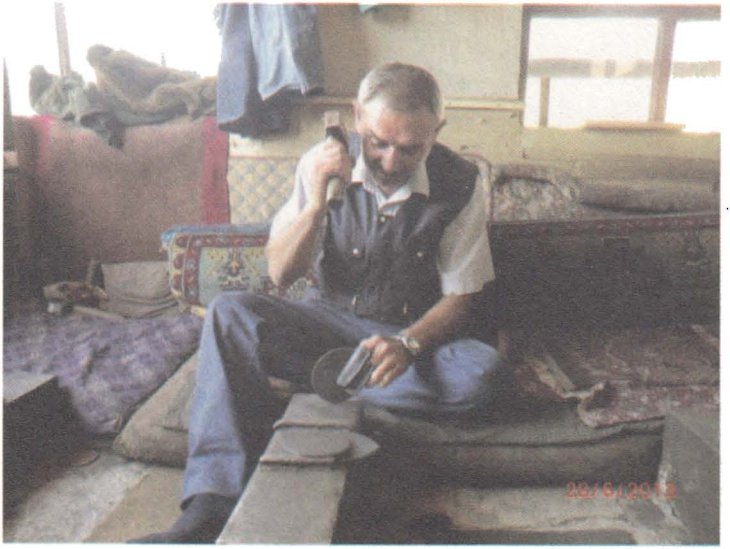
2. 28. Kalaycı Ahmet Neşeli

2. 29. Ahmet Neşeli'nin Dükkânında Kalaylanacak Bakır Kaplar

2. 30. Nalbant Ahmet Odabaşı

2. 31. Ahmet Odabaşı'nın Dükkânında Nallar

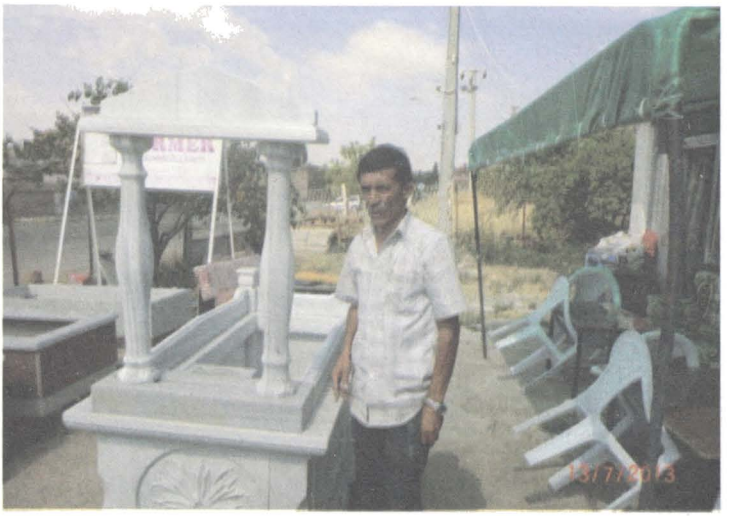
2. 32. Kaya Oyma Ustası Durmuş Aslan

2. 33. Durmuş Aslan'ın Oyduğu Bir Otel Odası

2. 34. Mezar Ustası Deniz Ulutaş

2. 35. Deniz Ulutaş'ın Yaptığı Bir Mezar

2. 36. Oniks Taşı Ustası Alpaslan Çelebi

2. 37. Alpaslan Çelebi'nin Yaptığı Oniks Ürünleri

2. 38. Hacıbektaş'ta Oniksten Yapılmış Teslim Taşları

2. 39. Ponza Taşı Ustası Nihat Serhat

2. 40. Ponza Taşı Ustası Seyhan Serhat

2. 41. Sarı Taş Ustası Muharrem Aşkan

2. 42. Sarı Taştan Yapılmış Bir Bina

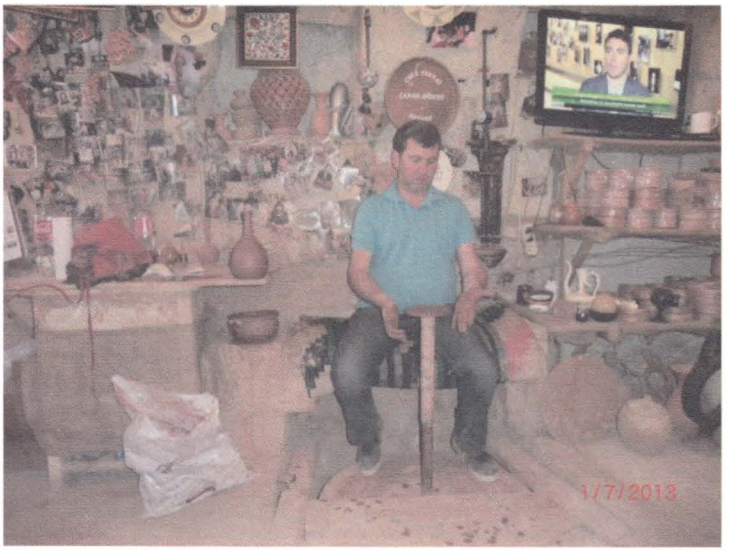
2. 43. Tomarza Taşı Ustası Ahmet Başgöl

2. 44. Ahmet Başgöl'ün İşlediği Bir Taş

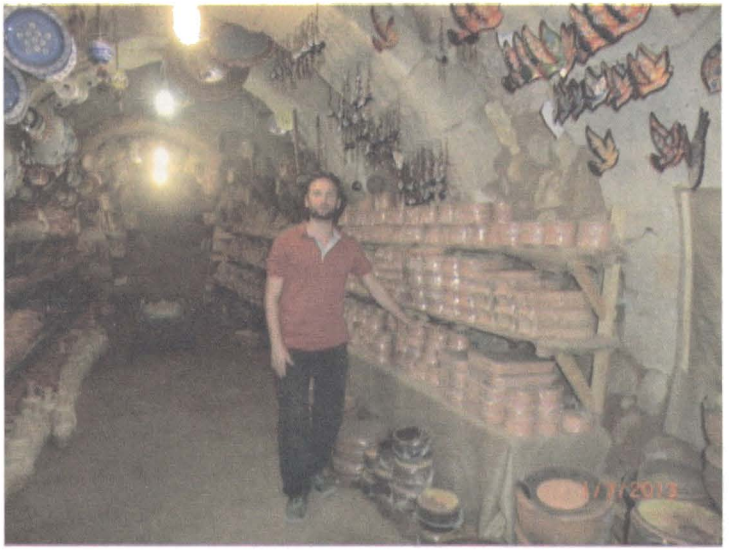
2. 45. Çömlekçi Ustası Ferhat Akcan

2. 46. Çömlekçi Ustası Halim Bülent Sönmez

2. 47. Çömlekçi Ustası Şaban Topuz

2. 48. Ferhat Akcan'ın Atölyesinde Çömlekler

2. 49. Halim Bülent Sönmez'in Atölyesinde Çömlekler

2. 50. Avanos Çömlekçiler Çarşısının Girişi

2. 51. Seramik Atölyesinde Ürünler İşlenirken

2. 52. Seramik Atölyesinde Satış Tezgâhları

2. 53. Turistlere Yapılan Sunum

2. 54. Tandır Ustası Hatice Aytaç

2. 55. Hatice Aytaç'ın Yaptığı Bir Tandır

2. 56. Berber Ahmet Şimşekli

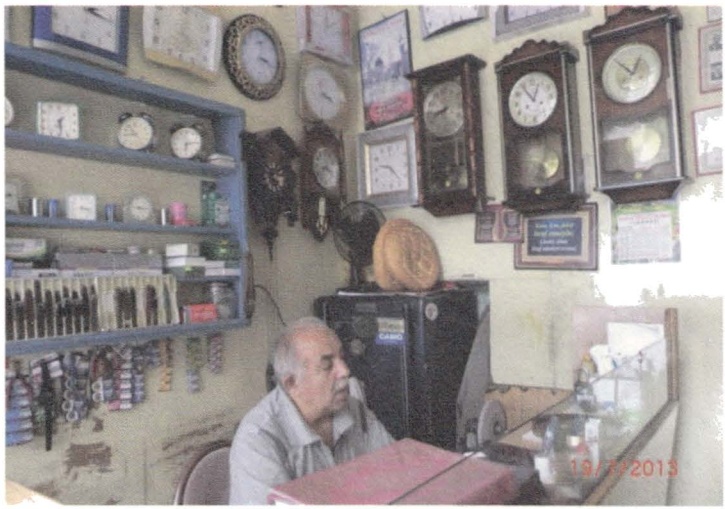
2. 57. Kamyon Kasası Süsleme Ustası Sadi Kızılbağlı

2. 58. Sadi Kızılbağlı'nın Kamyon Kasasına Yaptığı Resim

2. 59. Saat Tamircisi İhsan Tunçer

2. 60. İhsan Tunçer Saat Tamiri Yaparken

İnsanın ihtiyaçlar ölçüsünde tarih öncesi dönemlerden itibaren araç gereçler ürettiği bilinmektedir. Bu araç gereçlerin kullanımında uzmanlaşma, insanlığın geçirdiği tarımsal devrimle birlikte avcı-toplayıcılıktan daha gelişmiş bir işbölümünü sosyal hayata uygulamasıyla ivme kazanmış, bugün meslek olarak adlandırdığımız kavram, araç-gereç kullanımıyla paralel yaygın hale gelmiştir. Toplumların ekonomik ilişkilerinin çağlara göre değişmesi, yeni yeni mesleklerin doğmasına sebep olurken, eski mesleklerin bir kısmı tarih sahnesinden silinmiş, bir kısmı da dönüşerek yeni biçimlerde varlığını sürdürmüştür.

Bütün bu değişimler bazı dönemlerde yavaş yavaş olmuş, bazı dönemlerde ise oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu hızlı değişimlerin olduğu dönemlerin başında Sanayi Devrimi gelmektedir. Sanayi Devrimiyle beraber çoğu meslekte makineleşme, bilindik üretim süreçlerini ortadan kaldırarak onları adeta zihinlerde yaşatılan güzel bir hatıra konumuna itmiştir.

UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesiyle dünya üzerinde koruma altına alınmaya çalışılan alanlardan biri de geleneksel mesleklerdir. Üretim-tüketim ilişkilerinin değişmesi ve sanayi devrimi sonrası makineleşmeyle beraber geleneksel üretim, hızla ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple ülkemizde yapılan derleme çalışmalarına katkıda bulunmak, bu alanda Nevşehir'in kültürel belleğini araştırmak, tarihsel geçmişlerinden hareketle geleneksel mesleklerin etrafında oluşmuş çeşitli gelenek ve inançları ortaya koymak, bu mesleklerin sorunlarını ilgililere duyurmak, konuyu SOKÜM eksenli koruma tedbirleri ile kültür ekonomisi bağlamında mesleki sunumların uygulanabilirliğini tartışmak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

ISBN 605-4163-17-5
9 786054 163175